

FORTE:

4

Nya perspektiv

Forskning om hälsa, arbetsliv och välfärd
för ett jämlikt samhälle

NYA
PERSPEKTIV

FORTE:

FORTE MAGASIN

4

Forte är ett forskningsråd som finansierar och initierar forskning för att främja människors hälsa, arbetsliv och välfärd.

I detta magasin presenterar vi ett axplock av forskning inom Fortes områden.

Projektledare och redaktör: Stina Moritz, Moritz kommunikation

Ansvarig utgivare: Anna-Karin Engvall, avdelningschef för Forskning och kommunikation på Forte, anna-karin.engvall@forte.se

Formgivning: André Wognum (wognum.se)

Rådgivning: Christer Svenson och Marie Lann

Omslagsfoto: Folio

Tryck: Italgraf Media, 2016 · Tryckt på miljövänligt papper · ISSN 2001-8258

Forte Magasin är gratis och kan beställas på www.forte.se

Vi vill gärna ta del av dina frågor och synpunkter, mejla till: forte@forte.se
FORTE MAGASIN utges av: Forte, Box 894, 101 37 Stockholm, 08-775 40 70

Föräldraskap

- 8** Föräldraskap triggat ojämn fördelning av hushållsarbete
- 10** Så formas och utvecklas papprollen
- 14** Var du bor avgör vilket föräldrastöd du får
- 16** Varför skiljer sig lågutbildade oftare än andra?
- 18** När lesbiska par får barn
- 22** Gener kan skydda mödrar mot depression

Migration

- 26** Den fria rörlighetens kris
- 30** Splittrade familjer i ett gränslöst Europa
- 32** Främlingsfientlighet. Vad är det vi slår vakt om?
- 34** Vänner påverkar attityden till invandring
- 36** Långt från en gränslös värld
- 38** Krönika: Det går att göra mer än man tror

Arbetsliv

- 42** Så ska arbetslivet förlängas
- 46** Arbetstid – en fortsatt laddad fråga
- 48** Kvinnors karriärer hämmas av obetalt hemarbete
- 52** Kvinnliga chefer mer stressade
- 54** Kommunernas arbetsmarknadsinsatser jämförs
- 56** Bra att maska på jobbet
- 58** Ohövlighet smittar som ett virus
- 60** Krönika: Chefen bestämmer hur du mår på jobbet

Hälsa

- 64** Sociala normer och sjukförsäkringens framväxt
- 66** Ny metod kan minska självstigma
- 68** Hur minskar vi risken för demens?
- 70** Sämre hälsa bland unga homo- och bisexuella
- 72** Stora klasskillnader i alkoholrelaterad dödlighet

Uppväxt

- 78** Varför mår unga så dåligt?
- 80** Ny app kan motverka barnfetma
- 82** Förortssvenska – en språklig resurs
- 84** Nya samband mellan minne och aggressivitet
- 86** Förövarens skam och förnekelse
- 88** Krönika: Man föds anhörig, man förblir det

Digitalt

- 94** Männen tar över familjekontakter
- 98** Hälften av dataspelarna är kvinnor
- 100** Ung teknik, äldres vardag
- 102** Roligare, mer stimulerande värld för äldre på nätet
- 104** Hur har internet påverkat våra beslut?
- 106** Facebook ger polisen bättre status
- 108** Krönika: Fråga först och dela sedan!

Välkommen till det fjärde numret av Forte Magasin!

När vi gjorde första numret var tanken att det skulle vara ett jubileumsmagasin för att lyfta den forskning Forte finansierat under sina första tio år. Mottagandet och efterfrågan har varit så mycket större än vi hade kunnat hoppas på. Det är därför extra roligt att nu få presentera det fjärde magasinet. Vi har intervjuat över 150 forskare och presenterat forskning som både bekräftar det vi kanske trott och forskning som fått oss att höja på ögonbrynen.

I det här numret presenterar vi en mix av forskarintervjuer och spännande krönikörer som representerar verksamheter som arbetar med delar av de utmaningar som Fortes forskning ska möta. Läs till exempel tankeväckande krönikor av Ledamas ordförande, Migrationsverkets generaldirektör, Kamratpostens chefredaktör och författaren Susanna Alakoski.

Jag önskar dig intressant och tankeväckande läsning om forskning kring arbetslivets förutsättningar, hälsa, olika uppväxtvillkor, föräldraskap, konsekvenser av den digitala utvecklingen samt vad forskningen säger om de utmaningar samhället står inför när det gäller migration och integration.

Vill du veta mer, kontakta oss eller gå in på www.forte.se

Anna-Karin Engvall, avdelningschef för Forskning och kommunikation
anna-karin.engvall@forte.se eller 08-775 40 82

FOTO: SVEN-OLOF JONN

FOTO: ANETTE ANDERSSON

Forskning för uthållig välfärd!

ÅR 2016 blir ett viktigt år. Flera viktiga händelser kommer att bidra till formandet av vår framtid. Riksdagen kommer att fatta beslut om forskningspolitiken för de närmaste tio åren och regeringen sätter igång arbetet med Agenda 2030 – Sveriges strategi för att nå de globala hållbarhetsmålen. FN:s generalförsamling antog i september 2015 en agenda för långsiktigt hållbar ekonomisk, social och miljömässig utveckling kopplad till fattigdomsbekämpning. Min strävan är att utveckla Fortes verksamhet i ett globalt perspektiv och med de 17 formulerade hållbarhetsmålen som grund. Det övergripande syftet är att skapa hållbara samhällen, minska hälsoklyftor och bidra till ett jämlikt arbetsliv för framtida generationer.

I anslutning till utgivningen av detta magasin arrangerar vi Forte Talks – en tvärvetenskaplig mötesplats för forskare, beslutsfattare och alla som arbetar inom hälsa, arbetsliv och välfärd. Det kan ses som startpunkten för våra bidrag till att nå en globalt hållbar välfärd. Forte Talks ger förutsättningar till internationell och tvärasektoriell dialog om hur forskning och utveckling kan stödja och ge vägledning för välfärdens omställning – såväl samtida som mer långsiktig.

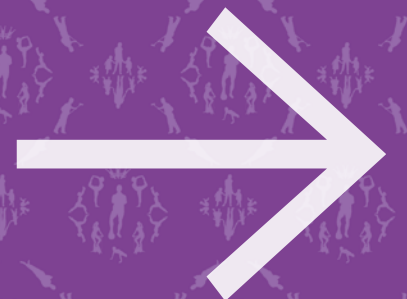
Stark forskning måste bedrivas med stor öppenhet och ödmjukhet för argument och invändningar i en ständigt pågående dialog mellan olika parter. Först då skapas nya och relevanta forskningsresultat som kan komma till nytta för framtida generationer både lokalt, nationellt och internationellt.

I Forte Magasin vill vi lyfta exempel från den absoluta forskningsfronten inom hälsa, arbetsliv och välfärd. Du kan läsa och lära om nya vetenskapliga initiativ och resultat som på olika sätt berör vår omvärld, till exempel om förändrade levnadsvillkor och omdaning av arbetslivet.

Jag hoppas att magasinet du nu håller i din hand kommer att bjuda på inspiration och tankeväckande läsning!

EWA STÅLLDAL
Generaldirektör Forte

FÖRÄLD RÄSKAP

Föräldraskap triggar ojämn fördelning av hushållsarbete

TEXT: ANNA MATZINGER

Singelmän och -kvinnor lägger ungefär lika mycket tid på hushållsarbete. När heterosexuella par flyttar ihop gör mannen i snitt 1,5 timme mindre hushållsarbete per vecka än kvinnan. Men det är när barnen gör entré som den stora snedfördelningen av hushållsarbetet sker. Det visar forskning från Stockholms universitet.

MYCKET HAR HÄNT i de svenska hemmen de senaste 40 åren när det gäller fördelningen av hushållsarbete. 1974 lade männen i ett äktenskap/samboförhållande i snitt två timmar varje vecka på hushållsarbete – 2010 var siffran 7,5 timme. Motsvarande siffror för kvinnorna visar på en nedgång från 27,5 timmar till 13 timmar per vecka.

– Den stora förändringen sker dock under 70- och 80-talen. Den sammanfaller med en period där alltför kvinnor gav sig ut på arbetsmarknaden och dessutom gick upp i arbetstid, framförallt de kvinnor som tidigare jobbat deltid, säger Katarina Boye, forskare i sociologi på SOFI (Institutet för social forskning) vid Stockholms universitet, som tillsammans med Marie Evertsson genomfört studien »Vem gör vad när? Kvinnors och mäns tid i betalt och obetalt arbete« med finansiering från Forte.

Under 90- och 00-talen låg däremot kvinnors sysselsättningsgrad på en ganska konstant nivå, och förändringarna i fördelningen av hushållsarbete var heller inte lika stora.

– Det skulle man kunna tolka som att vi under 90-talet nådde en balans mellan den miniminivå för hur vi tycker att ett hushåll ska skötas och våra arbetstider. Så länge vi jobbar så mycket som vi gör så tycker vi kanske inte att vi kan lägga fler timmar på hushållsarbete, och det gäller framförallt männen, säger Katarina Boye.

Med barnen kommer ökad ojämlikhet

Det finns ett antal faktorer som påverkar hur mycket tid som läggs på hushållsarbete och generellt kan man se att ju längre in i processen av familjebildning vi kommer, desto snedare fördelas den tid som läggs på arbete i hemmet. Män och kvinnor som lever i singelhushåll gör ungefär lika mycket hushållsarbete – runt åtta timmar i veckan. När sedan heterosexuella par blir sambor sker den första glidningen mot en ojämlig fördelning.

– Kvinnor som blir sambor lägger i stort sett samma tid på hushållsarbete i veckan. Männen däremot minskar i snitt sitt hushållsarbete med 1,5 timme i veckan. Det verkar alltså som om männen lägger beslag på de skalfördelar man får med att bo

»Bilderna av hur man är en god mor och en god far skiljer sig lite åt.«

i en bostad istället för två, säger Katarina Boye.

Men den stora förskjutningen mot en ojämlig fördelning av hushållsarbete sker när barnen kommer, framförallt när paren får fler än ett barn.

– Med första barnet får papporna generellt en liten ökning av hushållsarbete, i snitt två timmar i veckan. Kvinnorna däremot ökar med ungefär åtta timmar när de har barn under två års ålder, förmodligen därför att de oftare är föräldralediga när barnen är så små. När barnet sedan blir äldre minskar kvinnans hushållsarbete

en del. Om paret sedan får ytterligare barn, ligger pappan – kanske något förvånande – kvar på samma mängd hushållsarbete, medan kvinnan ökar sin mängd med varje barn.

Vad kan det bero på?

– Både kvinnan och mannen vill förmodligen vara goda föräldrar, och bilden av hur man är en god mor och en god far skiljer sig lite åt. Samhället har olika förväntningar på, och normer för, en bra mamma och en bra pappa. Fram till dess att barnen kommer lyckas vi leva hyfsat jämställt, men därefter tar idealen för hur man ska »göra familj« över.

Fördröjd anpassning

Normen kring faderskapet har trots allt förändrats en del de senaste åren. Till exempel tar pappor ut en allt större del av föräldraledigheten – även om det fortfarande är långt till en jämlik fördelning.

– Visst har normen förändrats en del de senaste 20 åren, men det verkar inte som att det, hittills i alla fall, har påverkat det praktiska hushållsarbetet så mycket.

Hur skulle vi kunna nå en mer jämlik fördelning av hushållsarbetet?

– Jag tror att de verktyg politikerna har framförallt finns i föräldraförsäkringen. Den tredelning som verkar vara på gång är ett sätt i rätt riktning. Sedan är det nog svårt att nå längre utan en justering av arbetstiden, och då framförallt att fler småbarnspappor jobbar mindre, säger Katarina Boye. **F**

KONTAKT

katarina.boy@sofi.su.se

Så formas och utvecklas PAPPARROLLEN

Pappor tar i dag ut ungefär 25 procent av föräldrapenningdagarna. Jämfört med många länder i Europa är det en hög andel – men varför är vi fortfarande så långt ifrån ett jämställt uttag av föräldraledigheten? Finns det samhällsstrukturer som verkar hindrande? Vad kan arbetsgivarna göra annorlunda? Och vilken betydelse har det hur pappornas nära nätverk ser ut?

TEXT: ANNA MATZINGER

FOTOGRAF: LISA BJÖRKEH

PHILIP HWANG, PROFESSOR i tillämpad psykologi vid Göteborgs universitet, har forskat i föräldraskap i närmare fyra decennier och fördjupat sig allra mest i de olika roller som pappor kan ha och har. Redan 1976 inledde han ett projekt där han tillsammans med kollegan Michael E. Lamb, professor i psykologi vid universitetet i Cambridge, studerade föräldralediga pappor och mammor och vilken effekt ledigheten hade för samspelet mellan föräldrar och barn under de första 18 månaderna.

– Jag hade länge haft ett intresse för föräldraskap, men när jag själv skulle bli pappa intensifierades nyfikenheten på vilka faktorer som formar och utvecklar papparrollen. Och när man blickar tillbaka är det enkla svaret att det har skett stora förändringar på området. När jag började samarbeta med Lamb gick forskningen lite förenklad ut på att undersöka om pappan spelade någon roll överhuvudtaget i relation till barnen. I dag är detta något som vi tar för givet, säger Philip Hwang.

Arbetsgivarens inflytande

Men på vissa områden, som exempelvis uttag av föräldradagar och arbetsgivares attityder till föräldraledighet för pappor, går utvecklingen fortfarande relativt långsamt. Det har blivit tydligt i flera studier som Philip Hwang och hans kollegor genomfört. Tack vare ett programstöd från Forte, som syftar till att långsiktigt stärka och bygga ut forskarmiljöer inom angelägna forskningsområden, har Hwang, tillsammans med bland andra forskarkollegorna Ann Frisén, Linda Haas och Michael E. Lamb kunnat bedriva en bred forskning kring föräldraskap och barns utveckling, där flera projekt om pappors olika roller ingått.

En av de studier som genomförts är det så kallade »Arbete-familj-projektet«, där man intresserat sig för vilken betydelse arbetsgivarens regelverk och attityd har för uttaget av pappaledighet.

– Där har vi kunnat se att företagens attityder har förändrats ordentligt sedan 1996, då vi gjorde den första mätningen. 1996 var bara 3 procent av företagen »aktivt stödande« när det gällde pappor

»Företagen behöver hjälp att inse att arbetsliv och familjeliv hör ihop.«

som ville vara föräldralediga. 2006 var motsvarande siffra 32 procent och antalet »aktivt stödande« företag är troligtvis uppe i närmare 50 procent i dag. Det är visserligen en rejäl uppgång sedan mitten av 90-talet, men det finns fortfarande en väldigt stor förbättringspotential.

Samtidigt visar resultaten från flera av Göteborgs-teamets senare studier att de svenska företagen i dag inte verkar utgöra något aktivt hinder för män som vill kombinera arbete och familj. Framförallt inte för medarbetare som är värdefulla för företagen; i de fallen hittar man nästan alltid bra lösningar.

– En tanke är att kanske både män och kvinnor skyller på bristen på förståelse från männens arbetsplats för att de i familjen inte lyckats med att fördela sysslorna på ett jämlikt sätt. Företagen kan i sin tur skylla sitt i vissa fall bristande engagemang i »pappafrågor« på att de anser att det är något som bör avgöras inom familjen. På så sätt blir familjen och företagen syndabockar för varandra och ingen behöver stå till svars för hur förvärvsarbete och omsorg om barnen fördelas mellan män och kvinnor.

Så vad skulle behövas för att komma åt det »dubbelfelet« och få ett engagemang från båda sidor som främjar ett jämställt uttag av föräldraledigheten?

– Företagen behöver hjälp att inse att arbetsliv och familjeliv hör ihop. Om de anställdas privatliv fungerar bra arbetar de också bättre och är mindre frånvarande. Fler företag än vad som nu är fallet skulle kunna underlätta balansen i livet för de anställda med åtgärder som löneutfyllnad vid föräldraledighet, flexibel arbetstid och möjlighet att arbeta hemma. Facken skulle också behöva prioritera dessa frågor bättre. För papporna själva handlar det till exempel om att ta reda på sina rättigheter och i god tid tala om att man tänker ta föräldraledigt.

Sociala nätverk viktiga

En annan faktor som spelar roll i hur engagerad pappan är i familjelivet är hur hans sociala nätverk

ser ut. Att detta är en viktig aspekt framgår både i svenska och internationella studier, som visar att ju fler stöttande vänner pappan har i sitt nätverk, desto mer engagerad är han i familjen.

Svenska pappor med små barn har i snitt ett drygt dussin personer i sitt sociala nätverk. Mamornas nätverk var generellt något större, i snitt några fler personer än vad papporna hade.

Av de personer som fanns i pappornas sociala nätverk var merparten personer »fritidskontakter«, det vill säga sådana som mannen delade en fritidsaktivitet med. Något färre var de som mest gav praktiskt stöd, det vill säga hjälp med att hämta barn, laga bilen och liknande. Ett par personer i nätverket var sådana som också gav känslomässigt stöd. Nätverken dominerades av släktingar och vänner. Resultaten visade också att lågutbildade pappor i arbetarfamiljer oftare hade mindre och mer släktinriktade nätverk än pappor med högre utbildning i tjänstemannafamiljer.

– Hur en pappas tankar, känslor och handlingar påverkas av personer i det sociala nätverket är såklart väldigt individuellt. Men generellt kan man säga att ett släktcentrerat, litet nätverk ger en stor trygghet samtidigt som det ibland är svårt för nya impulser och värderingar att ta plats. Ett bredare nätverk ger inte samma stabilitet men är å andra sidan öppnare för förändring, vilket kan göra det lättare för pappan att få stöd till exempel vid en separation, säger Philip Hwang.

– Sammantaget visar forskningen att medlemmarna i pappans sociala nätverk är resurser som kan bidra till att göra papparollen aktiv, engagerad och stimulerande för alla parter. Därför är studier av det sociala nätverket av stor betydelse vid analyser av papparollens förändrade förutsättningar och utveckling. **F**

KONTAKT

philip.hwang@psy.gu.se

PAPPORS NÄTVERK

Exempel på ett antal »papparoller« och vilka nätverk dessa trivs bäst i.

Traditionalisten. Får bäst stöd från ett litet, homogent och släktcentrerat nätverk. Delar tidigare generationers normer och värderingar. Har ofta relativt låg utbildning, jobbar på en arbetsplats med få kvinnor.

Rollförnyaren. Delar lika på allt som gäller hem och barn. Nätverket har ofta fler medlemmar och är förankrat i flera miljöer, med få inbördes länkar. Är ofta relativt välutbildad, precis som partnern.

Den »klämda« pappan. Vill gärna vara hemma, men kan inte för jobbet. Ser inte att hushållarbete skulle vara del i att vara en bra pappa, det tillhör mer rollen som make.

Ensamman pappan. Ensamstående. Det sociala nätverket är mer betydelsefullt och förståelse från arbetsplatsen viktigt. Har ofta fler kvinnor i sitt nätverk, som också upplevt en separation och kan dela med sig av den kunskapen.

Söndagspappan. Har barnen varannan helg. Kan vara av olika typer, till exempel söndagspappan som traditionalist, där ett socialt nätverk hjälper till med barnomsorg och hushållarbete i väntan på ny familj. Andra söndagspappor är rollförnyare, ibland besvikna på de normer som råder. Där blir nätverk med andra personer i samma situation extra viktigt.

Papparollerna har inspirerats av ett kapitel av Lars Gunnarsson i antologin »Faderskap i tid och rum«. Redaktör Philip Hwang. Natur och Kultur: Stockholm, 2000.

Missat något av våra evenemang?

**PÅ VÅR YOUTUBE-KANAL
HITTAR DU EN MÄNGD
FILMADE KONFERENSER OCH
SEMINARIER.**

www.youtube.com/forteforskning

Var du bor avgör vilket föräldrastöd du får

Numera erbjuder samtliga kommuner i Sverige olika former av föräldrastödjande

aktiviteter. Men innehållet i utbudet varierar kraftigt mellan kommunerna. Det visar

en pågående studie vid Lunds universitet. TEXT: ANNA MATZINGER

SVERIGE HAR EN lång tradition av föräldrastöd. Redan i 1930-talets social- och familjepolitiska arbete introducerades olika former av stöd till föräldrar, framförallt i form av utbildningar och informationskampanjer till nyblivna föräldrar.

I början riktades utbildningarna till fattiga familjer vars uppfostringsmetoder ansågs bristfälliga, men under efterkrigs-

tiden breddades de till att omfatta landets alla barnfamiljer. Under 1970- och 1980-talen utvecklades stödet till att omfatta alla barn mellan 0 och 18 år, med fokus på de allra yngsta.

Men i mitten av 1990-talet förändrades synen på hur samhället bäst kan stödja föräldrar i deras föräldraskap.

– Fram till dess hade man tyckt att det var statens uppgift att bedöma vad

som ingick i ett gott föräldraskap och föräldrar utbildades i enlighet med rådande familjeideologier. Men under 1990-talet ifrågasattes tidigare synsätt och föräldrarnas perspektiv kom att stå i centrum. Istället för att utbilda föräldrar började man tala om stöd till föräldrar, säger Åsa Lundqvist, professor i sociologi vid Lunds universitet och projektledare för forskningsprojektet »Föräldrastödet politik: utveckling, former och aktörer«.

Landsting, kommuner och i allt högre utsträckning också det civila samhället började nu utveckla och erbjuda föräldrastödjande verksamheter. Utvecklingen under 2000-talet präglades också av en »stark evidensbaserad ambition«, det vill säga en vilja att vetenskapliga studier skulle ligga bakom val av kurser och utbildningar till föräldrar. Denna ambition knöt också an till nya folkhälsopolitiska mål, där bland annat studier visade att den psykiska ohälsan hos ungdomar ökade.

Och 2010, efter ett antal utredningar och beredningar, lanserades en nationell strategi kring hur kommunernas föräldrastöd skulle se ut. Det övergripande målet var att förebygga ohälsa bland barn och ungdomar genom att stödja föräldrar i deras föräldraskap.

Skiftande stöd

I den nationella strategin beskrivs föräldrastödet som »en aktivitet som ger föräldrar kunskap om barns hälsa, emotionella, kognitiva samt sociala utveckling och/eller stärker föräldrars sociala nätverk«. Varje kommun gavs alltså en stor frihet i hur de ville utforma sitt föräldrastöd – och i vilken omfattning det skulle ges.

– När vi har intervjuat företrädare i kommunerna ser vi att föräldrastödet i dag varierar stort från kommun till kommun. Vissa kommuner har ett väl utvecklat föräldrastöd, medan andra inte alls prioriterar föräldrastödsfrämjande verksamheter. Men de allra flesta kommuner erbjuder någon form av stöd, säger Åsa Lundqvist.

Generellt kan man säga att omfattningen av stödet många gånger är beroende av eldsjälarna i kommunen. Ofta finns också ett mer utvecklat och etablerat stöd till föräldrar med små barn, medan

»Föräldrastödet varierar i dag stort från kommun till kommun.«

det erbjuds färre aktiviteter till föräldrar med äldre barn och ungdomar. Denna snedfördelning har inneburit att Länsstyrelserna mellan 2014 och 2017 fått ett regeringsuppdrag att stödja kommuner, landsting och det civila samhällets organisationer som arbetar med föräldrastöd till föräldrar i tonåren.

Åsa Lundqvist och hennes team har inte tittat något på vilken effekt föräldrastödet har gett – vilket i och för sig är väldigt svårt att mäta.

– Det är ju i princip omöjligt att isolera effekten av att en förälder gått en kurs eller tagit del av annat stöd.

Det man kan mäta är vad föräldrarna tycker om utbildningen och om de tycker att det på något sätt förändrat deras sätt att vara förälder.

Skillnader och likheter i Europa

Åsa Lundqvists forskning ingår också i ett större europeiskt projekt, där Tyskland, Frankrike, Nederländerna och Storbritannien deltar.

– Generellt kan man säga att de deltagande länderna följt samma mönster, med en stark framväxt av föräldrastöd i olika former från 1990-talet och framåt. Det har funnits en stark politisk vilja att genom olika aktiviteter skapa förutsättningar för föräldrar att förbättra sina färdigheter som föräldrar, för att på bästa sätt bidra till »barnets bästa«.

– Samtidigt skiljer sig länderna också åt en hel del. Några länder har prioriterat informationskampanjer medan andra har satsat mer på att utveckla föräldrars färdigheter genom exempelvis utbildningar. I Frankrike till exempel är man inte alls intresserad av att genom strukturerade föräldrastödskurser »vidareutbilda« föräldrar i deras föräldraskap, något som framhålls som viktiga åtgärder i Storbritannien och Nederländerna. I Frankrike finns också ett starkt motstånd mot att identifiera problem hos små barn, till skillnad från de andra länderna, framförallt på grund av psykoanalysens starka ställning i landet, säger Åsa Lundqvist. **F**

KONTAKT

asa.lundqvist@soc.lu.se

Varför skiljer sig lågutbildade oftare än andra?

Mellan 1985 och 2005 ökade antalet skilsmässor med ungefär 60 procent. Och högst var frekvensen bland dem med lägre utbildningsnivå. »Det här är en viktig kartläggning att göra, inte minst eftersom barn till ensamstående mödrar oftare lever i fattigdom«, säger Juho Härkönen, som forskar om saken. TEXT: ANNA MATZINGER

JUHO HÄRKÖNEN, universitetslektor i sociologi vid Stockholms universitet, och hans kollega Johan Carlsson Dahlberg, har länge studerat demografiska förändringar och trender i familjebildning. I en studie som finansierats av Forte har man bland annat undersökt hur trender för skilsmässor och familjeupplösningar, det vill säga separationer bland par med gemensamma barn, har utvecklats mellan 1985 och 2005, i Sverige och internationellt.

Bland de som skaffade sitt första barn 1970 hade 25 procent separerat 15 år senare. För de som skaffade sitt första barn 1990 var motsvarande siffra 40 procent – det vill säga en ökning av antalet familjeupplösningar (skilsmässor och separationer) med 60 procent.

– Generellt kan man väl säga att detta korrelerar med hur äktenskapets roll i samhället i stort blivit svagare. Våra normer kring hur familjelivet ska organiseras har blivit mer liberala och det finns en större frihet att bilda familj också utanför äktenskapets ramar, säger Juho Härkönen.

Under 1990-talet stabiliserades dock siffrorna något, och under ett antal år blev familjeupplösningarna till och med färre.

– En bidragande orsak till det är att vi blir allt äldre när vi bildar familj, och de familjerna tenderar att vara mer stabila.

Fler familjeupplösningar bland lågutbildade

Ett något överraskande resultat i studien var att antalet familjeupplösningar var flest i den socioekonomiska grupp med lägst utbildning.

– En generell teori var ju länge att det är enklare för högutbildade kvinnor att separera, eftersom de i högre grad är ekonomiskt oberoende. I den här studien såg vi dock att det var precis tvärtom, att det var i urvalsgruppen med lägst utbildning som familjeupplösningarna var flest.

Vad kan det bero på?

– En stor anledning verkar vara att de med lägre utbildning har lägre trösklar för att separera. Personer med högre utbildning äger till exempel i större utsträckning sina hem och har många gånger också gjort andra gemensamma ekonomiska investering-

ar, vilket innebär att det finns en högre tröskel för separation.

Anpassade stödfunktioner

För politiker och andra samhällsinstitutioner är det viktigt att den här typen av kartläggningar görs, menar Juho Härkönen. Dels indikerar det att en ny sorts socioekonomisk klyfta är på väg att växa fram, dels för att samhällets stödfunktioner bör anpassas till den nya situationen.

– Viktigast är kanske att ensamstående föräldrar löper större risk för fattigdom, inte minst i länder utanför Norden. Och risken att deras barn blir fattiga är också avsevärt högre, det ser vi i mätningar också här i Sverige. Mellan 10–20 procent av de barn i Norden som lever med en ensamstående mamma lever också i barnfattigdom. Internationellt gäller det för 40–60 procent av barnen.

Så vad kan samhället göra för att stötta dessa föräldrar och barn?

– Många med låg utbildning har till exempel jobb som kräver stor flexibilitet och har obehövliga arbetstider. För att de ska kunna försörja sig krävs att barnomsorgen kan möta deras behov, med större flexibilitet bland annat med öppettider, säger Juho Härkönen. **F**

KONTAKT

juho.harkonen@sociology.su.se

Andel (%) ensamstående mödrar av samtliga mammor, fördelat enligt utbildningsnivå, 2005.

Sweden	Låg	26
	Mellan	20
	Hög	12
USA	Låg	31
	Mellan	27
	Hög	14
Tyskland	Låg	21
	Mellan	16
	Hög	13
Italien	Låg	5
	Mellan	7
	Hög	3

När lesbiska par får barn

Lesbiska par som fått barn genom äggdonation och heterosexuella par som fått barn genom IVF-behandling har en likvärdig upplevelse av sitt föräldraskap och likvärdig hälsa. Däremot separerar lesbiska par något oftare under barnets tidiga levnadsår, visar forskning från Linköpings universitet. TEXT: ANNA MATZINGER

SHUTTERSTOCK

AR 2005 FICK lesbiska par rätt till insemination i Sverige. Sedan dess har Gunilla Sydsjö, professor i obstetrik och gynekologi vid Linköpings universitet, och hennes kollegor följt gruppen. Man har tittat på faktorer som fysisk och psykisk hälsa, hur paren upplever sitt genetiska och sociala föräldraskap, hur de hanterar sin relation och hur de blivit bemötta inom vården. Forskargruppen har också undersökt hur föräldrarna pratar med sina barn kring inseminationen och hur barnen själva mår och uppfattar situationen. Resultatet har blivit en unik, nationell studie.

– Det finns ju par som till exempel åker till Danmark för insemination och dem har vi naturligtvis inte kunnat följa. Men bland de par som fått insemination här i Sverige har vi ett mycket brett underlag, som ger en väldigt bra bild av hur gruppen mår, säger Gunilla Sydsjö.

I studien ingår ungefär 350 barn och 700 föräldrar. Av de par som deltar fick 30 procent barn efter sin behandling. Det är en något högre andel än kontrollgruppen, heterosexuella par som genomgick IVF-behandling, vilket i och för sig är naturligt eftersom de lesbiska paren inte nödvändigtvis hade problem med fertiliteten. Av de lesbiska paren genomgick dock 65 procent inte bara en insemination utan också en IVF-behandling.

En grupp som mår bra

Vad det gäller de flesta faktorer som undersöktes så visade sig de lesbiska och de heterosexuella paren ligga på en jämbördig nivå när det gällde psykisk och fysisk hälsa, samt självskattning av sitt sociala

och genetiska föräldraskap.

– Det är såklart glädjande och visar att en grupp, som i många länder har en betydligt mer utsatt situation, här i Sverige mår bra och känner sig friska.

Också när det gäller bemötande inom vården är båda grupperna nöjda.

– Visst finns det enstaka personer som upplever att de inte fått det bemötande de önskat. Men i stort upplever båda grupperna att de fått ett bra bemötande av vårdpersonal i olika instanser.

Fler separationer hos lesbiska par

Den enda punkt där de två grupperna skilde sig åt är i uppfattningen av sin relation – och i separationsfrekvensen. I den första mätningen som gjordes skattade de lesbiska paren sin relation något högre än de heterosexuella paren. Vid den uppföljning som gjordes när barnen var fyra år hade dock 23 procent av de lesbiska paren separerat, jämfört med 12 procent av paren i den heterosexuella gruppen.

– Vad det beror på är givetvis svårt att säga. Kanske beror den högre skattningen på att de lesbiska paren väldigt gärna ville framstå som bra och stabila par i sammanhanget, det vill säga att behandling just blivit tillåtet. Men det kan ju också bero på att de heterosexuella paren måste ha försökt bli gravida i minst ett år samt haft en stabil relation under minst två år innan de har rätt till IVF.

Gunilla Sydsjö och hennes team har också undersökt hur paren berättar för sina barn om hur de kommit till – och hur barnen uppfattar sin situation.

Sedan 2005 är det tillåtet i Sverige för lesbiska par att få behandling via landstinget för att få barn. Behandlingen sker genom insemination med spermier eller provrörsbefruktning med äggdonation. Ibland behövs det också en IVF-behandling. IVF står för in vitro-fertilisering och innebär att kvinnan får hormoner som framkallar ägglossning. Äggen plockas sedan ut från äggstocken och sammanförs med spermier i ett provrör. Efter ett par dagar kan ett eller två befruktade ägg sättas tillbaka i livmodern.

I januari 2016 beslutade riksdagen att även ensamstående kvinnor ska ha rätt till assisterad befruktning via landstinget. Lagen börjar gälla den 1 april samma år.

KÄLLA: 1177 VÄRDGUIDEN

– För de barn som har två mammor är det kanske mer naturligt att ställa frågor om sin pappa, framförallt när de kommer i förskoleåldern och börjar jämföra med hur kompisarna har det. Möjligen är det också därför vanligare att de lesbiska föräldrarna pratar med sina barn om läget. Men det är egentligen först i den uppföljning vi påbörjat nu, när barnen är 7–8 år, som de är mogna nog att göra egna reflektioner. De resultat vi sett hittills pekar

på att barnen i båda grupperna har en god psykisk hälsa, men det är först när vi är färdiga med den här uppföljningen som vi kommer att ha ett mer detaljerat svar på den frågan, säger Gunilla Sydsjö.

F

KONTAKT

Gunilla.Sydsjo@regionostergotland.se

För att bli ägg- eller spermadonator i Sverige ska man:

Vara fysiskt och psykiskt frisk

Inte ha några ärftliga sjukdomar i sin släkt

Vara icke rökare

Förstå lagen, det vill säga att man inte har några rättigheter eller skyldigheter gentemot ett barn men att barnet har rätt att få identifierande uppgifter om donatorerna i mogen/vuxen ålder

Vara mellan 23-45 år om man är man

Vara mellan 23-36 år om man är kvinna

NY
forskning

Hur rekonstrueras och anpassas familjelivet för flyktingar som kommit till Sverige?

Allt fler personer invandrar till Sverige på grund av krig och förföljelse i hemlandet. För många som flyr innebär flytten till ett annat land att de får börja om från början; deras ekonomiska situation är försämrad, det sociala nätverket förminskat och de behöver lära sig ett

nytt språk för att kunna få utbildning och arbete. Samtidigt bär många på erfarenheter som påverkar deras psykiska hälsa negativt. En ny studie som Forte finansierar ska undersöka föräldrars och tonåringars anpassningsstrategier samt utveckling och hälsa bland invandrarfamiljer som

fått uppehållstillstånd i Sverige på grund av krig och/eller förföljelse. Studien är longitudinell och använder både kvantitativ och kvalitativ metod. Projektledare är Disa Bergnéhr vid Linköpings universitet. F

NY
forskning

Orsakar luftföroreningar ökad risk för ADHD och autism?

Tidigare preliminära forskningsresultat tyder på att exponering för luftföroreningar i nivåer liknande dem i svenska städer skulle kunna vara en bidragande orsak till autism hos barn. Osäkerheten kring de tidigare resultaten är dock stor och experter har därför efterlyst

större studier med högre kvalitet på exponerings- och utfallsdata samt på tänkbara störfaktorer. Nu har Forte gett stöd till ett nytt forskningsprojekt med unika möjligheter att i Malmö studera luftföroreningars effekter på både autism och ADHD. Forskningen kan bidra med viktig kunskap

till förebyggande folkhälsostrategier som exempelvis framtida styrdokument om luftföroreningar och råd till gravida. Projektledare är Ebba Malmqvist vid Lunds universitet. F

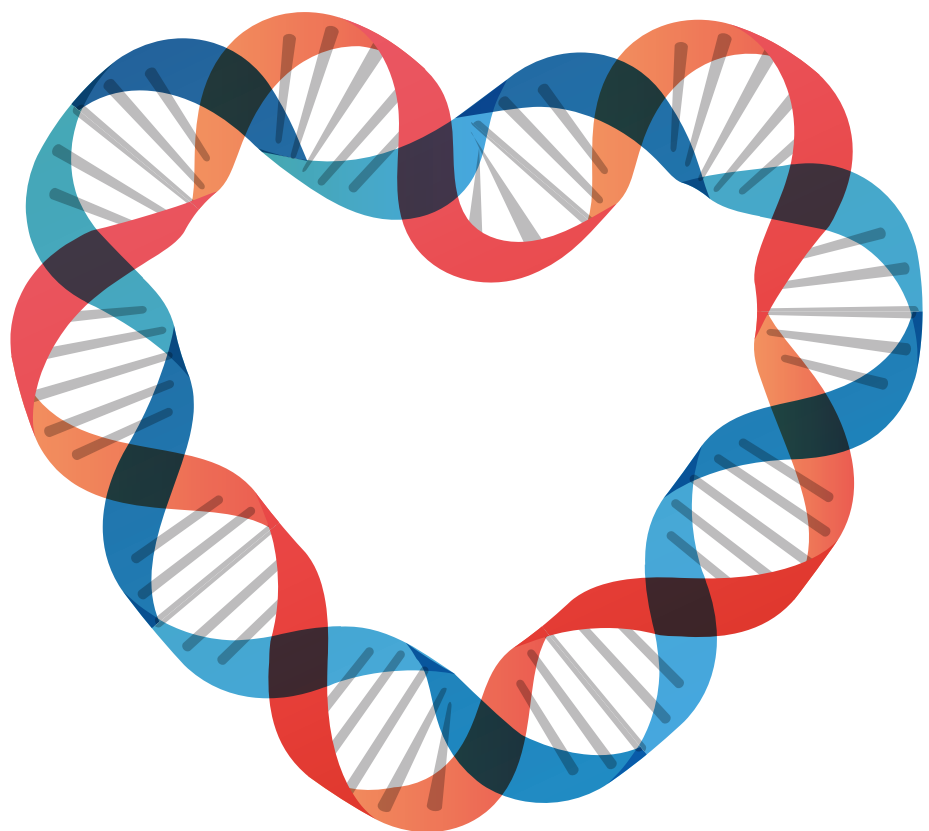
NY
forskning

Vem är en lämplig förälder?

Beslut om att skaffa barn är något högst privat, men för dem som vill adoptera öppnas det privata för offentlig insyn. De ska delta i utbildning och utredning samt öppna upp sitt liv och sitt innersta för myndigheters granskning. Detta legitimeras med hänvisning till barnets bästa. Det är statens ansvar att se till att de barn som adopteras får lämpliga och väl förberedda föräldrar. I Sverige sker det genom obligatorisk föräldrautbildning och en så kallad medgivandeutredning. Där skapas underlag för professionellas bedömning och myndigheters beslut som är avgörande för de sökandes liv och framtid och för de barn som eventuellt adopteras. Ett nytt forskningsprojekt med finansiering från Forte handlar om vad som sker i mötet mellan

institutionens företrädare och den enskilde medborgaren, där frågan om vem som är en lämplig förälder ställs på sin spets. Projektledare för studien är Cecilia Lindgren vid Linköpings universitet. F

Gener kan skydda mödrar mot depression

Mödrar som varit deprimerade under graviditeten tenderar att amma kortare tid och få sämre lyhörighet för sina barn. Men en viss genuppsättning inom oxytocingenerna verkar ge ett »skydd« mot depression och samtidigt gynna amning. Det visar studier som Wibke Jonas vid Karolinska institutet gjort. TEXT: ANNA MATZINGER

VILKEN ROLL SPELAR trauma- tiska barndomsupplevelser för hur kvinnan senare i livet formar sin relation till det egna spädbarnet? Hur påverkar depression och ångest under graviditeten mammans samspel med barnet? Och vilken roll spelar amningen för mödrar i den här riskgruppen?

Wibke Jonas är utbildad barnmorska och hade innan hon började forska jobbat på såväl förlossningen som BB och mödravården. Genom stöd från Forte fick hon 2011 chansen att åka till University of Toronto och jobba med det longitudinella projektet »Maternal Adversity, Vulnerability and Neurodevelopment« (MAVAN), i syfte att besvara bland annat ovanstående frågor.

– De är inte så vana vid forskande barnmorskor i Kanada, så de tog verkligen emot mig med öppna armar. Och för mig var det en jättechans att fördjupa min tidigare forskning genom det här helt unika registret, säger Wibke Jonas.

MAVAN har sedan 2002 följt 500 mödrar och deras barn, från graviditeten och framåt. I dag är barnen 13 år gamla och deltar fortfarande i studien. I registret finns allt från fakta om kvinnornas och barnens biologiska markörer, som kortisol-nivåer (kortisol är ett hormon som frisätts vid stress) och genuppsättning, till djupintervjuer om barndomserfarenheter och videoinspelningar av interaktionen mellan mamma och barn.

Amning positivt

I sina studier undersökte Wibke Jonas bland annat hur mödrarnas barndomsupplevelser påverkade hur de utformade sitt eget moderskap.

– Det visade sig att negativa barndomsupplevelser hade stor inverkan på hur kvinnorna byggde sin relation till det egna barnet. Mödrar med sådana upplevelser hade ökad risk för depression under graviditeten och den första tiden med barnet, och de ammade betydligt kortare tid än mammor som inte varit utsatta när de var barn.

Till negativa barndomsupplevelser räknades till exempel fysiska och sexuella övergrepp men också mindre trauman som försummelse och brist på lyhörighet från föräldrarnas sida.

– Intressant nog var inte alla kvinnor påverkade på samma sätt av de här upplevelserna. De som

hade en viss genuppsättning inom ett av oxytocingenerna och som hade varit utsatta för trauma under barndomen ammade lika länge som de mammor som inte hade varit utsatta under barndomen. Vissa genuppsättningar verkade alltså vara skyddande, vilket visar att arv och miljö samspelar.

En uppföljande studie visade sedan att mammor som ammade när deras bebisar var tre månader gamla var mer lyhörda gentemot sitt barns signaler vid sex månaders ålder och uppfattade dessutom sitt barn vid 18 månaders ålder som mindre »besvärligt« och »krävande«. Det visade sig att amningen var särskilt gynnsam för kvinnor som hade något högre nivåer av ångest under sin graviditet och den tidiga så kallade postpartum-perioden.

Stöd i amningen

Att amningen kan »skydda« mot de negativa konsekvenser som barndomstrauman kan ge, kan bero på flera saker.

– Amningen ger fysisk närhet och därmed god förutsättning att lära sig tolka barnets signaler. Att amningen frigör »må bra-hormonet« oxytocin kan dessutom ha en påverkan på modersbeteende. I opublicerade data har vi också sett att mor och barn-par som ammar har hormonmönster som liknar varandras, vilket kan tyda på ett mer biologiskt samspel mellan mamma och barn när man ammar.

Kan de här resultaten användas i praktiken?

– Studierna visar att alla mammor reagerar olika i respektive situation. Vi kommer naturligtvis inte att kartlägga generna hos alla kvinnor, men det vi kan försöka göra är att bli medvetna om vilka barndomsupplevelser de bär på och sedan uppmuntra till en miljö och ett levnadssätt som kan kompensera för eventuella trauman. Med den här vetskapen kan vi kanske vidta andra åtgärder när det gäller den grupp av mödrar som löper större risk för depression och/eller mindre optimalt samspel med sina barn. Vi kan helt enkelt ge dem som vill större stöd i att välja amning, säger Wibke Jonas. **F**

KONTAKT

wibke.jonas@ki.se

MIGRATION

Den fria rörlighetens kris

Peo Hansen, professor i statsvetenskap, har följt EU:s migrationspolitik sedan nittioalet. Han tror inte att EU kommer att lyckas nå sitt mål med att förbättra integrationen i medlemsländerna de närmaste åren. En anledning, menar han, är att alltför många länder nu har tillfälliga uppehållstillstånd.

TEXT: EMILIE ELIASSON HOVMÖLLER

FÖR PEO HANSEN och hans kollegor vid forskningsinstitutet REMESO på Linköpings universitets Campus Norrköping, är det en rad olika infallsvinklar som måste beaktas när de europeiska migrationspolitiken ska studeras.

– Vi forskare har en tendens att zooma in på enbart ett område inom migrationspolitiken. Det är exempelvis svårt att förstå EU:s flyktinginvand-

ring genom att bara titta på asyl- och flyktingpolitiken. För att få ett helhetsgrepp måste man även ta hänsyn till andra aspekter, som EU:s syn på arbetskraftsinvandring och integration, säger Peo Hansen.

Sedan den första östutvidgningen av EU 2004 och i takt med att politiker allt mer började ifrågasätta den fria rörligheten för EU-medborgarna,

FOTO: NEDZAD MESIC

bytte också politiker och massmedia namn på den »fria rörligheten«. Den fick nu heta »EU-migration«, och EU-medborgarna som använde den fick heta »EU-migranter«, ibland »bidragsturister«. Peo Hansen menar att detta har sin förklaring i att politiker och media sedan länge gjort migration synonymt med problem, kostnader och bördor och därmed något som måste bevakas och förses med restriktioner.

– Fri rörlighet signalerar ekonomisk tillväxt, en dynamisk arbetsmarknad och fri- och rättigheter för de europeiska medborgarna. Och när många EU-regeringar vill inskränka fri- och rättigheterna för vissa europeiska medborgare, som till exempel för romerna, väljer de att döpa om den fria rörligheten till EU-migration.

Restriktioner efter EU-utvidgning

Östutvidgningen innebar att skillnaderna mellan EU:s medlemsstater ökade markant, vilket ledde till att så gott som alla gamla medlemsstater införde restriktioner, så kallade övergångsregler, vilka inskränkte de nya EU-medborgarnas rätt att arbeta i de gamla EU-länderna. Allt eftersom dessa har löpt ut har Storbritannien, Nederländerna, Tyskland, Österrike och andra länder propagerat för nya inskränkningar i den fria rörligheten.

– Ja, Storbritanniens medlemskap kommer att stå och falla med frågan. Framför allt vill dessa länder beskära de sociala rättigheterna som EU-medborgare har när de använder sig av den fria rörligheten och arbetar i ett annat EU-land.

Peo Hansen menar att detta följer det vanliga migrationspolitiska mönstret: Ju mer socioekonomiskt lika länder är, desto mindre restriktioner för migration och vice versa – ju större skillnader mellan länder i rikedom, desto fler migrationsrestriktioner.

– EU:s regeringar har alltid projicerat invandringsproblem på icke-europeer, menar Peo Hansen. Men sedan östutvidgningen har många gamla EU-länder också börjat projicera problemen på de nya EU-medborgarna. Som ett resultat har migrationsfrågan nu fått intern sprängkraft i unionen, säger han och fortsätter:

»Det finns ett skriande behov av arbetskraftsinvandring.«

– De socioekonomiska klyftorna har inte bara vuxit inom EU-länderna utan även mellan länderna, vilket har skapat en mylla för främlingsfientliga krafter. I den politiska retoriken framställs de nya EU-medborgarna ofta som snyltgäster på andra länders välfärdssystem.

Stort behov av arbetskraftsinvandring

Trots att arbetslösheten inom EU är hög, menar EU-kommissionen och många andra bedömare att det finns ett skriande behov av arbetskraftsinvandring. Enligt statistik från bland annat EU och FN finns behov av tiotals miljoner nya invandrare det närmaste decennierna. Med en växande andel

äldre i befolkningen hävdar EU-kommissionen, och många med den, att unionens framtida tillväxt och konkurrenskraft står på spel utan invandrare.

I ljuset av detta kan det därför tyckas märkligt att många EU-länder och kommissionen nu så ivrigt försöker stoppa flyktinginvandringen.

– EU-kommissionen borde snarare välkomna flyktingarna, inte minst då det stora flertalet av dem är i arbetsför ålder, säger Peo Hansen.

Istället införs gränskontroller, hur kommer det sig?

– Det ser ut som en motsägelse men är egentligen inte det. Orsaken till att EU inte vill ta emot flyktingar i någon större utsträckning är att arbetskraftsinvandring ska ske på ett annat sätt. Flyktingar får ofta en uppsättning rättigheter och många får permanenta uppehållstillstånd. För arbetskraftsinvandring som ska komma till EU gäller helt andra villkor, med mindre rättigheter och mycket snärlare tillgång på permanenta uppehållstillstånd. De nya arbetskraftsinvandringarna till EU ses inte som framtida medborgare; de ska komma för att arbeta men inte för att stanna och bli medborgare. Temporär eller cirkulär migration kallas det på EU-språk.

Tillfälliga uppehållstillstånd påverkar integrationen

– Ett av EU:s mål är att stärka integrationen i medlemsländerna. Men jag tror inte att man kommer att lyckas, nu när vi ser att många länder inför tillfälliga uppehållstillstånd. Incitamenten att ex-

empelvis lära sig svenska blir inte större av en ovisst och otrygg framtid, säger han och fortsätter:

– I dag placeras medborgerliga rättigheter i statsbudgeternas utgiftskolumner, en kostnad som regeringar vill undvika. De rimmar väldigt illa med den ekonomiska linjen av liberalisering och slimmad välfärd som har varit EU:s rättesnöre det senaste kvartsseklet, menar Peo Hansen.

– EU-länderna har blivit allt mer obenägna att binda upp sig vid sociala rättighetsgarantier för nya invandrare. Därför har också permanenta

uppehållstillstånd blivit något de till varje pris vill undvika. Permanenta uppehållstillstånd innebär ju att en invandrare eller flykting får tillgång till grundläggande civila, sociala och politiska rättigheter, vilket är själva inkörsporren till ett fullvärdigt medborgarskap, säger Peo Hansen. **F**

KONTAKT

peo.hansen@liu.se

Tre frågor till Thomas Jacobsson om studien »I flyktingkrisens spår«.

Thomas Jacobsson är forskningssekreterare och samordningsansvarig för barn- och ungdomsforskning på Forte.

Vilken roll har Forte i forskningsprojektet?

Vi finansierar projektet. Arbetet genomförs under ledning av Karin Zetterqvist Nelson vid Linköpings universitet, som också ansvarar för projektet gentemot Forte. Vi kommer att arbeta med att sprida resultaten från studien på olika sätt.

Varför stödjer Forte forskningen?

Forte har ett nationellt samordningsansvar för

både forskning om barn och ungdomar samt forskning om internationell migration och etniska relationer (IMER). Eftersom Sverige och Europa står inför stora utmaningar vad gäller flyktingströmmar och integration, vill vi finansiera forskning kring hur mottagandet av unga flyktingar ser ut.

Det har på senaste tiden varit mycket uppmärksamhet kring den ideella sektorns ökande roll i mottagandet av flyktingar. Hur interaktionen ser ut mellan välfärdsstaten och den ideella sektorn och hur de samverkar i praktiken

är frågor som i högsta grad är samhällsrelevanta.

Vad hoppas du att studien leder till?

Vi hoppas att vi, både genom att intervjua aktörer som träffar unga flyktingar och genom att gå igenom forskning som finns på området, får insikt i vilka kunskapsbehov som aktörerna har. På så vis kan vi skapa bättre förutsättningar för att optimera mottagandet och identifiera fortsatta forskningsbehov. **F**

FOTO: ANETTE ANDERSSON

NY STUDIE OM MOTTAGANDE AV UNGA FLYKTINGAR

Forte finansierar en studie om vilka insatser som görs för unga flyktingar från första mötet med Sverige. Studien »I flyktingkrisens spår – insatser för barn och unga« leds av professor Karin Zetterqvist Nelson och beräknas vara klar till sommaren 2016.

– Vi har höga förväntningar. Projektet är visserligen en tidsmässig utmaning, men frågor som rör mottagning och omsorg av nyanlända flyktingbarn – både de yngre och de äldre, de som anländer med familj och de ensamkommande – är i högsta grad aktuella och viktiga. Dessa barn och unga möter många olika aktörer, såväl från det offentliga Sverige som den ideella sektorn, säger Karin Zetterqvist Nelson, professor vid Tema Barn, Linköpings universitet, som leder studien.

På Stockholms Central och på andra stora tågstationer i Sverige och Europa möts flyktingar av både ideella organisationer och representanter från statliga myndigheter i mer eller mindre samordnade insatser. Det finns därför anledning att granska hur barn och unga tas emot och slussas in i det svenska samhället menar Karin Zetterqvist Nelson.

– I projektet intervjuas professionella och frivilliga i ett antal utvalda kommuner om sin

FOTO: CHARLOTTE PERHAMMAR

verksamhet och med stöd av dessa resultat, i kombination med en litteraturoversikt, hoppas vi kunna redogöra för den komplexitet som utgör mottagningsarbetets organisering i olika kommuner.

De frågor som studien söker svar på är vilka behov barn och ungdomar har när de kommer till Sverige, hur välfärdsinstitutioner samt ideella organisationer möter dessa behov, vad mer vi behöver veta kring de villkor och processer som styr mottagandet av barn och unga i Sverige samt vilka kunskapsbehov professionella och aktörer från ideella organisationer har. **F**

Jämlik sexuell och reproduktiv hälsa

Hur skiljer sig användningen av preventivmedel bland utrikesfödda och svenskfödda kvinnor? Det ska Elin Larsson, forskare vid Uppsala universitet och Karolinska institutet, ta reda på. Hon vill genom sitt forskningsprojekt öka förståelsen för och kunskapen om utrikesfödda kvinnors upplevelse av och till-

gång till preventivmedel i syfte att minska ojämlikhet inom sexuell och reproduktiv hälsa.

Forskningsprojektet ska pågå under tre år och baseras på en registerstudie följt av en kvalitativ del för att studera kvinnors erfarenheter och behov i relation till preventivmedel. Elin Larsson kommer också att undersöka

attityder till oplanerad graviditet, preventivmedelsanvändning och abort bland kvinnor och män med utländsk bakgrund. Projektet finansieras av forskningsprogrammet Vinnvärd och ska pågå mellan 2016–2018. **F**

SPLITTRADE FAMILJER I ETT GRÄNSLÖST EUROPA

I det öppna Europa migrerar tusentals personer varje år över gränserna med målet att skapa en bättre framtid för sina familjer. Kvar i hemlandet lämnas barnen. Forskning vid Göteborgs universitet ska nu ge svar på hur föräldrarnas omsorg korsar geografiska och institutionella gränser. TEXT: ANTONIA HALLBERG

BERÄKNINGAR FRÅN NÄTVERKET Children Left Behind visar att så många som 500 000 barn i Europa kan leva med minst en förälder i utlandet. Från Östeuropeiska länder som Polen, Rumänien och Litauen söker sig i dag allt fler till den svenska arbetsmarknaden. Men i jakten på ett bättre liv tvingas många familjer leva åtskilda i flera år.

– Det här är ett viktigt och aktuellt ämne där vi behöver mer kunskap. I dag finns det många barn i Östeuropa som i bästa fall lever med sina far- och morföräldrar och i sämsta fall får klara sig helt själva. Man migrerar för att skapa en bättre framtid för sina barn, men det vi har sett i tidigare forskning är att resultatet ofta blir det motsatta. Man kanske får en ekonomiskt bättre situation, men på

andra sätt får många barn det tvärtom sämre.

Det säger Ingrid Höjer, professor i socialt arbete vid Göteborgs universitet och projektledare för ett pågående forskningsprojekt om migration som Forte finansierar. Vid sin sida har hon kollegorna Oksana Shmulyar Gréen, lektor i sociologi och Charlotte Melander, lektor i socialt arbete. Tillsammans ska gruppen ta reda på vilka strategier migrerande föräldrar har för att ge omsorg till sina barn på distans och hur familjerna påverkas av åtskillnaden. En viktig aspekt är hur institutioner i Sverige påverkar möjligheterna till omsorg.

– Alla migrerande föräldrar har olika strategier för att ge sina barn omsorg. Det kan handla om telefonsamtal, brev eller att ha barnen över på besök. För en del handlar omsorgen endast om att försörja dem ekonomiskt, medan andra tar en mer aktivt omvårdande roll, säger Ingrid Höjer.

Glapp mellan policy och praktik

Trots att omsorgsstrategierna skiljer sig åt ingår för de flesta föräldrar att på något sätt försörja sina barn ekonomiskt. Oksana Shmulyar Gréen berättar att Sverige i ett europeiskt perspektiv ofta ses som ett liberalt och förmånligt land för migranter. Och på pappret är vi det – det finns goda institutionella förutsättningar för att bedriva omsorg på distans, bland annat genom möjligheter till barn- och studiebidrag samt överföring av föräldradagar till den andra föräldern. Men i en verklighet som för många EU-migranter innebär otrygga anställningsvillkor på en svart arbetsmarknad går rättigheterna i praktiken förlorade.

– Policies och regelverk som styr vilka förmåner familjemedlemmar kan få riktar sig bara till de som är etablerade på arbetsmarknaden – de som har uppehålls rätt och längre anställningskontrakt. Men de personer som vi har intervjuat så här långt i studien har inlett sina arbetskarriärer inom den informella sektorn och har haft fleråriga perioder då de varit helt oförsäkrade, säger Charlotte Melander.

Ingrid Höjer

Charlotte Melander

Oksana Shmulyar Gréen

För föräldrar som befinner sig utanför systemen påverkas inte bara möjligheten att försörja sina barn ekonomiskt. Utan ett personnummer begränsas också andra rättigheter som kan underlätta omsorgen, till exempel möjligheten att skaffa ett mobilabonnemang, öppna ett bankkonto eller söka bostad.

– Det är en svår situation för de personer som befinner sig utanför den formella arbetsmarknaden. Något vi vill belysa är bostadssituationens villkor för omsorgen. En del migranter bor i bilar, en del bor trångt i ett rum eller hyr bara en säng. Under sådana förhållanden kan det vara svårt att ens ha barnen på besök, säger Charlotte Melander.

Familjebanden försvagas

Trots att de föräldrar som kommer till Sverige ofta har för avsikt att vistelsen ska bli temporär har ingen av forskargruppens respondenter uttryckt att de någon gång försökt återvända hem.

– Den första intentionen är att resa bort en period för att tjäna pengar och förbättra situationen hemma, men det kommer ofta andra livsprojekt emellan, säger Oksana Shmulyar Gréen.

Familjebanden försvagas i takt med att tiden går. När förutsättningarna väl finns på plats för att återförenas är det inte säkert att familjen längre vill det, därför att banden mellan familjemedlemmarna har blivit så svaga.

Ett viktigt mål för forskargruppen är att projektet om migrerande föräldrar ska stärka länken mellan studier om migration och studier om familj. Forskningsresultaten ska också ge en tydligare bild av hur institutionella förutsättningar i Sverige samspelar med människors verkliga liv. Är den svenska arbetsmarknaden och välfärdsstaten anpassad för ett rörligt EU? Eller riskerar policies och riktlinjer att begränsa möjligheter till omsorg och splittra familjer över gränserna? **F**

KONTAKT

ingrid.hojer@socwork.gu.se

Främlingsfientlighet

VAD ÄR DET VI SLÅR VAKT OM?

Att leva i ett mångkulturellt land med en stor andel utrikesfödda har inte någon betydelse för hur främlingsfientliga människor är. Däremot leder stark etnisk sammanhållning i ett land till ökad främlingsfientlighet. Det visar sociologen Mikael Hjermns forskning.

TEXT: EMILIE ELIASSON HOVMÖLLER

MIKAEEL HJERM, professor i sociologi vid Umeå universitet, försöker i sin forskning att hitta förklaringar till varför främlingsfientlighet skiljer sig åt mellan länder. Forskningen »Varför är svenskarna mindre främlingsfientliga än andra?«, som Forte finansierar, har pågått sedan 2008.

– Lite överraskande visar min forskning att människor framför allt upplever kulturella hot snarare än ekonomiska hot av ökad invandring. Synen är alltså inte primärt att utrikesfödda kommer hit och tar jobb och raserar välfärdsstaten, utan snarare att Sveriges kultur hotas och att vår svenskhets späds ut, säger Mikael Hjerm.

Även upplevelsen av så kallade abstrakta hot har tilltagit, menar Mikael Hjerm. Det innebär att människor inte bara upplever att vår kultur hotas, utan även fundamenten i den västerländska demokratin, som till exempel jämställdhet.

– De radikala högerpartierna har tagit till sig en ny retorik som bottenar i att människor upplever kulturella hot i större utsträckning, vilket kanske är förklaringen till att främlingsfientliga partier vinner anhängare.

Främlingsfientligheten ökar inte

En logisk slutsats vore kanske att främlingsfientligheten ökar i takt med att främlingsfientliga radikala högerpartier växer. När frågor politiseras vinner de också kraft. Mikael Hjermns forskning visar dock på motsatsen.

Nej, själva främlingsfientligheten ökar inte. Det är snarare så att främlingsfientliga partier erbjuder något som inget annat parti har erbjudit tidigare. De som redan har främlingsfientliga åsikter får ett parti att rösta på som kan föra deras talan.

Att

främlingsfientligheten skulle öka i takt med att allt fler människor söker sig till Sverige och Europa ser Mikael Hjerm ingen tendens till.

– Det vi hittills sett globalt är att främlingsfientlig-

heten minskat över tid. Varför vet vi inte riktigt, men det ligger i linje med andra attityder såsom homofobi och sexism som också minskat kraftigt över tid. Världen ser ut att bli mer och mer tolerant och fördomsfri på sikt.

Annorlunda resultat i USA

Mikael Hjermns forskning visar också att andelen utrikesfödda inte har den generella effekt på främlingsfientlighet som man hävdar i amerikansk forskning, det vill säga att vita är mer främlingsfientliga i områden med många invandrare. Vita i USA är också mindre benägna att betala skatt, eftersom de tror att pengarna bara kommer afroamerikaner till del. Stödet för en stark välfärdsstat är därmed lågt. I Europa finns inte något sådant samband. Här är många tvärtom för en stark välfärdsstat.

– Folk som är för invandring är ofta också för en stark välfärdsstat. Men den invandring vi ser i dag kostar initialt mycket pengar och riskerar därmed att hota välfärdsstaten. Det återstår att se om det starka stödet för välfärdsstaten bibehålls om välfärden urholkas.

Politiken har stort inflytande

I Mikael Hjermns forskning framkommer att en generös invandringspolitik och en invandrarvänlig politisk debatt minskar främlingsfientligheten.

– Ett öppet och tillåtande samhälle kan skapa förutsättningar för öppna och tillåtande attityder och vice versa.

»De radikala högerpartierna har tagit till sig en ny retorik.«

Att minska främlingsfientliga strömningar i samhället är viktigt för att upprätthålla en fungerande social sammanhållning men i förlängningen även för demokratin fortlevnad. Därför har Mikael Hjerm även undersökt konsekvenserna av olika typer av social sammanhållning. Här har hans forskning bland annat visat att tilliten till det politiska systemet och viljan att betala skatt minskar ju högre grad av etnisk sammanhållning, så kallad heterogenitet, som finns i ett land. Ju starkare heterogenitet, desto större utanförskap upplever de människor som inte är en del av gemenskapen.

– Det kan i förlängningen skapa främlingsfientlighet, särskilt om gemenskapen är kulturellt avvikande. Ju större kulturella skillnader, desto större främlingsfientlighet.

Ska studera ungas attityder

Framöver ska Mikael Hjerm titta på vilka faktorer som gör att människor blir främlingsfientliga. Frågor om när man utvecklar attityder och vad som händer under ungdomsåren är exempel på sådant som ska undersökas.

– Främlingsfientliga attityder är ganska stabila och förändras inte så lätt. Det är därför intressant att se vilka faktorer i ungdomsåren som gör att man utvecklar främlingsfientliga attityder. Är det skolan, vänner eller familjen eller en kombination av dessa? Det ska bli spännande att forska mer om det. **F**

Fyra forskningsresultat om främlingsfientlighet

- 1. Främlingsfientligheten är mindre i städer** än på landsbygd. Det kan ha att göra med kontaktteorin, det vill säga att om du känner en invandrare blir du mindre främlingsfientlig.
- 2. Integration minskar främlingsfientlighet** medan segregation ökar främlingsfientlighet
- 3. Stark etnisk sammanhållning** ökar främlingsfientligheten.
- 4. Ju större kulturella skillnader** mellan invandrare och infödda, desto större främlingsfientlighet.

VÄNNER

MIGRATION

MIGRATION

PÅVERKAR ATTITYDEN TILL INVANDRING

Våra attityder påverkas till stor del av sociala nätverk, inte minst synen på invandring.

Det visar Forte-finansierad forskning om invandrarfientliga attityder.

TEXT: EMILIE ELIASSON HOVMÖLLER

JENS RYDGREN HÅLLER, tillsammans med sina kollegor på sociologiska institutionen vid Stockholms universitet, på att färdigställa forskningsprojektet »Xenofobi och invandringsfientliga attityder: En multi-level och relationell approach«. Xenofobi, förklarar Jens Rydgren, betyder egentligen främlingsrädsla.

– På svenska brukar det användas synonymt med främlingsfientlighet men främlingsfientliga

personer behöver inte nödvändigtvis vara rädda för främlingar, säger Jens Rydgren.

Socialt tryck påverkar världsbild

Jens Rydgren har studerat effekterna av vänskapsnätverk, bostadsområden och arbetsplatser på främlingsfientliga och invandringskritiska attityder. I nätverk finns ett socialt tryck och information som påverkar människors världsbild.

– Mycket av den information som förmedlas genom andra kanaler, till exempel massmedier, filtreras genom nätverk. Här skapas och befasts normer för vad som är önskvärt och inte önskvärt. Normer och beteenden kan i sin tur ha effekter på främlingsfientlighet. Vi tittar även på om nätverken är etniskt homogena eller inte. På så vis mäter vi kontakthypotesen, det vill säga att relationer (med invandrare) gör människor mer toleranta och mindre främlingsfientliga.

De fem närmaste vännerna

Jens Rydgren berättar att han har baserat sin forskning på enkätdata som mäter egocentriska nätverk, det vill säga nätverk som utgår ifrån varje enskild individ. Han har även tittat på attityder som har samlats in via telefonintervjuer utförda av SCB samt registerdata över exempelvis grannskap, arbetsplatser och kommuner, och kopplat dessa till enkätresultaten.

Forskningssteamet har därefter intervjuat slumpmässigt utvalda individer. De har fått frågor om sina närmaste fem vänner och vad de har för inbördes relation till varandra. På det sättet konstrueras nätverk som består av upp till sex personer vardera.

– Tidigare forskning har mest fokuserat på individfaktorer bakom främlingsfientliga och invandringskritiska attityder eller tittat på makrofaktorer. Den interpersonella nivån där vi kan se att individer med respektive utan invandringsbakgrund skapat ömsesidiga vänskapsrelationer är oerhört värdefull i forskningen om främlingsfientlighet.

Måste titta på olika sammanhang

Än så länge är det svårt att dra några specifika slutsatser av forskningen, men en generell slutsats är att det spelar stor roll var man mäter etnisk heterogenitet och att man behöver titta på flera olika sammanhang samtidigt. Tidigare forskning har ofta fokuserat på en kontext i taget och därför missat en del saker, anser Jens Rydgren.

Det finns exempelvis forskning som visar att när etnisk heterogenitet ökar i kommuner så minskar stödet för välfärdsstaten, vilket Jens Rydgren inte finner stöd för i sin och doktoranden Tina Goldschmidts forskning.

»Arbetsplatser är mer socialt tvingande.«

– Däremot ser vi ett samband mellan förekomsten av etnisk heterogenitet i både bostadsområde och kommun och ökad benägenhet att dela välfärdschauvinistiska attityder, det vill säga stöd för att via skattsedeln finansiera välfärden men att det inte ska gälla för invandrare. Detta samband gäller dock endast om arbetslösheten hos utlandsfödda är hög inom grannskapet eller i kommunen.

Jens Rydgren menar att det är viktigt att titta på kommunen eftersom politiska beslut fattas där, men att bostadsområdet är minst lika relevant att studera. Ofta har man mätt heterogeniteten på för stora områden för långt ifrån

individ. Jens Rydgren studerar därför grannskap om i genomsnitt 900 personer och kopplar även ihop undersökningen till graden av etnisk heterogenitet på arbetsplatser.

– På arbetsplatser tillbringas mycket tid och relationer kan uppstå. Tillsammans med grannskap, kommuner och nätverk hjälper det oss att få en helhetsbild i vår forskning.

Oväntade forskningsresultat

Jens Rydgren och hans kollegor försöker i sin forskning även förklara spridningen av tillit, det vill säga om man litar på sina medmänniskor. Bland annat visar en studie tillsammans med Tina Goldschmidt och Martin Hällsten att tilliten ökar om man bor i ett etniskt heterogent grannskap och arbetar på en etniskt heterogen arbetsplats. Däremot minskar tilliten om man bor i ett etniskt heterogent grannskap men inte arbetar på en etniskt heterogen arbetsplats.

– Det var ett ganska oväntat resultat. Vi tolkar det som om grannskap är mycket anonyma, medan arbetsplatser är mer socialt tvingande. På arbetsplatser måste vi helt enkelt ha med våra arbetskamrater att göra. Det gör att kontakthypotesen träder in i relationer på arbetsplatser men inte i grannskapen. **F**

KONTAKT

jens.rydgren@sociology.su.se

Långt från en gränslös värld

Gränser är i dag inte synonymt med nationsgränser.

Allt fler gränser sätts upp runtom och inom Europa. Det handlar inte längre om att hålla

erövrade fiendestater borta utan snarare om att skydda Europa mot massiva

flyktingströmmar. Det menar forskaren Abby Peterson.

TEXT: EMILIE ELIASSON HOVMÖLLER

VID GRÄNSERNA AVGÖRS vilka människor som ska inkluderas respektive exkluderas. Det är vid gränserna som vän/fiende-distinktionen görs. Fienden är den som uppfattas som annorlunda och främmande, säger Abby Peterson vid institutionen för sociologi och arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet.

Vanliga människor påverkar

I Abby Petersons Forte-finansierade forskning »Etnicitet och polisiär kontroll: Nya arenor och

former« studerar hon hur nya former av polisiär kontroll utvecklas i relation till etnicitet.

Med polisiär kontroll menas aktiviteter som bedrivs med avseende på säkerhet, övervakning och granskning av individer och kategorier av människor, såväl via staten som utanför och inom denna.

I dag är det polisiära landskapet förändrat och omfattar allt fler organisationer – både offentliga och privata. Förutom polisen ingår till exempel tullverk, försäkringskassa, skattekontor, försäkringsbolag, vaktbolag och frivilligorganisationer i

arbetet med att patrullera gator och se till att ordningen i samhället upprätthålls.

Abby Peterson menar att också »vanliga« människor spelar en stor roll i att bygga upp, förändra eller suddar ut gränser och murar i samhället.

– Under hösten har vi sett många ideella volontärer som hälsat flyktingar välkomna till Sverige, vid tågstationer i Malmö, Stockholm och Göteborg, där de fått vatten, mat och kläder. Men det finns ändå ingen garanti för att välkomnande, inkluderande gränser som frivilligarbetare har skapat erkänns av alla. Det visar inte minst de många bränder vid flyktingförläggningar och asylboenden som rapporterats om i såväl Sverige som Tyskland.

Europa bygger murar

Abby Peterson menar att gränser inte längre är statiska och att vissa grupper särbehandlas på bekostnad av andra.

– Den ekonomiska eliten passerar snabbt nationella gränser medan asylsökande som flyr undan krig och förföljelse ofta stoppas brutalt, säger hon.

Den statistiska synen på gränser stämmer inte heller överens med moderna teknologier som ska skilja »onda« från »goda«. Avancerad teknologi, som scanning av iris, fingeravtrycksdetektering och röntgen, avgör i ökad utsträckning vem som anses vara legitim/illegitim och därmed vem som inkluderas eller exkluderas i mobila samhällen. De nya teknologierna gör att gränskontroller kan sträcka sig bakåt i tiden och in i framtiden som den gamla passkontrollen inte kunde.

Ytterligare en slutsats i Abby Petersons forskning är att gränser inte längre är givna. Under kalla kriget delade inte bara gränserna Europas länder från varandra utan markerade också den geopolitiska uppdelningen mellan öst och väst. Gränsen som separerade Västtyskland från Östtyskland under kalla kriget var både en nationell gräns och en symbolisk gräns mellan väst och öst. Den så kallade järnridån delade inte bara Europa utan hela världen.

En nationell gräns behöver med andra ord inte bara vara en gräns mellan två stater, berättar Abby Peterson. Så kallade *over-determinations*, det vill säga att en gräns betyder mer än en markering

av ett territorium, har fortfarande stor betydelse. Ett exempel på det är att den gröna linjen som separerar Cypern och det turkiska Nordcypern nu har förstärkts av en ny gräns mellan EU-länder och icke-medlemsländer.

I dag råder delade meningar om vad som utgör en gräns, vilka gränser som finns och vilka gränser som är viktigast.

– Frontex* har exempelvis satt upp en gräns på Afrikas kust. Det är en ny sorts flexibel gräns som inte är erkänd av parterna runt gränsen och som utplaceras närhelst och varhelst den behövs. Gränsen fungerar inte bara som en EU-gräns utan reflekterar även världsläget. Den här nya typen av gränser dras i dag runt om och inom Europa som en direkt följd av flyktingkrisen.

Multiperspektiv behövs

Abby Peterson anser att de nya gränser som dras långt från nationsgränser för att skilja EU från resten av världen, är ett tecken på att vi måste ändra vår traditionella syn på gränser. Att fortsätta se gränser som lätt identifierbara, erkända av alla parter, synliga för alla och enkla att rita upp på kartan, skymmer andra aspekter av gränsprocessen.

– Vi behöver ett multiperspektiv i vår forskning och en diskussion om gränstragningar, som tar hänsyn till mångfalden av de gränser som nu finns, deras karaktär och de olika aktörerna som skapade dem, avslutar Abby Peterson. **F**

KONTAKT

abby.peterson@sociology.gu.se

*Frontex (European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the EU) har bland annat i uppdrag att samordna det operativa samarbetet mellan medlemsstaterna när det gäller förvaltningen av de yttre gränserna, att bistå medlemsstaterna med utbildning av nationell gränsbevakningspersonal, att genomföra riskanalyser, och att följa upp den utveckling inom forskningen som är av betydelse för kontrollen och övervakningen av de yttre gränserna.

EU-kommissionen lade i december 2015 fram ett förslag om att göra om Frontex till *Europeiska gräns- och kustbevakningen*, som enligt förslaget skulle få större mandat att vidta konkreta åtgärder för gräns- och kustbevakningen. Vid magasinets pressläggning fanns ännu ingen uppgörelse om förslaget på plats.

Det går att göra mer än man tror

VI BEFINNER OSS på senhösten 2015. Migrationsverkets personal jobbar dygnet runt för att registrera ansökningar och ordna boende åt de cirka 1 500 personer som söker asyl varje dygn. Det är en period som det kommer att skrivas i historieböckerna om. Aldrig i modern tid har så många människor i världen varit på flykt. Och aldrig förr har vi i Sverige tagit emot så många asylsökande på så kort tid.

Vem hade i juni kunnat tro att vi inom loppet av fyra månader skulle klara att sexdubbla vårt mottagande? Och det i ett läge när kapaciteten redan var hårt ansträngd. Om vi på förhand vetat vad som väntade hade många säkert sagt ”det går inte, det är omöjligt”. Men det omöjliga blev möjligt tack vare fantastiska insatser av myndigheter, kommuner och frivilligkrafter. Som mest tog Migrationsverket emot 39 200 på en månad, en nivå som vi inte har varit i närheten av tidigare.

Ändå vill jag påstå att vi i Sverige inte är särskilt väl rustade att hantera sådana här stora och oväntade händelser. Vi är ett välorganiserat land där allt är noggrant reglerat, vilket är bra. Men när människor står på gatan och behöver tak över huvudet måste det gå fort. Då har vi till exempel inte råd med långa bygglovsprocesser eller regler som gör att upphandlingar går i stå med följd att platser står tomma. Jag måste erkänna att det ibland har känts frustrerande.

Men det jag tar med mig från den här perioden är inte i första hand de hinder vi har ställts inför utan mötet med dem som är på flykt. När man är nära människor i kris är det lättare att förstå deras situation och vad de har varit med om. I många fall har kriget berövat dem allt. De har gjort en livsfarlig resa och ibland sett människor dö under samma båtfärd som de själva gjort. Jag är stolt över den insats som vi har kunnat göra för dem. Även om första mötet med Sverige ibland har varit en plats på golvet i mässhallen i Malmö har det varit ett steg på vägen mot trygghet.

Jag hoppas och tror att massmedier och allmänhet som följt utvecklingen har fått en större förståelse för det arbete som vi på Migrationsverket gör. Här finns ett stort hjärta och ett engagemang som går utöver det vanliga. Jag hoppas också att gemene man ska fortsätta orka visa öppenhet och förståelse för dem som söker sig hit. Vi gick in i det här året

med över 180 000 vuxna och barn inskrivna i vårt mottagningssystem. Många av dem ska förberedas för ett liv i Sverige. Integrationsfrågorna blir en viktig del i den utmaning som vårt samhälle står inför.

För vår del är boendet för asylsökande fortsatt en av de största utmaningarna. I dag sitter många kvar i boenden som egentligen är korttidsboenden. Dessa platser behöver ersättas med mer långsiktigt boende, helst med självhushåll så att människor kan leva ett mer normalt liv med eget ansvar för sin vardag under asyltiden.

Efter höstens kraftiga uppgång gick antalet asylsökande ner för att ligga på en nivå som motsvarar tidigare år. Vi kunde därmed börja flytta fokus till att handlägga alla de ansökningar vi har fått in. Över 150 000 väntade vid årets början på besked och vi gör nu allt för att väntetiderna inte ska bli orimligt långa.

Med tanke på läget i omvärlden måste vi samtidigt vara beredda på nya växlingar. Flyktingsituationen ser inte ut att bli bättre. Redan för någon månad sedan kom rapporter om hur människor svälter i belägrade städer i krigets Syrien. Desperationen växer. Många som tagit sig till länder i närområdet har förlorat hoppet om att kunna återvända och söker sig mot Europa. Under årets första tre veckor anlände över 30 000 migranter till Grekland från främst Turkiet. Det är långt färre än under hösten men fler än vanligt vid årstiden. I fjol kom det ungefär 1 700 under samma period. Det säger något om utvecklingen.

Sveriges mottagande blev till sist så stort att politikerna enades om att det var nödvändigt med åtgärder. Vi på Migrationsverket förbereder oss nu på att börja tillämpa de nya regler som införs i begränsande syfte. Om det blir en tillfällig eller mer varaktig förändring av politiken återstår att se. Det beror inte minst på hur EU kommer att agera för att hantera de fortsatta flyktingströmmarna. Jag hoppas att Europa kan resa sig ur sin förlamning. Behovet av medmänsklighet har aldrig varit större. Den höst vi upplevde satte fokus på de dilemman som uppstår när konventionsbundna rättigheter ska realiseras vid en större flyktingkris. Men den lärde oss också att det går att göra mer än man tror. **F**

Anders Danielsson

GENERALDIREKTÖR MIGRATIONSVERKET

ARBE TSLIV

Så ska arbetslivet förlängas

TEXT: LINNEA BOLTER

För arbetsgivare med svårigheter att rekrytera rätt kompetenser blir det allt viktigare att behålla sina seniora medarbetare så länge som möjligt. Med rätt åtgärder och stimulanser ökar chansen att fler vill fortsätta jobba efter 65-årsdagen.

SHUTTERSTOCK

OM VI GJORDE en resa framåt i tiden till år 2050, skulle demografin se rätt annorlunda ut mot i dag. Enligt SCB:s befolkningsprognoser kommer då en fjärdedel av alla i landet att vara 65 år eller äldre. Det finns därför ett starkt samhällsintresse i att förlänga arbetslivet för att klara välfärden.

I dag är ålderstaket för anställning 67 år, men från regeringshåll finns en ambition att höja den gränsen till 69 år. Bland många som närmar sig pensionsåldern finns också en vilja att fortsätta arbeta en bit efter den allmänna pensionsåldern. Det visar studier från Umeå universitet, där sociologen Mikael Stattin forskar om ett arbetsliv och en arbetsmarknad för äldre.

– Vi har vid olika tillfällen frågat ett urval av den äldre befolkningen om hur de ser på sin pensionsålder. Mellan år 2002 och 2010 skedde det en tydlig attitydförändring. Vid den senaste undersökningen, år 2010, såg vi ett klart ökat intresse för att fortsätta jobba efter att man fyllt 65 år, berättar han.

Utbredd ambition att förlänga arbetslivet

Mikael Stattin tror att en anledning till att intresset för att arbeta efter 65 års ålder ökade under 00-talet är att det nya pensionssystemet kom igång ordentligt under perioden och att det med detta blev möjligt att arbeta som anställd fram till 67 år – en gräns som alltså kan komma att höjas ytterligare de närmsta åren. Ett annat skäl kan vara att diskussionen om att jobba längre upp i åren har fått en given plats i det offentliga samtalet.

– En stor del av 65-åringarna är relativt friska och har en hög grad av arbetsförmåga kvar. Det gamla pensionssystemet förde med sig ett slags institutionell diskriminering i och med 65-årsgränsen. Det vi ser nu är istället en utbredd ambition att förlänga arbetslivet. Den ambitionen sammanfaller med en ökad andel äldre personer som rapporterar en pensionspreferens högre än 65 år, säger han.

Det är inte bara på samhälls- och individnivå

»Den största andelen inom landstinget som vill jobba till 67 år finns bland högre tjänstemän, främst läkare.«

som en förlängning av arbetslivet är på tapeten. För många organisationer har det blivit en kompetenskritisk fråga att antingen behålla nyckelmedarbetare som närmar sig pensionsåldern eller rekrytera seniora medarbetare som kan bidra med kunnskap från långa karriärer. På Google till exempel, där man är öppen med att mångfalden bland medarbetarna behöver breddas, kallar man äldre medarbetare för »Grayglers« för att uppmärksamma och säkerställa att inte all personal finns inom det största ålderssegmentet, det vill säga mellan 30 och 40 år.

Strategier för längre arbetsliv

Det finns också arbetsgivare som ser det som en nödvändighet att behålla äldre medarbetare, när arbetskrafts- och kompetensbrist gör det svårt att rekrytera. Samtidigt är det relativt få organisationer som har genomfört åtgärder för att locka medarbetarna i pensionsåldern att stanna kvar, menar Mikael Stattin. I den pågående studien »Nycklar till ett längre arbetsliv« fokuserar han därför på att belysa i vilken utsträckning olika personal- och kompetensutvecklingsstrategier påverkar medarbetarnas motivation och möjligheter att jobba efter 65 års ålder. Västerbottens läns landsting (VLL), en jätteorganisation med stora kompetensförsörjningsutmaningar, är själva föremålet för undersökningen. Bland annat har en enkät gått ut till de cirka 3 000 medarbetarna som har fyllt 55 år för få en bild av deras syn på den stundande pensionen och hur deras arbetsvillkor, arbetsmiljö och hälsa ser ut i dag.

– Under lång tid har arbetsgivarna inte varit särskilt intresserade av att behålla äldre medarbetare, men i dagens läge när det finns en påtaglig arbetskrafts- och kompetensbrist inom många sektorer, blir det nödvändigt att vidta stimulerande åtgärder. VLL är exempel på en organisation som faktiskt agerar inom det här området, konstaterar Mikael Stattin.

Genom att delta i forskningsprojektet kommer VLL att få återkoppling om vilka faktorer som är centrala för äldre medarbetares motivation att fortsätta arbeta i organisationen. Förhoppningen är att

fler arbetsgivare ska kunna använda dessa nycklar inom sina verksamheter. En del i VLL:s strategi har exempelvis varit att den sänkning av arbetsgi- varavgiften som inträffar vid 65 år, tillfaller vissa seniora medarbetare i form av högre lön eller förkortad arbetstid, om de förbinder sig att jobba fram till 67.

– De som har fått erbjudandet är läkare, ett antal sjuksköterskor och några undersköterskor. Inom projek- tet finns också cirka hundra personer som valt att stanna kvar utan att ha fått någon speciell stimulans från arbetsgiva- ren. De kan alltså ha andra motiv till varför de vill jobba längre. Därför är också detta en mycket intressant grupp att följa.

Andra insatser som VLL har satsat på är att ta upp frågan om önskad pensionsålder på utveck- lingssamtalen redan när medarbetarna är i 50-års- åldern. Syftet är att tidigt få inblick i individuella önskemål och behov, vilket i sin tur ökar sannolik- heten för ett långt arbetsliv.

– Kartläggningen av medarbetarnas behov är en kärna i projektet. Ofta behövs någon form av anpassning eller förändring för att man ska vilja jobba kvar. Det kan till exempel handla om att man vill gå ner i arbetstid, byta avdelning eller inte längre jobba nätter, säger Mikael Stattin.

Mer flexibel pensionsålder

Personalen inom VLL kommer att följas över tid och än så länge är det lite för tidigt att säga vilka nycklar som betyder mest för att behålla seniora medarbetare. Men den individuella anpassningen

verkar väga tungt, enligt de första resultaten.

– Det finns stora skillnader mellan olika socio- ekonomiska grupper. Den största andelen inom landstinget som vill jobba till 67 år finns bland högre tjänstemän, främst läkare. Bland undersköterskor och sjuksköterskor är intresset lägre. Den arbetsmiljö som man arbetar i förefaller spela en stor roll för hur man ser på sin kommande pensionsålder, säger Mikael Stattin.

För alla arbetsgivare som vill behålla sina äldre medarbetare länge, gäller det att ta fram rätt stimulanser och vara öppen för att individanpassa arbetssituatio- nen, menar han.

– Man behöver också skicka signaler om att den äldre personalen är behövd och betydelsefull. Det är en process som handlar om att synliggöra målsättningen som ledningen har. Detta behöver prägla hela organisationskulturen.

Han är övertygad om att vi, om bara några år, inte längre kommer att betrakta 65 som den själv- klara pensionsåldern.

– I dag finns det fortfarande en stark norm om 65 som en lämplig pensionsålder. Men givet att vårt nya pensionssystem gör pensionsåldern mer flexibel och dessutom stimulerar en sen pensions- tidpunkt, försvagas sannolikt denna norm över tid. Inte minst om arbetsgivarna medverkar i denna process, säger Mikael Stattin. **F**

KONTAKT

mikael.stattin@umu.se

»Man behöver också skicka signaler om att den äldre personalen är behövd och betydelsefull.«

Så många jobbar efter 65 år

Cirka 22 procent av alla i åldern 65–66 år är sysselsatta. Varannan av dessa är anställd. Övriga är företagare eller arbetar oavlönat i en familjemedlems företag. Andelen anställda 65–66-åringar har tredubblats sedan 2001.

KÄLLA: SCB

TRE FRÅGOR – HUR SKA FRAMTIDENS FORSKNINGSPOLITIK SE UT?

Tre frågor till Fortes generaldirektör Ewa Ståldal om forskningsrådets inspel till regeringens forskningspolitik 2017–2027.

1. Vad är viktigt för Forte att föra fram?

Vi vill visa på möjligheter och förutsättningar för att utveckla välfärden och bidra till en hållbar utveckling för samhället med hjälp av forskning och innovationer. Det övergripande målet med forskningspolitiken bör, som vi ser det, vara att främja en långsiktig kunskapsbildning och att forskningsresultaten snabbare ska komma till nytta i samhället och på ett bättre sätt svara upp mot de utmaningar och behov som samhället står inför.

2. Vad krävs för att uppnå dessa mål?

Jag anser att Sverige behöver ett strategiskt forskningsråd; ett Forte som har till uppgift att med nya former av forsknings- stöd, arbetssätt och internationell samverkan finansiera forsk- ning. Forskning som både kan möta identifierade samhällsut- maningar, men också har beredskap att möta oväntade forskningsbehov. Vi ser det också som viktigt att till exempel forskning om inventioners effek- ter och implementering stärks, så att forskningsresultaten snabbare kan komma verksamheter och organisationer till nytta.

3. Ni identifierar i ert inspel fem forsknings- områden som bör prioriteras, vilka?

För att möta de globala utma- ningar som välfärdsystemen måste svara upp mot har Forte föreslagit stöd till fem forsk- ningsområden, vars konsekvenser vi menar behöver prioriteras.

De är:

- 1 Den demografiska utveck- lingens konsekvenser
- 2 Arbetstidens omdaning
- 3 Välfärdssystemens kvalitet, organisering och processer
- 4 Migration och integration
- 5 Jämlika levnadsvillkor.

Inom de prioriterade områdena ska jämställdhet och delaktighet alltid belysas.

FOTO: ANETTE ANDERSSON

Ladda ner eller beställ Forskning möter samhälle på forte.se/publikationer

ARBETSTID

– en fortsatt laddad fråga

Många av oss har kontoret på fickan och kan sköta våra arbetsuppgifter oavsett var vi befinner oss. Men även om arbetslivet har blivit mer flexibelt, är normerna kring arbetstid fortfarande starka, visar forskning från Lund. TEXT: LINNEA BOLTER

UNDER SENARE ÅR har arbetslivet blivit alltmer gränslöst. Många av våra arbetsuppgifter kan utföras oberoende av tid och rum. Samtidigt finns det fortsatt starka föreställningar om tiden som vi lägger ner på arbete. Det menar forskare vid Lunds universitet som har undersökt normsystemet som präglar våra tankar om just arbetstid.

– Vi har riktat blicken mot normer och arbetsplatskulturer i stället för mot lagar och avtal. Arbetslivets ökade flexibilitet har dock fört med sig en minskad möjlighet att kollektivt reglera arbetstiden med hjälp av lagar och avtal vilket i sin tur har medfört att arbetstidens normativa aspekt har blivit allt viktigare, säger historikern och arbetslivsforskaren Mikael Ottosson.

I studien deltog två företag med helt olika organisationskulturer. Det centrala var att identifiera arbetstidsnormerna i respektive organisation och hur dessa har påverkats av ny teknik, som digitala kommunikationslösningar. Medan den ena organisationen har en restriktiv inställning till distansarbete, uppmuntrar ledningen i den andra organisationen medarbetarna att jobba flexibelt. Men även på en flexibel arbetsplats finns det olika inställningar till arbetstid, konstaterades det i studien.

– Vi såg stora skillnader mellan ingenjörer och medarbetare med administrativa funktioner, som kommunikatörer och ekonomer. Som många andra företag, har den här organisationen övergått till aktivitetsbaserat arbete, men till skillnad från exempelvis dem som jobbar inom HR är ingenjörerna fortfarande väldigt platsbundna, säger Mikael Ottosson och fortsätter:

– Delvis beror det på att många av dem är programmerare och behöver dubbla skärmar vilket gör dem mindre rörliga. Men det handlar också om att det finns en stark närvarokultur bland ingenjörer. Man ska vara på plats och man ska stanna på jobbet till sent på kvällen.

Flexibilitet ger lojala medarbetare

I den andra organisationen, där man inte tillåter att medarbetarna jobbar hemifrån, hade närva-

»Man har försökt hitta andra sätt att mäta prestation på – ändå faller man alltid tillbaka på tiden.«

rokravet utvecklats till en laddad fråga mellan olika generationer. Bland yngre medarbetare fanns det en önskan om att kunna arbeta mer flexibelt, medan de äldre cheferna inte såg några fördelar med distansarbete. En mer flexibel kultur skulle antagligen gynna organisationen, anser Mikael Ottosson.

– I flexibla organisationer finns det en högre grad av lojalitet – inte gentemot organisationen, utan mot de arbetsuppgifter som man har. Däremot kan det bli ett problem om arbetsuppgifterna är vagt formulerade, eftersom det är individens ansvar att jobba tills resultatet är bra.

Större tydlighet behövs

Trots att den digitala utvecklingen skenar, kommer frågan om arbetstid att fortsätta vara aktuell ett bra tag framöver, spår han.

– Tidsmättet är lite mer komplicerat i dag, när andelen kreativa processer i arbetet ökar. Men man har försökt hitta andra sätt att mäta prestation på – ändå faller man alltid tillbaka på tiden.

Han tror att tidsstyrningen till och med kan komma att öka inom vissa sektorer, medan den inom andra sektorer sannolikt fortsätter att minska. För organisationer där ett allt större ansvar läggs på medarbetarna, är det viktigt att klargöra spelreglerna kring distansarbete.

– Som arbetsgivare behöver man lyfta frågan och klargöra vilka förväntningar man har på medarbetarna. Man behöver också fundera över vilka attityder som förmedlas och hur organisationen sätter ribban, exempelvis genom chefer som mejlar medarbetarna sent på kvällen. Det vinner man på i både friskhet och tydlighet, säger Mikael Ottosson. **F**

KONTAKT

mikael.ottosson@wts.lu.se

Kvinnors karriärer hämmas av

Obetalt hemarbete

TEXT: LINNEA BOLTER

Sverige må vara ett av världens mest jämställda länder, men fortfarande finns det skillnader i hur stor del av det obetalda hemarbetet som kvinnor och män tar på sig. Det får konsekvenser för bland annat kvinnors löneutveckling och karriärmöjligheter.

FOTO: LUNDS UNIVERSITET

SVERIGE ARBETAR visserligen män och kvinnor ungefär lika mycket totalt sett, däremot finns det skillnader i hur den totala arbetstiden fördelar sig mellan betalt och obetalt arbete. När det gäller det obetalda arbetet drar kvinnorna fortfarande det tyngsta lasset, inte minst när barn kommer in i bilden.

Maria Stanfors, professor i ekonomisk historia vid Lunds universitet, har den problematiken som utgångspunkten för sin forskning. Till grund för hennes studier ligger data från SCB:s olika tidsanvändningsundersökningar som hittills har genomförts vart tionde år sedan år 1990. Under de tjugo år som förflöt mellan den första och den senaste undersökningen, har det emellertid hänt en del på jämställdhetsfronten, konstaterar hon.

– Vi har en rörelse mot större jämställdhet som delvis drivs av en yngre generation med andra attityder och beteenden än tidigare generationer. De som deltog i undersökningen år 2010 – framför allt de yngre – har en annan uppfattning om vad jämställdhet innebär än dem som deltog 1990.

Mindre hemarbete

En stor förändring sedan 1990 är att kvinnor jobbar mer och att deltidstjänster har blivit mindre vanligt bland just kvinnor. Därmed har också tiden för hemarbete krympt. Faktum är att vi svenskar utför betydligt mindre obetalt arbete än vad man gör på många andra håll i världen. Det visar jämförelser mellan tidsanvändningsstudier från olika länder. Anledningen är att de flesta i Sverige

arbetar, menar Maria Stanfors. – I ett samhälle där både kvinnor och män arbetar heltid, har man helt enkelt mindre tid att fixa i hemmen. Med en begränsad mängd tid blir man också ganska effektiv. I Tyskland till exempel, där många kvinnor är hemmafruar under småbarnsåren, är det inte konstigt att man lägger mer tid på att städa och hålla efter hemmen.

Bland sammanboende föräldrar med barn under sju år ägnar svenska mammor i snitt 28 timmar i veckan åt att ta hand om hemmet. Det är cirka fem timmar fler än papporna. Kvinnorna gör också mer än män av det rutinartade arbetet, som att ta hand om disken. Troligtvis får detta mönster, tillsammans med ett större ansvar för barnen, konsekvenser för kvinnors karriärer och framtida löneutveckling, enligt Maria Stanfors.

– Jag tror att man behöver bli mer medveten om att skötseln av hemmet och tiden med barnen handlar om val, även om uppdelningen ibland ses som en naturlag. Många lever pressade liv under småbarnsåren. Det är tufft att kämpa för ett jämställt liv och samtidigt prestera på jobbet, men att ge efter får implikationer för karriärutvecklingen.

Ny typ av balans i vardagen behövs

För många infaller de viktiga karriäråren just när barnen är små. Att de sammanfaller är i sig ingenting nytt. Det nya är att vi får allt fler par där båda är karriärorienterade. Med en mer samtidsenlig familjepolitik som utgår från att både kvinnor och män har karriärer och vill ta sig fram i jobbet,

Så mycket jobbar vi!

Genomsnittlig tid för arbete för personer mellan 20 och 64 år ett vanligt vardagsdygn.

24h

KÄLLA: SCB

		BETALT ARBETE	OBETALT ARBETE
Kvinnor	1990/91	5:05	4:37
	2000/01	4:57	3:52
	2010/11	5:33	3:30
Män	1990/91	7:42	2:28
	2000/01	7:13	2:24
	2010/11	6:55	2:36

skulle jämställdheten i arbetslivet kunna förbättras, anser hon.

– Familjepolitiken, som utformades i början av 1970-talet och som syftade till att öka kvinnors arbetskraftsdeltagande, kan bli mer offensiv. Vi har en individualiserad föräldraförsäkring, men det är få som utnyttjar den så. Vi står i dag inför ett vägval – antingen måste politiken bli mer tvingande eller så behöver både kvinnor och män bete sig annorlunda, för att vi ska få till stånd en förändring mot mer jämställdhet.

Genom att kasta ljus över ojämlikheter som finns i många parförhållanden och som i förlängningen håller kvinnor tillbaka från att göra karriär och nå höga positioner i arbetslivet, hoppas Maria Stanfors med sina forskningsresultat öppna upp för en diskussion om en ny typ av balans mellan arbete, familj och fritid.

– Dygnet har bara 24 timmar. Tio timmar går åt till att ta hand om våra grundläggande behov, minst åtta timmar går åt till att arbeta. Sedan har man inte så mycket mer tid att spela med. Man hinner kanske inte allt, om man har ett krävande jobb och vill göra karriär. I slutändan handlar det om individuella val och vad vi väljer att göra med vår tid.

Samtidigt har vi i Sverige ett väldigt bra utgångsläge, när det gäller att justera ojämlika maktstrukturer i familjen, anser Maria Stanfors.

– Vi har faktiskt möjlighet att kombinera arbete och familj på ett fantastiskt sätt. Därmed inte sagt att det är lätt, men om man jämför med andra länder kommer det till förhållandevis låga kostnader för individen. **F**

KONTAKT

maria.stanfors@ekh.lu.se

Lästips:

Rehabilitering och samordning - delrapport 2

I dag orsakas störst andel långtidssjukskrivningar av psykiska problem, tätt följt av sjukdomar i rörelseorganen. Forte har i flera projekt belyst frågor kring sambanden mellan arbetsförhållanden, psykiska problem, sjukskrivning och återgång i arbete. I början av 2000-talet togs ett politiskt initiativ inom rehabiliteringsområdet. Bland annat avsatte regeringen medel för forskningsprogrammet Rehsam, med syfte att ytterligare utveckla evidensbaserade behandlingsmetoder. Forte fick 2014 i uppdrag av regeringen att utvärdera Rehsamsatsningen. I denna delrapport redovisas resultatet av arbetet med att göra en vetenskaplig kvalitetsbedömning av forskningen.

Båda delrapporterna finns att ladda ner på forte.se/publikationer.

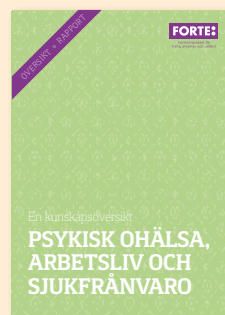

Lästips:

Psykisk ohälsa, arbetsliv och sjukfrånvaro

Psykiska problem utgör nu den dominerande andelen av långtidssjukskrivningar, efter problem i rörelseorganen. Vilka typer av psykiska problem rör det sig om och vilka faktorer på arbetsplatsen påverkar risk för sjukskrivning? Vilka faktorer påverkar återgång i arbete efter sjukskrivning? Vad vet vi redan och vilka frågor behöver ytterligare granskning? I Kunskapsöversikten Psykisk ohälsa, arbetsliv och sjukfrånvaro behandlas sambanden mellan arbetsförhållanden, psykisk ohälsa och sjukskrivning.

Ladda hem eller beställ rapporten på forte.se/publikationer.

Lästips:

Svensk arbetsorganisationsforskning under lupp: Swedish Research on Work Organization 2007-2013

Forte har genomfört en internationell utvärdering av svensk forskning om arbetsorganisation under perioden 2007-2013. Syftet med sammanställningen är att utvärdera forskningens vetenskapliga kvalitet och att identifiera luckor, svagheter och styrkor i svensk arbetsorganisationsforskning ur ett internationellt perspektiv. Slutsatserna som dras är baserade på data från flera källor, i huvudsak från en enkät bland forskarna, bibliografiska data från Web of Science, och en databas med svenska avhandlingar.

Kvinnliga chefer mer stressade

Om du är chef, har du sannolikt bättre hälsa än många av dina medarbetare. Ja, ifall du är man alltså. Bland kvinnliga chefer är ohälsan nämligen precis lika utbredd som den är i hela den arbetande befolkningen. Det visar en studie från Stressforskningsinstitutet.

TEXT: LINNEA BOLTER

JU HÖGRE UPP i hierarkin man befinner sig i en organisation, desto bättre hälsa rapporterar man, enligt forskning från flera håll. Sambandet mellan högre positioner i organisationshierarkin och en bättre hälsa är emellertid mycket tydligare bland män än bland kvinnor. Det visar data från SLOSH som är Stressforskningsinstitutets långtidsundersökning av hälsoförhållanden på den svenska arbetsmarknaden. Enligt SLOSH-studien hade nästan en fjärdedel av de kvinnliga cheferna sömnrörningar jämfört med

femton procent bland de manliga. Tio procent hade utmattningssymptom. Det är dubbelt så hög andel som bland männen.

– Bland kvinnliga chefer är det betydligt vanligare med depression, utmattning och sömnsvårigheter. De kvinnliga cheferna tar också ut mer korttidssjukfrånvaro. Det är dock viktigt att poängtera att dessa könsskillnader i hälsa inte är specifika för chefer utan följer ett mönster som finns i hela den svenska arbetande befolkningen, berättar Anna Nyberg som forskar om chefers hälsa vid Stressforskningsinstitutet.

Svårare vara chef i offentlig sektor

En del av förklaringen bakom de skilda ohälsotalen skulle kunna vara att kvinnor och män till stor del arbetar med olika områden i olika sektorer och därmed även har olika påfrestande arbetsmiljöer. Majoriteten av de kvinnliga cheferna arbetar inom den offentliga sektorn, där chefsuppdragen generellt sett är mer komplexa med fler medarbetare, knappare resurser, högre krav och lönenivåer som inte motsvarar kravställningen, menar Anna Nyberg. – Det finns en obalans mellan ansträngning

och belöning inom verksamheter där kvinnorna dominerar. Många arbetar inom människoorienterade verksamheter som vård, omsorg och utbildning, där uppdragen på sätt och vis är mer påfrestande än i stora delar av den privata sektorn. Utvecklingsmöjligheterna och lönenivåerna är också generellt sett lägre.

Kvinnor med chefspositioner upplever även en större konflikt mellan arbetet och hemmet än manliga chefer. När barnen är sjuka är det oftast mammorna som är hemma, visar siffror från Försäkringskassan.

– Varför ser vi inte samma hälsogradier relaterad till position i organisationshierarkin hos kvinnorna som vi ser hos männen? En anledning kan vara att kvinnor på högre positioner exponeras för högre stress än män på motsvarande positioner. Kvinnorna tar ett större ansvar hemma och måste ofta jobba hårdare för att komma till samma nivåer som män, säger Anna Nyberg.

Orättvist beslutsfattande hindrande

Det finns också variabler inom organisationen som tycks kunna underlätta eller hindra kvinnor från att bli befordrade till högre nivåer. En sådan variabel är organisatorisk rättvisa som är en del av arbetsmiljön, berättar Anna Nyberg.

– Organisatorisk rättvisa innebär bland annat att

beslut fattas på basis av korrekt information, att alla parter som berörs finns representerade, att man kan ifrågasätta besluten och få mer information om grunderna för dem. Kvinnor som skattar sina organisationer som mer rättvisa har större möjligheter att avancera, medan män som skattar sina organisationer som mer orättvisa i högre uträkning blir befordrade.

I och med att det finns stora skillnader i välmående mellan kvinnor och män, är det angeläget att även belysa hälsoaspekterna som följer med ledarskapet, anser Anna Nyberg.

– Förutom att det ur ett jämställdhetsperspektiv är viktigt att män och kvinnor samt manliga och kvinnliga chefer ges samma möjligheter i arbetslivet, är det också viktigt för organisationer att cheferna har goda förutsättningar för att utöva sitt ledarskap med bibehållen hälsa. Om chefen är stressad är risken större att hon eller han inte agerar på optimalt sätt. Även för medarbetarna finns det ett intresse av att cheferna i organisationen har en god arbetssituation, så att de kan utöva sitt uppdrag bra. **F**

KONTAKT

anna.nyberg@su.se

Ohälsan i den arbetande befolkningen

	KVINNOR	MÄN
Depression	5%	3%
Utmattning	10%	5%
Sömnrörning	23%	15%

KÄLLA: STRESSFORSKNINGSINSTITUTET, STOCKHOLMS UNIVERSITET

LOBBY!

KOMMUNERNAS

ARBETSMARKNADSINSATSER

JÄMFÖRS

TEXT: LINNEA BOLTER

Arbetslösa som får försörjningsstöd slussas snabbt in i kommunernas arbetsmarknadsprogram som kan se väldigt olika ut beroende på var i landet man bor. Nu utvärderas kommuninsatserna i ett forskningsprojekt.

TILL JOBBTORG Stockholm slussas alla inom kommunen som har försörjningsstöd med arbetslöshet som försörjningshinder. Många av dem som kommer till jobbtorgen har varit arbetslösa en längre tid. En del är nyanlända och har svårt att komma in på arbetsmarknaden av andra skäl. Jobbtorgen är alltså lokala arbetsmarknadsenheter på Stockholm stads initiativ för att hjälpa personer som står långt från arbetsmarknaden till en egen försörjning. Nu utvärderar Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering deras olika insatser för att hjälpa folk i arbete.

– Vi jämför olika typer av program för att undersöka vilka som fungerar bäst. Det finns ett myller av insatser – många är praktikinsatser och språkinsatser, säger Ulrika Vikman, nationalekonom och forskare vid Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering, som gör studien tillsammans med forskarkollegorna Matz Dahlberg och Eva Mörk.

Samordning saknas

Det finns en hel del forskning om arbetslösa. Studier visar bland annat att subventionerade anställningar hör till de mest effektiva insatserna för att ta klivet in på arbetsmarknaden som arbetslös. Däremot är försörjningsstödmottagare en grupp som hamnat i skymundan, konstaterar Ulrika Vikman.

– När det gäller dem som står längst från arbetsmarknaden, vet vi extremt lite om kommunernas olika arbetsmarknadsprogram och hur bra de fungerar. Arbetsförmedlingen har data över arbetslösa, däremot finns det ingen samordning över kommunernas insatser för personer med försörjningsstöd.

Studien inleddes för sex år sedan när Matz Dahlberg och Eva Mörk skickade ut en enkät till dem som var inskrivna på jobbtorgen, där de bland annat fick skatta sina jobbchanser och sin hälsa. Nu fortsätter alltså projektet i syfte att utvärdera själva programinsatserna.

– Förhoppningen är att vi ska kunna hjälpa jobbtorgen i deras arbete genom att kartlägga vilka insatser som fungerar bäst. Första steget blir att

»Det finns ett myller av insatser – många är praktikinsatser och språkinsatser.«

gå igenom all data som vi har fått in från SCB och från arbetsmarknadsenheten i Stockholm, säger Ulrika Vikman.

Växande grupp

Över hela landet finns omkring 86 000 personer med försörjningsstöd i kommunala arbetsmarknadsprogram som det alltså hittills inte gjorts någon nationell utvärdering på.

– Anledningen till att jag är intresserad av ämnet är att vi börjar få en parallell arbetsmarknad av olika kommunala insatser. Personer med försörjningsstöd är också en växande grupp – många nyanlända som

får introduktionsersättning går över till försörjningsstöd, säger Ulrika Vikman.

Bakgrunden till att det är kommunerna och inte Arbetsförmedlingen som håller in insatserna för dem med försörjningsstöd är att det just är kommunerna som står för stödet. Kommunerna är därför angelägna om att de som får ekonomiskt bistånd kommer ut i arbete. Eftersom man på många håll inte tycker att Arbetsförmedlingen gör tillräckligt, har man helt enkelt tagit saken i egna händer och skapat lokala arbetsmarknadsenheter som Jobbtorg Stockholm.

– Det ser väldigt olika ut på olika håll i landet. Vissa kommuner bygger upp större och större enheter, andra lägger ner verksamheten. En del kommuner satsar på program vars syfte inte alltid är jobb, utan att hjälpa de inskrivna på ett ännu mer basalt plan. Kommunernas insatser är ett relativt outforskat, men väldigt spännande, område som vi behöver lära oss mer om, säger Ulrika Vikman. **F**

KONTAKT

ulrika.vikman@ifau.uu.se

Bra att maska på jobbet

Maskande på arbetstid är en ständigt aktuell fråga. Men som arbetsgivare har man egentligen ganska lite att oroa sig över, när det gäller medarbetarnas surfande på jobbet. Det menar Lars Ivarsson, forskare vid Karlstads universitet.

TEXT: LINNEA BOLTER

ALLA GÖR VI det, men helst när ingen märker förstås. Det vill säga sådant man sysslar med på arbetstid men som inte hör till jobbet – som att leta runt efter middagsrecept på nätet, scrolla Facebook-flödet, ge sig in i en debatt på Twitter eller sms:a med barnen. Det mesta av vårt maskande är numera digitalt, men folk har tagit sig små friheter i princip sedan det organiserade lönearbetet startade, enligt Lars Ivarsson som forskar om privata angelägenheter på jobbet vid Karlstads universitet.

– Egentligen är det vi ser i dag bara nutida varianter av det man gjorde förr. Då bläddrade man till exempel i tidning-

SHUTTERSTOCK

ar eller spelade poker med kollegorna. Nu läser man nyheterna på nätet och spelar mobilspel.

Men vi är mer uppfinningsrika än att bara surfa på internet. Jobbar man på en motorverkstad, rullar man kanske dit sin trasiga bil. Om arbetsplatsen är ett serviceboende med stora tvättmaskiner, kan man passa på att tvätta sina duntäcken. Åker man runt på kundbesök, gör man inte sällan diverse privata ärenden på vägen. Sedan klipper vi oss, går till tandläkaren, serverar bilen och släpper in hantverkare hemma. Kort sagt – allt privat som går att göra på jobbet, gör vi också.

– Arbetsgivare brukar inte ha något emot att man mejlar sent på kvällen, men de är inte lika förtjusta i privata angelägenheter som görs på arbetstid, konstaterar Lars Ivarsson.

Litet svinn för arbetsgivaren

Privata ärenden, nätsurfande och frekventa uppdateringar i sociala medier, är emellertid sällan något att vara särskilt oroad över som arbetsgivare. Resultaten från Lars Ivarssons studie pekar snarare mot att vi ägnar oss åt annat än arbetsuppgifterna, när vi får några minuter över. Andra studier visar att ungefär tio procent av arbetstiden, det vill säga sex minuter i timmen, är »svinn«. Som arbetsgivare kan man knappast heller förvänta sig att medarbetarna är fullt fokuserade på jobbet varje minut av arbetsdagen, anser han.

– Det finns ibland en underliggande tanke om att man kan få ut hundra procent av de anställda. Men man kan fundera på hur mycket hundra procent är. Det beror förstås på vad man har för arbete – ifall man jobbar vid ett löpande band eller om man har ett yrke med kreativa inslag, säger Lars Ivarsson.

Han berättar om socialsekreterare som ser en liten stunds surfande på nätet som ett andningshål mellan två tuffa möten och om programmerare som löser problem först när de lämnar skrivbordet.

»När folk känner sig övervakade och misstrodda, minskar lojaliteten.«

– Pedagogisk forskning visar att koncentrationsförmågan sjunker efter 20 minuter – alltså borde man lägga in en paus ungefär var 20:e minut. Men många chefer avskyr sysslöshet och vill helst att de anställda ska hålla samma tempo som ett hundrameterslopp i ett maraton.

Det vill säga en enorm intensitet som också är varaktig, säger Lars Ivarsson.

Kontroll är sällan en lyckad väg, om man vill ha motiverade medarbetare – dessutom hittar folk ändå alltid kryphål, menar han.

– Det blir som ett spel. Arbetsgivaren gör ett drag och de anställda ett annat. Inför man stämpelklocka,

kan man be kollegan som är kvar längre att stämpla ut. När folk känner sig övervakade och misstrodda, minskar lojaliteten.

Lika mycket maskande bland chefer

Man skulle kanske kunna tro att cheferna har mindre tid att lägga på det privata än medarbetarna, men enligt Lars Ivarssons studie är de minst lika goda kalsupare.

– Det förhåller sig lite som relationen mellan föräldrar och barn. Om jag vill äta choklad en måndag gör jag det, även om mina barn inte får äta godis mitt i veckan. Chefer har alltid tid att ta ut. Kommer de hem sent på kvällen efter en tågresa, räcker den tiden till väldigt mycket. De får alltså en väldigt god utväxling.

På arbetsplatser där chefer och medarbetare har rimliga arbetsbördor, är privata angelägenheter sällan ett hot mot produktiviteten, anser Lars Ivarsson. Tvärtom, kan det till och med vara ett sätt att orka med arbetet bättre.

– Numera pratar man mycket om ett hållbart arbetsliv. Många lever pressade liv både privat och på jobbet. Då kan det vara en sorts ventil att kunna ägna sig åt annat en liten stund. **F**

KONTAKT

lars.ivarsson@kau.se

En hård jargong sprider sig lätt i organisationen

enligt forskning från Lunds universitet. Inte mindre än tre fjärdedelar har utsatts för ohövlighet uppträdande från en kollega det senaste året, visar studien.

Ohövlighet beteende smittar som ett virus

TEXT: LINNEA BOLTER

NEDLÅTANDE KOMMENTARER, ryktesspridning eller medarbetare som inte blir bjudna till gemensamma trevligheter efter jobbet. Det handlar om ohövligheter på arbetsplatsen som till skillnad från mobbning ofta går under radarn. Nu lyfts emellertid problemet fram i ny forskning från Lunds universitet.

– Det finns en stark forskningstradition kring mobbning, men när det gäller ohövligheter på arbetsplatsen finns det få studier i Skandinavien, berättar Eva Torkelson, forskare i psykologi vid Lunds universitet.

Tillsammans med forskarkollegorna Martin Bäckström och Kristoffer Holm har hon låtit sammantaget 6 000 personer från olika branscher svara på enkätfrågor om hur de upplever det sociala klimatet på sina arbetsplatser. Resultaten är talande för hur pass utbredd fenomenet sannolikt är i arbetslivet i stort: 75 procent uppgav att de minst en gång det senaste året hade utsatts för en kollega som betett sig otrevligt. Två tredjedelar svarade att de själva gjort sig skyldiga till ohövlighet beteende. Studien visar även att den

vanligaste anledningen till att man är ojuste mot kollegorna är man har tagit efter ett beteende som man noterat hos andra på arbetsplatsen.

– Ohövlighet är en anledning till att man inte trivs på jobbet. En otrevlig jargong sprider sig också lätt om man inte gör något åt den. Vi fann en stark koppling mellan att ha sett kollegornas otrevliga beteende och att själv vara ohövlighet, berättar Eva Torkelsson.

Stort ohälsoproblem

För Eva Torkelsson väcktes idén till studien vid en konferens i USA, där forskare har konstaterat att stressen och ohälsan ökar i organisationer med ett hårt socialt klimat. Ohövlighet beteende som att ignorera kollegorna, visa ointresse för andras åsikter, låta spydig eller strunta i att ge beröm får alltså konsekvenser för både individen och organisationen ifråga.

– Ohövlighet är en form av lågradig stress som kan bidra till mental ohälsa, minskad arbetstillfredsställelse, fler konflikter, medarbetare som presterar sämre och minskad lojalitet, berättar hon.

En hård jargong gränsar visserligen till mobbning men är inte lika systematiskt inriktad mot en enskild individ. Ohövlighet uppträdande på jobbet handlar snarare om det sociala klimatet som helhet än om specifika konflikter. Däremot lever en otrevlig jargong mellan kollegorna i gränslandet till mobbning. Om man inte gör någonting åt det, riskerar problemet att trappas upp och förvärras, menar Eva Torkelsson.

– Det som vi har undersökt är subtilare till formen än mobbning – det är svårare att peka på och går

»Ohövlighet är en form av lågradig stress som kan bidra till mental ohälsa.«

bortom lagstiftningen. Ohövlighet uppträdande kan dock vara en grogrund till grövre former av negativa beteenden.

Viktigt att ta tag i problemet

De arbetsgivare och chefer som uppmärksammar situationen har mycket att vinna: medarbetare som mår och presterar bättre och som inte söker sig från arbetsplatsen med anledning av en dysfunktionell psykosocial arbetsmiljö.

– Det är viktigt att man pekar på vad som är oacceptabelt på arbetsplatsen. Som chef kan man till exempel uppmärksamma frågan på personaldagar och låta medarbetarna reflektera över det sociala klimatet. I USA finns exempel på interventioner som har visat sig ge lyckade resultat, där man har låtit deltagarna fundera över sitt eget beteende, säger Eva Torkelsson. **F**

KONTAKT

eva.torkelson@psychology.lu.se

FOTO: GUNNAR MERNANDER

Chefen bestämmer hur du mår på jobbet

Ett hållbart arbetsliv förutsätter att det finns ett hållbart ledarskap. Med chefer som har kunskap, engagemang och förutsättning att se varje individ och skapa ett begripligt och hanterbart sammanhang.

ISVERIGE STÅR ARBETET i centrum för vuxna människors identitet och egenvärde. Om du gör en ny bekantskap kommer frågan nästan direkt: »Och vad sysslar du med?« Vi definierar oss utifrån utbildning och yrke i första hand; sjukgymnast och chef, först därefter kommer de sociala faktorerna; mamma, smålänning och trädgårdsintresserad. Därför är det inte konstigt att arbetet och arbetslivet upptar en så stor del av vårt liv och våra tankar och att arbetslivet påverkar hur vi mår.

Under de närmaste åren står Sverige inför en rad utmaningar som alla på ett eller annat sätt kommer att prägla arbetslivet.

Vi kan förvänta oss att få nya arbetskamrater som kommer från andra länder, med annan kulturell bakgrund och därmed andra förväntningar både på kollegor och ledarskap.

Demografin gör det nödvändigt att människor antingen kommer i arbete snabbare i dag eller jobbar längre – helst både och. Arbetslivet måste göras flexibla för att passa människans olika livsfaser, alltifrån ungdomens frihetsbehov, familjebildningens stress i medelåldern och de äldres behov av ett lugnare tempo.

Vi kan heller inte fortsätta att slösa bort kvinnors utbildning och erfarenhet utan måste se till att unga män och kvinnor rekryteras och befordras på samma villkor och att vårt samhälle och yrkesliv är anpassat efter att det kan finnas två karriärer i en familj – inte som förr, en karriär och en deltidsarbetande mamma.

Alla dessa utmaningar – och många fler – kommer cheferna behöva hantera, samtidigt som man levererar ett resultat i toppklass vad gäller produktion och kvalitet.

Det svenska ledarskapet har utvecklats i en riktning som innebär att ansvar i allt högre grad delegeras till den individuella medarbetaren. Det är i grunden en bra tanke, som gör det möjligt för varje person att utifrån egen förmåga, lust och engagemang prestera sitt bästa på jobbet. Att ge individen så stor frihet som möjligt i att utforma sitt arbete, förfoga över arbetstid och arbetsformer för att nå ett väl definierat mål har visat sig ha positiva effekter på såväl produktivitet som på den enskildas hälsa. Men det egna ansvaret och friheten måste också åtföljas av mandat, annars blir det en kvarnsten runt halsen. Att bara ställa krav

och överlämna åt individen att lösa problemet är en återvändsgränd. Därför behöver vi inte färre chefer utan fler, med tid att leda och god kompetens.

Chefer är ofta nöjda med sitt jobb. Inte för att de har fantastiska löner och lyxiga villkor, utan därför att de trivs med att arbeta med människor, att leda och utveckla verksamhet och att kunna påverka. Men det finns åtskilliga förutsättningar för ledarskapet som relativt enkelt skulle kunna förbättras.

Många berättar om alltför stora personalgrupper som gör det omöjligt att leda på ett modernt sätt med tät feedback och individuell uppföljning. Man beskriver också en stor administrativ börda, som tar tid från ledarskapet. I efterdyningarna av de senaste decenniernas teknikutveckling har varje chef blivit sin egen sekreterare och tillbringar ofta mer tid framför datorn med rapportering än i dialog med medarbetarna. Dessutom upplever många chefer, framförallt de som arbetar i politiskt styrd verksamhet, att uppdraget är otydligt och prioriteringarna ändras alltför snabbt.

Men den avgörande faktorn för chefens möjlighet att genom ett gott ledarskap skapa förutsättningar för ett hållbart arbetsliv är tid. Det ställs allt större krav på chefer på alla nivåer att kunna ta ett strategiskt ansvar, det vill säga att inte bara leda här och nu, utan kunna tänka och planera långt framåt. Aktuella frågor som hållbarhetsarbete, kompetensförsörjning och teknikutveckling kräver att man tillåts lyfta blicken från vardagen och skaffa kunskap som ligger utanför den dagliga driften. Och att utveckla medarbetare i ansvarstagande och delaktighet förutsätter att det finns tid till att bygga en långsiktig relation.

Kloka företag och förvaltningar inser att framtidens chefer behöver ha utrymme och tid att utveckla sin egen kompetens och skaffa sig kunskap om omvärlden och de utmaningar som väntar, likaväl som tid till att skapa en god arbetsplatskultur och bygga ett långsiktigt förtroende mellan medarbetare, kollegor och chefer.

Många faktorer påverkar arbetsmiljön, men den enskilt viktigaste är chefen. En bra chef med rätt förutsättningar att leda är utgångspunkten för ett bra arbetsliv. **F**

Annika Elias

ORDFÖRANDE FÖR CHEFSORGANISATIONEN LEDARNA

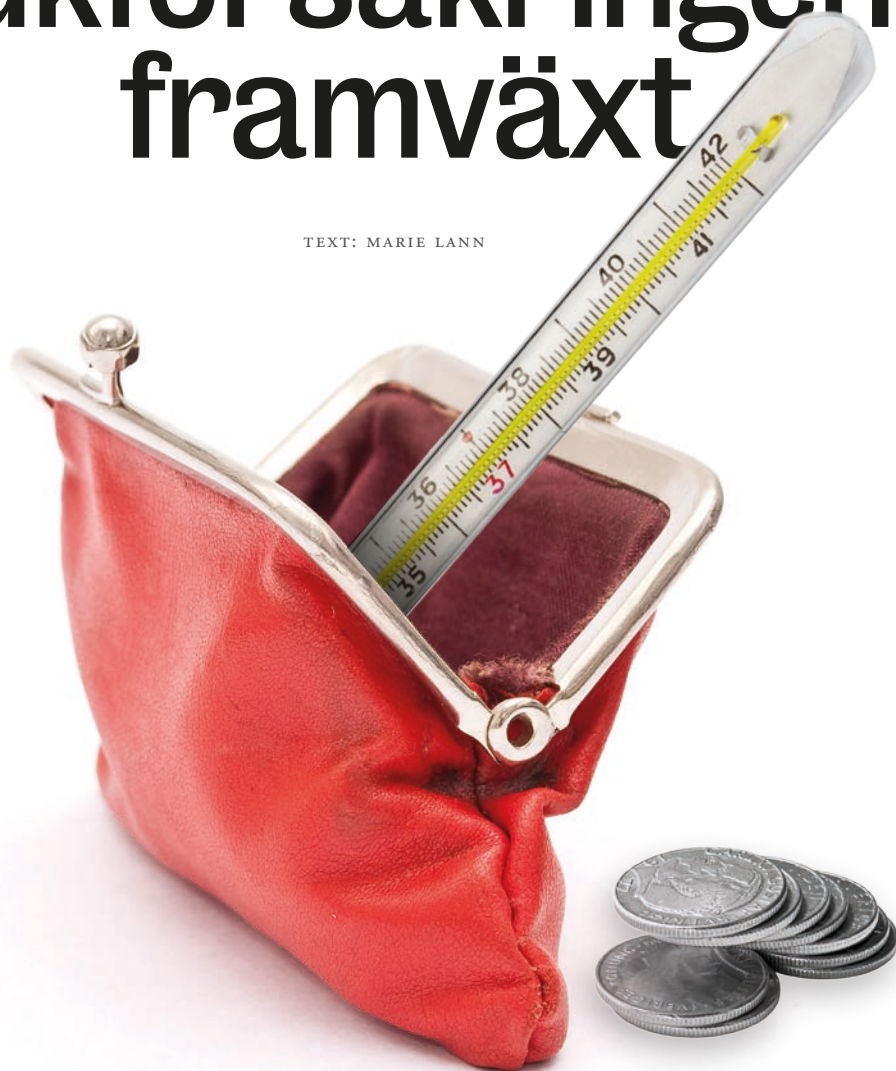
HÄLSA

För alla – eller bara för friska?

Sociala normer och sjukförsäkringens framväxt

TEXT: MARIE LANN

Hur kan vi skapa ett effektivare sjukförsäkringssystem? Ett system som ger trygghet men också incitament att arbeta. Liselotte Eriksson, doktor i ekonomisk historia, har valt att titta på sjukförsäkringen ur ett historiskt perspektiv för att hitta ledtrådar.

FOTO: UMEÅ UNIVERSITET

FRÅGAN KRING HUR fusk och överutnyttjande av det svenska sjukförsäkringssystemet ska hanteras aktualiseras med jämna mellanrum. Att de regler som finns inom sjukförsäkringen efterlevs är mer problematiskt att kontrollera, än till exempel för en liv- och brandförsäkring.

– Den typ av sjukförsäkring som Sverige har i dag, som omfattar alla, kan föra med sig vissa problem. Vi har till exempel kunnat se att när ersättningar för inkomstbortfall ökar, minskar incitamenten att arbeta.

Det i sin tur, menar Liselotte Eriksson, kan leda till att hela välfärdssystemet urholkas.

– Viljan att vara en del av ett system som inte fungerar – och som inte är särskilt effektivt – där fusk förekommer och få kontroller utförs, kan leda till att människor inte känner sig motiverade att bidra till vårt gemensamma system och istället väljer privata alternativ. Att studera sjukförsäkringssystemet ur ett historiskt perspektiv kan bidra till att öka vår kunskap kring vilka mekanismer som skapar ett effektivare sjukförsäkringssystem.

I sitt forskningsprojekt »Sociala normer och sjukförsäkring: Övergången från privat till offentlig sjukförsäkring 1900–1955« har Liselotte Eriksson studerat hur systemet utvecklats genom historien och hur det förändrats över tid. Hur det gått från att vara ett småskaligt system till att utvecklas till den modell vi har i dag.

Selektivt urval

Det var i slutet på 1800-talet som sjukkassorna – den tidens sjukförsäkring – blev allt viktigare, berättar Liselotte Eriksson. Allt fler anslöt sig och kassorna växte till antal. Kassorna var många gånger små och lokala och kämpade för att öka

»Kassorna var många gånger små och lokala.«

sina medlemsantal. Trots det fick alla inte ta del av den trygghet som erbjöds.

Framförallt kvinnor uteslöts regelmässigt men även kroniskt sjuka och »moraliskt tvivelaktiga« individer. Dessa kassor använde social kontroll för att hålla sjukligheten i schack. I flera av kassorna kunde man bara vinna inträde genom att bli rekommenderad av andra medlemmar.

– Här ser vi tydligt hur de privata alternativen selekterade sina medlemmar; hur bara vissa grupper fick ta del av det som kassorna kunde erbjuda medan andra exkluderades och stängdes ute.

På samma sätt kan man säga att de privata försäkringarna fungerar än i dag. Har du någon krämpa, har du svårt att teckna en försäkring. Systemen är många gånger mer effektiva – man väljer helt enkelt bort de grupper som man menar utgör en risk för systemet, som är sjuka eller som fuskar – men samtidigt selekterar man sina medlemmar på ett tydligare sätt och blir exkluderande, förklarar Liselotte Eriksson.

I mitten av 1900-talet fick Sverige sitt första nationella sjukförsäkringssystem som allt mer började likna den modell vi har i dag.

I mars 2017 ska Liselotte Erikssons projekt slutrapporteras. Under våren kommer arbetet att fortsätta då hon tillsammans med en kollega också ska studera skillnader i förmågan att reducera sjukdagar och sjuklängd inom frivillig och obligatorisk sjukförsäkring. Detta är möjligt eftersom vissa sjukkassor, även före införandet av det nationella sjukförsäkringssystemet, var obligatoriska. **F**

KONTAKT

liselotte.eriksson@ucgs.umu.se

NY METOD KAN MINSKA SJÄLV- STIGMA

TEXT: ELIN LILJERO ERIKSSON

ILL: TOMMY SWAHN

Att psykiskt sjuka tar till sig negativa föreställningar om sig själva kan få allvarliga konsekvenser. Nu provas en ny metod som väntas minska nivåerna av självstigma markant. Metoden kan ge positiva effekter när det gäller att söka vård och stanna kvar i den.

ALLVARLIGT PSYKISKT sjuka är en eftersatt grupp. Det menar Lars Hansson, professor i vårdvetenskap vid Lunds universitet, som utreder effektiviteten i en ny insats som kan minska självstigma bland människor med allvarlig psykisk sjukdom. Han påpekar att just stigma och diskriminering fortfarande är ett högaktuellt problem för människor med psykisk ohälsa.

– Attityder till psykiskt sjuka har inte förändrats i en positiv riktning de senaste tjugo åren, enligt en del stora studier.

»Du internaliserar de här negativa föreställningarna som omvärlden har.«

Flera insatser har gjorts, bland annat den nationella kampanjen Hjärnkoll, vilken Lars Hansson utvärderat, som lett till en god utveckling i att förändra allmänhetens syn på denna grupp. Men hur personer med psykisk ohälsa ser på sig själva har dock försumrats, menar han.

– I den forskning som utvecklats kring att hitta effektiva sätt att minska stigma så har man framför allt tänkt på hur allmänheten ska kunna ha mindre fördomar och få bättre kunskap om psykiskt sjuka. På ett sätt är det begripligt då roten till självstigma ligger i allmänhetens stigma.

Självstigmatisering innebär att man accepterar och tar till sig omgivningens fördomar och ser dem som en sanning.

– Du internaliserar de här negativa föreställningarna som omvärlden har. Det är inte så konstigt. Om du växer upp i en värld där fördomar finns är du själv en del av dem innan du är sjuk. Då tror du sedan att du är en person som har alla de här tänkta dåliga egenskaperna – att du är farlig, oberäknelig, våldsam och så vidare.

Personer med förhöjd nivå av självstigma får sämre självförtroende, skamkänslor, rädsla för att söka arbete och att vistas i sociala sammanhang. Detta gör att man heller inte vågar söka vård.

– Man ser ingen mening med det och tror att man inte kan bli hjälpt eftersom man är en sådan dålig människa, förklarar Lars Hansson.

Var tredje person är drabbad

De senaste tio åren har det dykt upp en del studier kring dels hur vanligt fenomenet är bland psykiskt sjuka, dels vilka insatser det finns för att motverka det.

– Det är uppenbart att det finns självstigma hos den här gruppen människor. Och det är inget marginellt problem, det är ganska vanligt, säger han och berättar att en översikt av de undersökningar som gjorts visade att var tredje person med långvarig psykisk ohälsa har förhöjda nivåer av självstigma.

Nu har Lars Hansson inlett en randomiserad kontrollerad studie om huruvida en av dessa insatser fungerar. Insatsen, som heter NECT, är beprövad internationellt där den visat positiva resultat. Även den pilotundersökning som Lars Hansson tidigare gjort på en psykosklinik i Göteborg gav ett mycket gott utfall.

– NECT har framför allt använts på människor med psykosjukdomar. Den är inte begränsad till det, men den är fokuserad på den här gruppen eftersom människor med schizofreni och liknande är allra mest utsatta och drabbade av stigma och därmed självstigma.

120 personer deltar i studien.

– Jag har inga resultat ännu. Däremot hade vi, som sagt, väldigt lovande resultat i pilotstudien som visade på uppenbara minskningar i självstigma och förbättrad livskvalitet.

Om studien ger en positiv utgång kan NECT användas och förbättra den psykiatriska sjukvården. Även kommunerna, som också har ett ansvar för dessa grupper, kan nyttja den.

– Det finns en del studier som pekar ut stigma som det allra viktigaste hindret för människor att både söka vård och stanna kvar i den. Det finns därför en väldig kraft i att minska självstigma.

Vid goda resultat kan insatsen komma att börja implementeras hos flera kliniker i Sverige till hösten. **F**

KONTAKT

lars.hansson@med.lu.se

Hur minskar vi risken för demens?

Risken att drabbas av demens har visserligen minskat något de senaste 30 åren, men eftersom den äldre befolkningen ökar kraftigt är demens ett växande problem. Vid Karolinska institutet pågår flera studier för att ta reda på vad som förebygger sjukdomen.

TEXT: LINNEA BOLTER

MENTAL STIMULANS
AKTIV FRITID
FYSISK AKTIVITET

I OCH MED ATT vi blir allt äldre drabbas fler av demens. Kognitiva förmågor, som minne och språk, försämras naturligt under åldrandet men övergår för vissa till ett demenstillstånd.

– I Sverige lever i dag ungefär 160 000 personer med demens. Fram till år 2050 förväntas antalet personer med demens fördubblas, berättar Martin Lövdén som är professor i kognitiv neurovetenskap vid Karolinska institutet.

Demens är en åldersrelaterad sjukdom som påverkas av många olika förändringar i hjärnan. I dag vet man ganska lite om just vilka av hjärnans förändringar som leder människor bort från ett friskt åldrande till demens.

– På senare år har vi förstätt att demens i hög ålder inte är en klassisk sjukdom med en enskild orsak. Enhetlig behandling eller vaccin är alltså svårt att hitta. Forskningen har därför svängt över till att istället fokusera på prevention – det vill säga hur vi kan minska risken för att drabbas av demens.

Kartläggning av livsstilsfaktorer

Vid Karolinska institutet pågår ett forskningsprogram som syftar till att belysa hur olika beteendefaktorer påverkar åldrandet av hjärnans kognitiva funktioner. Det första av projekten är en större studie som hittills har löpt under 14 års tid. I studien följer forskarna omkring 3 500 äldre, alla boende på Kungsholmen. Vart tredje år mäts deras minnesförmåga, vissa genomgår även en magnetresonansundersökning av hjärnan. Samtidigt kartläggs deltagarnas livsstilsfaktorer, till exempel vad de gör på fritiden och vilken mat de äter. Syftet är att studera hur de kognitiva förmågorna förändras över tid samt hur sambandet mellan hjärnans förändring och de olika livsstilsfaktorerna ser ut.

– I dag vet vi att mentalt stimulerande arbets- och fritidsmiljöer visar ett samband med minskad risk för demens. Längre utbildning och högre fysisk aktivitet är andra positiva faktorer. Sedan finns det data som visar att medelhavsdiet hänger ihop med minskad demensrisk. Det finns alltså många olika faktorer som kan ha positiva effekter för den kognitiva förmågan. Däremot vet vi inte varför det är så och vilka hjärnförändringar som ligger

»Forskningen har svängt över till att fokusera på prevention«

bakom dessa effekter. Det letar vi efter i andra projekt inom programmet, säger Martin Lövdén.

Högt blodtryck riskfaktor

På samma sätt som det finns förebyggande faktorer, finns det också riskfaktorer som ökar sannolikheten för demens, som hjärt- och kärlsjukdomar samt ett högt blodtryck.

– Allt som sänker blodtrycket till normala nivåer är bra. Därför är det viktigt att vården sätter in blodtryckssänkande mediciner i tid. Fysisk aktivitet är också bra och att man äter som man ska för att minska risken för blodkärlsproblem.

Andra studier inom forskningsprogrammet undersöker om det går att förbättra deltagarnas minnesprestation.

– I en av studierna tittar vi på språkinlärning strax efter pensioneringen. Under tre månader får deltagarna lära sig ett nytt språk, till exempel italienska, för att se om de mentala aktiviteterna påverkar deras utveckling. I en annan studie gör deltagarna olika typer av arbetsminnesuppgifter, berättar han.

Stor efterfrågan på forskningen

Förhoppningen är förstas att den kognitiva träningen ska ge effekt, även om den är omdebatterad bland forskare.

– Vi försöker öka effekten genom att kombinera kognitiv träning med fysisk aktivitet eller tDCS – lätt ström som används för att stimulera nervcellerna och som vi tror kan öka sannolikheten att få en bättre effekt av den kognitiva träningen, säger Martin Lövdén.

Det finns en stor efterfrågan på forskning om demens, bland annat eftersom demenssjukdomar medför stora kostnader för både individerna och samhället.

– Kognitiva förmågor betyder mycket för produktiviteten, hälsan och möjligheten att leva ett självständigt liv som äldre. Både utifrån ett individ- och ett samhällsperspektiv är det viktigt att vi gör vad vi kan för att minska risken för demens. **F**

KONTAKT

martin.lovden@ki.se

Sämre hälsa bland unga homo- och bisexuella

Många unga homo- och bisexuella personer mår sämre än unga heterosexuella.

De är också mer utsatta för hot, våld och diskriminering. Det visar Richard

Bränström vid Karolinska institutet i sin forskning. TEXT: THOMAS JACOBSSON

RICHARD BRÄNSTRÖM ÄR docent vid institutionen för klinisk neurovetenskap på Karolinska institutet i Stockholm. Han forskar sedan några år tillbaka om homo- och bisexuella personers hälsa. Studierna visar att många homo- och bisexuella mår sämre än heterosexuella. Fler unga homo- och bisexuella personer har nedsatt fysisk och psykisk hälsa och har oftare olika typer av hälsoproblem så som smärta, magproblem, sömnlöshet och högt blodtryck i jämförelse med unga heterosexuella.

Forskningen baseras bland annat på svar från de 82 000 personer som deltagit i Folkhälsomyndighetens nationella enkät »Hälsa på lika villkor« mellan 2005 och 2015. Resultaten överensstämmer med internationell forskning som pekar på stora skillnader i hälsa baserat på sexuell läggning.

Skillnaderna mellan homo- och bisexuella personer och heterosexuella personer verkar vara som störst bland unga, något som till en början förvånade Richard Bränströms forskargrupp eftersom tidigare forskning om andra minoriteters hälsa visat på ett motsatt förhållande. Till exempel har etnicitetsstudier i USA visat på ökande hälsoskillnader mellan vita och afroamerikaner i takt med ökande ålder.

– Bland homo- och bisexuella personer i Sverige verkar skillnaderna tvärtom vara störst bland unga och mer kopplade till en viss tid i livet. Förklaringar kan vara att fler är mer utsatta för diskriminering, våld och hatbrott under ungdomstiden och att de ännu inte lärt sig att hantera den ökade stress det innebär att höra till en minoritetsgrupp, att acceptera sig själv och att utveckla olika hanterings-

strategier och stöd. Men orsakerna till de stora hälsoskillnader som vi finner i våra undersökningar är till största delen okända så mer forskning behövs, säger Richard Bränström.

Heteronormen boven i dramat?

En viktig förklaring till att homo- och bisexuella personer mår sämre är att de bryter mot de normer vi har i samhället kring kön, sexualitet och identitet, menar Richard Bränström.

– Parallellt med arbete kring förbättrad lagstiftning, förändrade samhällsförutsättningar och ökad acceptans för HBTO-identiteter kan unga HBTO-personer behöva skaffa sig och få hjälp att utveckla verktyg och strategier för att hantera en minoritetsidentitet. Delaktighet i samhället och tillgång till ett stödjande socialt nätverk är faktorer som tydligt visat sig vara skyddande och hälsofrämjande.

Det har skett stora förändringar under det senaste decenniet kring diskriminerande lagstiftning och social acceptans för homosexualitet. Dessa förändringar speglas i förbättrad psykisk hälsa bland homo- och bisexuella män under det senaste decenniet. 2005 hade 25 procent av unga homo- och bisexuella män nedsatt psykisk hälsa och 2015 hade andelen minskat till 11 procent, enligt Richard Bränström. Förbättringen kan delvis förklaras av mindre hot och våld mot gruppen. Andelen homo- och bisexuella män som upplevt hot och våld minskade från 30 procent 2005 till 10 procent 2015. Förvånande nog fann man ingen förbättring bland

unga homo- och bisexuella kvinnor. – Vår studie tyder på att situationen för unga homo- och bisexuella kvinnor är annorlunda än för homo- och bisexuella män. En del av förklaringen är kanske att gruppen unga bi- och homosexuella kvinnor är mer dold. Heteronormen påverkar dessutom kvinnor annorlunda än män och därför kan det vara andra faktorer som påverkar deras hälsa som vi inte har kännedom om nu. Dessutom mår unga kvinnor generellt sett sämre än unga män, oavsett sexualitet.

Fler söker vård

Richard Bränströms forskning visar också att homo- och bisexuella personer i större uträkning söker vård för psykisk ohälsa och missbruksproblem än heterosexuella. I Stockholm är det till exempel mer än dubbelt så vanligt att homo- och bisexuella män söker vård för depression än heterosexuella män. Det är över tre gånger vanligare att homo- och bisexuella kvinnor söker vård för missbruksproblem i Stockholm jämfört med heterosexuella kvinnor.

– Att så många homo- och bisexuella personer söker vård för psykiska problem och missbruk är ett exempel på att gruppen mår sämre än heterosexuella. Att arbeta för ökad förståelse för HBTO-frågor och ett gott bemötande är avgörande för en jämlik vård och jämlik hälsa för alla. **F**

KONTAKT

richard.branstrom@ki.se

KUNSKAPSBEHOV OCH INSATSER

- Mer kunskap behövs om orsakerna till skillnader i hälsa baserat på sexuell läggning. För att kunna utveckla interventioner, förbättra hälsan, minska skillnaderna mellan olika grupper och främja jämlikhet.
- Det behövs mer kunskap om unga homo- och bisexuella kvinnors hälsa.
- Sambanden mellan etnisk bakgrund, sexuell identitet och hälsa behöver studeras mer då andelen unga homo- och bisexuella personer födda utanför Europa ökat markant de senaste åren (bland män från 6 till 21 procent).
- Mer forskning behövs om gruppen transexuella eftersom deras hälsa är mycket sämre.
- Det behövs mer forskning kring effektiva metoder för att förbättra den psykiska hälsan bland HBTO-personer.
- Ytterligare satsningar behövs kring HBTO-certifiering av olika verksamheter.
- Mer kunskap om HBTO-frågor ökar förutsättningarna för minskad diskriminering, ett gott bemötande och en mer jämlik hälsa och vård.

Stora klasskillnader i alkoholrelaterad dödlighet

Under de senaste 20 åren har alkoholkonsumtionen ökat drastiskt. Däremot har den alkoholrelaterade dödligheten inte förändrats nämnvärt under perioden. Samtidigt finns det stora klasskillnader mellan olika grupper i just dödlighet relaterad till alkohol.

TEXT: LINNEA BOLTER

SEDAN SVERIGE GICK med i EU, har alkoholen både blivit billigare och mer tillgänglig. Alkoholkonsumtionen har också stigit med cirka 20 procent under perioden som Sverige varit EU-medlem. Däremot har den alkoholrelaterade dödligheten inte ökat, trots att vi dricker betydligt mer än tidigare. Den har istället under många år legat på en konstant nivå. Ett tänkbart scenario är dock att den alkoholrelaterade dödligheten har ökat i utsatta grupper, utan att detta har gett något utslag på den totala dödligheten. Den hypotesen har prövats i ett projekt lett av alkoholforskarna Thor Norström och Jonas Landberg.

– Personer med låg social och ekonomisk status brukar vara en grupp som blir värre drabbad av ökad tillgänglighet, konstaterar Thor Norström.

Motsatt utveckling i Finland

Efter mer detaljerade analyser av den alkoholrelaterade dödligheten blev det emellertid – lite oväntat – klart att den inte hade ökat mer bland socioekonomiskt utsatta grupper. Utvecklingen i Sverige skiljer sig radikalt från den i Finland.

Finland har likt Sverige genomgått en rad liberaliseringar på alkoholpolitikområdet sedan EU-tillträdet, men i Finland har liberaliseringarna istället följts av en ökad social ojämlikhet i alkoholskador. En möjlig förklaring till att de ökade sociala skillnaderna har uteblivit i Sverige kan vara att liberaliseringarna av alkoholpolitiken har skett mer gradvis än i Finland.

– I Sverige har alkoholpolitiken förändrats successivt, medan man i Finland har genomfört mer drastiska förändringar. Där genomförde man till exempel en 33-procentig skattesänkning på alkohol i början av 2000-talet, vilket enligt finska alkoholforskare ledde till en betydande ökning av alkoholrelaterad dödlighet i just utsatta grupper, säger Jonas Landberg.

Skadliga riskfaktorer

Även om den alkoholrelaterade dödligheten i Sverige inte har ökat av att alkoholen har blivit

Thor Norström

Jonas Landberg

billigare och mer lättillgänglig av EU-medlemskapet, finns det fortsatt stora klasskillnader i dödlighet.

– Den alkoholrelaterade dödligheten är sedan länge högre bland lågutbildade än bland högutbildade, berättar Thor Norström.

Själva nivån på alkoholkonsumtionen är visserligen inte så olika mellan olika grupper. Tvärtom tenderar folk med hög utbildning och god inkomst att konsumera mer alkohol än dem med lägst utbildning och inkomster. Om man tjänar bra har man helt enkelt större resurser att lägga på alkohol.

Skillnaderna i dödlighet och alkoholskador har istället delvis att göra med hur man dricker – det skadliga berusningsdrickandet är fortfarande vanligare i utsatta grupper. Det beror även på andra riskfaktorer som förstärker alkoholens skadliga inverkan.

– Exempelvis förhöjer rökning i kombination med alkoholen risken för strupcancer – och rökning är vanligare i grupper med låg socioekonomisk status, berättar Thor Norström och fortsätter:

– En annan riskfaktor är övervikt. Riskfaktorerna förstärker alltså alkoholens skadliga inverkan och kan vara en del av förklaringen till att exempelvis skrumplever är mer utbrett i grupper med låg socioekonomisk status, även om mängden alkohol som man konsumerar är relativt likartad mellan olika grupper.

Skillnaderna i sårbarhet är med andra ord betydande, enligt forskningen.

– Våra resultat visar att skillnader i berusningsdrickande förklarar omkring en femtedel av de sociala skillnaderna i alkoholskador. En annan förklaring är att socioekonomiskt utsatta individer ofta har sämre stöd från sociala nätverk och oftare är fränskilda eller ensamstående, något som ökar risken för bland annat alkoholberoende, säger Jonas Landberg. **F**

KONTAKT

thor.norstrom@sofi.su.se

NY KUNSKAPSÖVERSIKT: BEHANDLING MOT SEXUELLA ÖVERGREPP MOT BARN

Tre frågor till **Stella Jacobson**, forskningssekreterare på Forte och projektledare för kunskapsöversikten.

Sexuella övergrepp mot barn får allvarliga konsekvenser för både barnet, dess närstående och samhället i stort. Det är viktigt att fastställa vilken nytta och risk förebyggande insatser har och med vilken säkerhet man kan använda olika metoder för att fastställa risken för återfall i sexuella övergrepp mot barn. Forte har på uppdrag av regeringen tagit fram en vetenskaplig kunskapsöversikt om behandlingsinsatser för personer som begått eller riskerar att begå sexuella övergrepp mot barn samt instrument för riskbedömning. Stella Jacobson, forskningssekreterare på Forte, var projektledare för kunskapsöversikten.

1. Vad ingår i kunskapsöversikten?

Vi har granskat forskning om medicinska och psykologiska metoder för att förebygga sexuella övergrepp mot barn, men även metoder för att bedöma vuxnas risk att begå sexuella övergrepp mot barn.

2. Vilka resultat tycker du är mest slående?

Det finns fortfarande stora kunskapsbrister inom området, vilket också visats i andra, nyligen publicerade kunskapsöversikter. Forskningsområdet rör sig långsamt vilket delvis kan förklaras av att det är ett komplicerat område att forska inom, både av etiska och metodologiska skäl. Det är naturligtvis oroande att det inte finns tillräckligt med forskning för att kunna fatta vetenskapligt underbyggda beslut om behandlingsmetoder i den praktiska verksamheten.

Vad gäller bedömningsinstrument finns en del forskning som visar att det går att förutspå risk för återfall i sexuella övergrepp mot barn men de är bättre på att bedöma vilka personer som inte kommer att återfalla än vilka som faktiskt gör det.

3. Hur hoppas du att rapporten tas emot och omsätts i praktiken?

Det är mycket angeläget att stärka forskningen inom detta område. Eftersom det är svårt att göra stora studier särskilt i ett litet land som Sverige, är det viktigt att forskarna samverkar internationellt. Inte bara för att få ihop tillräckligt många deltagare men också för att prioritera vilken/vilka forskningsfrågor som är mest akuta att besvara.

Barns hjärnor som samhällsinvestering

Vi vet en hel del om vad barns hjärnor behöver från sin närmiljö för att utvecklas optimalt. Vi vet att behandlingar har bäst effekt när plasticiteten i hjärnan är som störst och att våra tidiga erfarenheter lämnar avtryck i våra gener. För att ytterligare utveckla barnhälsovårdens förutsättningar att stödja familjer till att ge sina barn en optimal tidig miljö har Anna Sarkadi vid Akademiska Barnsjukhuset initierat ett nytt forskningsprojekt som finansieras av forskningsprogrammet Vinnvård och ska pågå mellan 2016–2018.

Planen är att tillämpa teorier och metoder inom kvalitetsutveckling av hälso- och sjukvården för

att förbättra barnhälsovårdens arbetssätt utifrån lärdomar från modern hjärnforskning i syfte att främja barns optimala utveckling. Anna Sarkadi vill också utveckla och optimera vårdprocesser för att identifiera och handlägga barn med tidiga tecken på utvecklingsneurologiska avvikelser. Hon ser förbättrad kvalitet, säkerhet och värdeskapande inom barnhälsovården som en investering i barns hjärnor. **F**

MISSA INGET!
PRENUMERERA PÅ
FORTES NYHETSMBREV

www.forte.se/nyhetsmbrev

UPPVÄXT

Varför mår unga så dåligt?

Larmrapporter om psykisk ohälsa hos barn och unga avlöser varandra. Ohälsan har delvis sina rötter i 90-talets svåra ekonomiska kris, men det är inte enda förklaringen, menar Curt Hagquist, professor i folkhälsovetenskap vid Karlstads universitet.

TEXT: JENNY RYLTIENIUS

UNGDOMAR OCH BARN mår psykiskt dåligt, flickor skär sig i handlederna och Pisa-mätningar visar dåliga skolresultat. Är det så illa som media ger sken av? Ja, menar Curt Hagquist, professor och föreståndare för Centrum för forskning om barns och ungdomars psykiska hälsa vid Karlstads universitet. Många ungdomar känner sig nedstämda, oroliga och stressade och bilden som media ger är en återspeglning av vad forskningen har visat. Forskarnas resultat motsägs inte heller av hälso- och sjukvårdens registerdata. Andelen barn som skrivs in på sjukhus på grund av psykisk ohälsa, har mer än fördubblats under de senaste 20 åren. Det gäller både bland pojkar och flickor. Även den självrapporterade psykiska ohälsan bland unga har ökat sedan 80-talet.

– I första hand gäller det högstadiel elever och i synnerhet flickor i nian. Hos elever i femte klass har ökningen varit mindre, säger Curt Hagquist. Både i debatten och inom forskningen kopplas den dåliga psykiska hälsan hos barn och unga

till de samhällsomdaningar som skett de senaste årtiondena.

Jakten på förklaringar

I sökandet efter förklaringar pekas det ofta på förändringar i ungdomars uppväxtvillkor när det gäller till exempel familjestruktur, skolsystem och arbetsmarknad. Tar man arbetsmarknad som ett exempel sammanfaller ofta kurvor över ökande arbetslöshet och försämrade skolprestationer med nedåtgående kurvor för ungdomars psykiska hälsa. Men Curt Hagquist menar att det är för tidigt att säga att detta speglar ett orsakssamband.

– I dag kan vi inte säga exakt på vilket sätt samhällsförändringarna påverkar barns och ungdomars psykiska hälsa.

Än så länge handlar forskningen mer om observationer än om förklaringar.

Att klarlägga orsakerna till den ökade psykiska ohälsan bland unga är en stor utmaning. En utmaning som Curt Hagquist och forskarkollegor vid Karlstads universitet och Göteborgs universitet antagit. I forskningsprogrammet »Effekter av förändrade livsvillkor

på barns och ungdomars psykiska hälsa« som stöds av Forte analyseras just nu en stor mängd data, bland annat från enkätundersökningar som sträcker sig över flera år. En del av mätningarna är nationella, till exempel en studie på drygt 172 000 elever i årskurs 6 och 9. Med data från den studien undersöker Curt Hagquist om barn som inte bor med båda föräldrarna samtidigt mår psykiskt sämre än barn som växer upp i kärnfamilj. Att fler barn lever i separerade familjer nu än för 30 år sedan, har också setts som en tänkbar förklaring till trenderna i ungas psykiska hälsa.

»Vi kan inte fortsätta att ha ett stuprörsperspektiv.«

Skilsmässa låg betydelse

Curt Hagquists studie publicerades förra året i Scandinavian Journal of Public Health och visade att det i årskurs nio inte fanns några skillnader i psykosomatiska problem mellan ungdomar i växelvis boende och ungdomar som bodde med båda föräldrarna. I årskurs 6 kunde däremot en liten skillnad märkas där ohälsan var något mindre hos barnen som bodde med båda föräldrarna.

– Jag såg som helhet endast relativt svaga samband mellan typ av familjeboende och barnens psykiska hälsa. Oavsett hur barnen bodde var det deras upplevda relation till föräldrarna som var den avgörande faktorn.

Att gå ut skolan med godkända betyg är en annan stark skyddsfaktor mot psykisk ohälsa. Flera internationella studier har visat att det finns ett tydligt samband mellan bra skolresultat och psykisk hälsa.

– Om man ser på barn och ungas långsiktiga utveckling är faktumet att lyckas i skolan, och att slippa känna sig misslyckad, en viktig framgångsfaktor, säger Curt Hagquist som även påpekar att det inte är så enkelt att veta vad som är »hönan och vad som är ägget« eftersom den psykiska hälsan i sin tur även påverkar skolresultatet.

En viktig styrka i det forskningsprogram som Curt Hagquist nu leder är därför att forskargruppen består av forskare från både folkhälsovetenskapen och pedagogiken. På så vis kan skolprestationer och psykisk hälsa kopplas ihop i analysarbetet.

– Vi kan inte fortsätta att ha ett stuprörsperspektiv när vi frågar oss varför skolresultaten går

ner. Det är inte bara en pedagogisk fråga, lika lite som att den psykiska hälsan är frikopplad från skolan.

Utbildningsmiljö viktig

Arbetsmiljön i skolan har också en viktig betydelse för hur unga mår. Unga som utsätts för mobbing och kränkande behandling av jämnåriga hoppar i högre utsträckning av skolan och utvecklar psykisk ohälsa.

Forskningsprogrammet tittar även på hur ungdomarnas psykiska ohälsa är kopplad till deras studieinriktning.

Psykisk ohälsa är betydligt vanligare bland de som går yrkesförberedande program än bland eleverna som går teoretiska/högskoleförberedande program, även när man tar hänsyn till föräldrarnas utbildningsbakgrund. Men ännu finns inga säkra svar på vad det är som gör att det förhåller sig så.

En tredje populär hypotes är den om att ökningen av ungas psykiska ohälsa beror på att eleverna känner sig mer stressade. Den nationella studien »Skolbarns hälsovanor« från 2005 visar att den självupplevda stressen i skolan ökade kraftigt i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet, och att den därefter har legat på ungefär samma nivå. Det starka sambandet på individnivå mellan skolstress och psykisk ohälsa behöver inte återspeglas på sammanslagen nivå. Det visas av resultat från undersökningsåret 2013/14. Då hade andelen elever i årskurs nio med psykosomatiska besvär ökat kraftigt, medan andelen elever som upplevde mycket skolstress var ungefär densamma som närmast föregående undersökningsår, 14 procent bland pojkar och 24 procent bland flickor.

Efter två decenniers dystra rapportering kan man fråga sig varför ingenting har hänt. Curt Hagquist menar ändå att det har hänt någonting positivt de senaste åren. De statliga forskningsfinansierarna har prioriterat ungas psykiska hälsa och frågan om ungas psykiska hälsa har nått upp till högsta politiska nivå.

– Frågan fanns med i regeringsförklaringen hösten 2014 och jag hoppas att det får effekt, säger Curt Hagquist. **F**

KONTAKT

curt.hagquist@kau.se

FEM MINUTER FYSISK AKTIVITET RÄCKER

Ny app kan motverka barnfetma

Kan något så tillgängligt och smidigt som en app hjälpa i kampen mot barnfetma?

Det hoppas Marie Löf, docent i näringsfysiologi, som tillsammans med experter inom området ligger bakom en ny mobil- och internetbaserad intervention. Nu prövas det om insatsen kan lyckas påverka en av våra största folkhälsoutmaningar.

TEXT: ELIN LILJERO ERIKSSON

ÖVERVIKT OCH BARNFETMA är enligt Världshälsoorganisationen (WHO) en av århundradets största folkhälsoproblem. Detta är allvarligt då studier visar att fetma kan etableras så tidigt som hos barn i förskoleåldern (2–5 år), vilket i sin tur kan leda till för tidig död och allvarliga följsjukdomar som hjärt- och kärlsjukdom, stroke, cancer och diabetes typ 2.

– Trots detta har det visat sig svårt att finna effektiva och inte så resurskrävande insatser för att motverka problemet, säger Marie Löf, docent i näringsfysiologi vid Karolinska institutet.

Nu vill hon pröva om en ny mobil- och inter-

netbaserad intervention, en app, ska kunna hjälpa föräldrar till barn med fetma. Något som är helt nytt i sitt slag.

– I dag väger och mäter vi barn på BVC kontinuerligt, men vi har inte haft så mycket att erbjuda när vi ser att de är lite runda. Den här appen kan kanske göra att vi får ut hjälpen på ett bättre sätt, säger hon.

MINISTOP, som interventionen heter, har med Marie Löf som initiativtagare utvecklats av en grupp av forskare med expertis inom nutrition, medicin, beteendevetenskap, psykologi, fysisk aktivitet och teknik.

FOTO: PRIVAT

– Jag är väldigt stolt över att ha fått ihop det här teamet. Det gör att appen inte enbart ser till kost- och aktivitetsvanor, utan också hur man kan hantera ett barn som exempelvis inte vill äta grönsaker. Det finns alltså ett föräldrastöd i detta.

Föräldrarna får verka interaktivt

Applikationen, som fungerar både på Android och iPhones, är ett sexmånadersprogram omfattat av tolv teman som successivt portioneras ut. Temana kan exempelvis bestå av hälsosamma livsmedel i allmänhet, fysisk aktivitet, frukost, mellanmål och sömn. Varannan vecka får föräldrarna en påminnelse om nästkommande tema. För varje tema ges information som baseras på befintliga riktlinjer för en hälsosam kost- och aktivitetsställning för barn i förskoleåldern samt tips och strategier.

– Föräldrarna har också möjlighet att registrera viktiga variabler såsom frukt och grönt, läsk och godis samt aktivitet. Jag tror att det är tilltalande när man får verka interaktivt, säger Marie Löf.

För att öka motivation och efterlevnad sammanfattas och presenteras resultatet grafiskt för föräldrarna via appen i slutet av varje vecka. Utifrån graferna får föräldrarna skriftlig återkoppling genom automatiserade meddelanden. Föräldrarna erbjuds också möjlighet att ställa frågor och diskutera problem med en dietist och psykolog.

Fem minuter intensiv aktivitet räcker

Så hur effektiv är då appen? Ja, det kan vi snart få reda på. Under ett år har man nämligen gjort en randomiserad studie på 315 fyraåriga barn för att få svar.

– I studien har vi mätt fysisk aktivitet, kost och kroppsfetthalt. Hälften av de utvalda fick appen och hälften fick ingenting. Efter ett halvår mätte vi igen och efter ytterligare ett halvår mätte vi om resultatet kvarställt, berättar Marie Löf som också lett studien.

I skrivande stund sammanställs all data så slutresultatet väntas komma inom kort. Vad man dock redan nu kan fastställa är andra upptäckter i samband med studien.

– Vi har till exempel sett att den nya metoden som utvecklats inom MINISTOP för att bestämma förskolebarns intag av energi, frukt och grönt, läsk och godis via bilder tagna med föräldrarnas mobiltelefon har visat lovande resultat. Något som har potential att användas i andra studier av barns matvanor.

En annan unik upptäckt är att det skulle räcka med fem minuters intensiv fysisk aktivitet per dag för att ge fyraåringar bättre kondition, muskelstyrka och mindre kroppsfetthalt.

– Detta är helt unika resultat och tyder på att en ökning av kraftig fysisk aktivitet är viktig för att förebygga övervikt och ge bättre kondition och muskelstyrka redan i förskoleåldern.

Om slutresultatet för interventionen faller väl ut har den en stor potential att förbättra barnhälsovården när det gäller att motverka barnfetma.

– Vår förhoppning är att den här kan implementeras i barnhälsovården som ett bra alternativ, säger Marie Löf. **F**

KONTAKT

Marie.Lof@ki.se

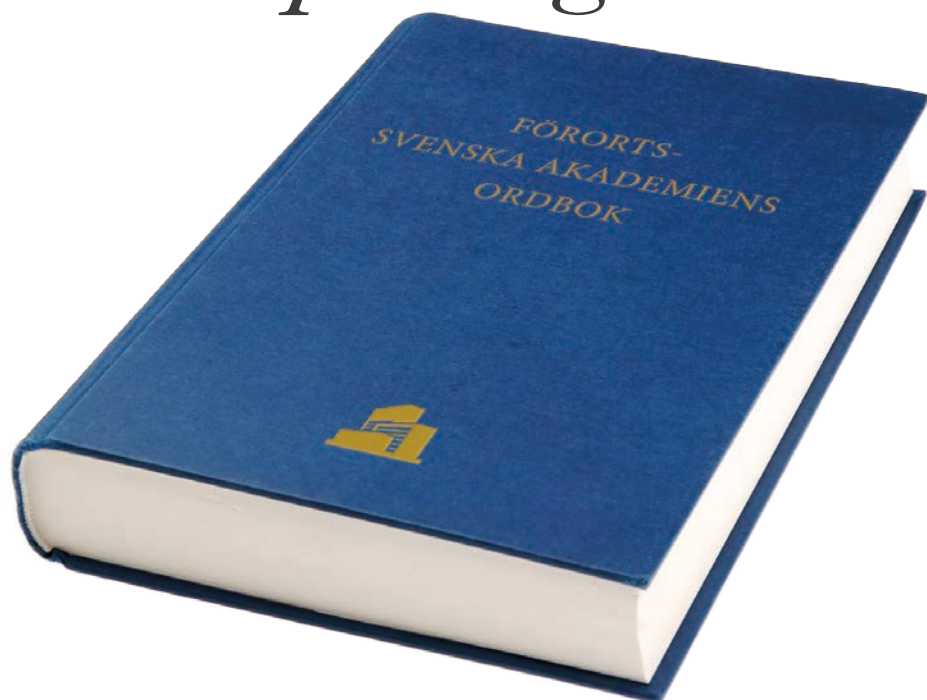
MINISTOP-studien i korthet

Studien, som Forte finansierar, är gjord på fyraåringar boende i Östergötland 2014–2015. 315 familjer inkluderades varav 156 randomiserades till en så kallad interventionsgrupp och 159 till en kontrollgrupp. Interventionsgruppen genomgick en sex månader lång webb- och mobiltelefonbaserad intervention för att förbättra kost- och motionsvanorna hos barnet. Kostvanor, fysisk aktivitet och kroppsfetthalt mättes före intervention, vid interventionens slut och ett år efter

interventionen. Datainsamlingen avslutades i oktober 2015. Cirka 280 familjer har genomfört både första och andra uppföljningen. Genom de data som man fått in gällande användbarheten kan man se att det främst är mammor som använt appen (70 procent). Nästan hälften av föräldrarna rapporterar att de använt appen varje dag eller var tredje dag. Hur stor effekt interventionen har utreds just nu genom en dataanalys av huvudresultaten.

Förortssvenska

– en språklig resurs

Artig och motiverad gymnasieelev på prestigeskola i Stockholms innerstad.

Beskrivningen låter inte som stereotypen av »ungdom som pratar förortssvenska«.

Just det lockar forskaren Rickard Jonsson. TEXT: JENNY RYLTIENIUS

NU ÄR DET dags att titta på de framgångsrika ungdomarna och se hur de använder den språkliga stil som är förknippad med invandrarungdom i förorten. Hittills har forskare mest studerat de som misslyckas, säger Rickard Jonsson docent vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen på Stockholms universitet.

I fokus för Rickard Jonssons forskningsprojekt, som Forte finansierar, står flerspråkiga elever med höga betyg som reser till gymnasieutbildningar i

Stockholms innerstad. Naturvetarklassen som han just nu följer beskrivs av lärarna som en drömklass – trevlig och studiemotiverad. Cirka 10 av de 30 eleverna har invandrarbakgrund och pendlar in till skolan från Stockholms yttre förorter. Rickard Jonsson lyssnar, spelar in och analyserar ungdomarna för att ta reda på hur de »gör identitet« när de använder språket.

– Genom att använda en viss språklig stil berättar vi vilka vi är. Alla anpassar sitt språk efter situation och när vi gör det blir olika språkliga resurser

gångbara. Förortssvenskan ser jag som en språklig resurs bland många andra, säger Rickard Jonsson som forskat om invandrarungdomars svenska sedan början av 2000-talet.

Standardsvenska på lektioner

När den här intervjun görs har han tillbringat en månad med eleverna i skolan. Tanken är att han i ett senare skede även ska följa några av dem på fritiden.

– Det jag hört hittills i klassrummet är att de pratar standardsvenska och använder facktermer för de ämnen de undervisas i. Förortsslangen är nedtonad. Någon gång kan jag höra en tendens av den typiska språkmelodin.

Men han förväntar sig att det kommer att låta annorlunda när han analyserar det inspelade materialet från rasterna, när varken han eller någon lärare är i närheten.

– I mina analyser hittar jag ofta att man visar tillhörighet med en viss plats men också att man markerar att man är utesluten från svenskheten. Förortssvenskan är ett kompisspråk där de som pratar med varandra inte behöver vara extra artiga utan talar som jämlikar.

I sin tidigare forskning har Rickard Jonsson visat att ungdomarna ofta talar förortssvenska på raster och att de ledigt kan växla till »standardsvenska« när situationen kräver det.

Inte lika skrämmande

Rickard Jonsson, som även har analyserat hur debatten om »blattesvenskan« fördes i media 2006, märker att den mediala bilden av förortssvenskan har blivit positivare på senare år. Språkstilen är inte längre lika hårt förknippad med »kriminell kille i förorten«. Förortssvenskan har till exempel spridit sig till reklamen och till tecknade filmer.

Men eftersom det finns så mycket fördomar som omger förortsslangen tillskrivs ofta den som pratar en mängd stereotypa egenskaper, menar Rickard Jonsson.

– Figuren är ofta en kille som är »out-law«, clown eller utanför normen – en person som vi kan romantisera och hylla för att han inte följer några regler. Vi ser sällan den smarta och intellektuella förortsslanganvändaren.

Och han tror inte att vi kommer att få höra några nobelpristagare prata rinkebysvenska i framtiden. Inte för att nobelpriset är utom räckhåll för en person som pratar förortssvenska.

– Det är helt enkelt inte en gångbar språklig resurs i den akademiska kulturen. Jag har själv skalat bort min västgötska av samma skäl, säger Rickard Jonsson. **F**

KONTAKT

rickard.jonsson@buv.su.se

Förortssvenska, rinkebysvenska, shobresvenska, blattesvenska och rosengårdssvenska

är alla benämningar på samma svenska; den som talas av invandrarungdomar i förorten. Den språkliga stilen kännetecknas delvis av glosor från invandrarnas modersmål men också av en satsmelodi och en typisk grammatik där subjekt och verb kan byta plats. Den skiljer sig från bruten svenska, eller inlärsvenska, där den som pratar saknar kunskap om svenska ord. Till skillnad från bruten svenska har förortssvenskan en språklig mångfald.

NYA SAMBAND MELLAN MINNE OCH AGGRESSIVITET

Vetenskapliga rön visar att dåligt arbetsminne kan kopplas till aggressivt beteende hos barn. »Impulskontroll, som tidigare forskning fokuserat på, hade mindre betydelse än vi trodde«, säger forskaren Carin Marciszko.

TEXT: JENNY RYLTIENIUS

FÖRMÅGAN ATT KONTROLLERA sina impulser har varit i fokus när forskare har studerat aggressivitet. Men impulskontroll är bara en av flera förmågor som styr självbehärskning och målinriktat beteende, så kallade exekutiva

funktioner. Två andra exekutiva funktioner som intresserat Carin Marciszko, docent vid institutionen för psykologi vid Uppsala universitet, är arbetsminne och mental flexibilitet. Hon och doktoranden Viktor Granvald har tagit reda på vilken roll

respektive funktion har när aggressivitet ska förklaras. Totalt har 160 normal-fungerande nioåringar studerats genom tester och enkätsvar, där lärare och föräldrar skattat barnens aggressivitet. Barnen har sedan följts upp vid elva års ålder.

Arbetsminne starkast koppling

Resultatet visar att den starkaste kopplingen fanns mellan dåligt arbetsminne, det vill säga förmågan att hålla information aktivt i minnet och samtidigt arbeta med den, och aggressivitet.

– Resultatet var både intressant och överraskande. Utifrån vad tidigare forskning har visat hade vi räknat med att impulskontroll, att kunna hämma beteenden, skulle vara viktigast, säger Carin Marciszko.

En förklaring till arbetsminnets betydelse kan vara att det hjälper oss att tolka sociala signaler och därmed bete oss på ett sätt som inte är aggressivt. Arbetsminnet är också en förutsättning för att hålla både det som händer just nu aktivt i medvetandet och samtidigt minnas sina långsiktiga mål, till exempel målet att vara omtyckt av kompisar eller att slutföra en arbetsuppgift. Båda dessa mål ger fördelar på sikt, även om det för stunden är mer lockande att bete sig på ett annat sätt.

Dimensioner av aggressivitet

I analyserna har man även tagit reda på vilken betydelse var och en av de tre exekutiva funktionerna har för olika typer av aggressivitet (se faktaruta). Sambandet är starkast för »relationell

aggressivitet« – en form av beteende där avsiktliga handlingar syftar till att sårar andra, exempelvis genom att håna, retas eller stänga ute någon ur gemenskapen. Andra typer av aggressivitet som analyserats i relation till de exekutiva förmågorna är fysisk aggressivitet, impulsiv och proaktiv aggressivitet. Det är bara arbetsminne som korrelerar med alla fyra former av aggressivitet.

Könsskillnader

Resultaten visar också att pojkar använder mer fysisk och impulsiv aggression. Detta har bekräftats av tidigare forskning. Däremot såg forskarna ingen statistisk signifikant könsskillnad när det gäller att flickor visar mer av den relationella typen av aggression jämfört med pojkar, något som tidigare forskning pekat på.

– Däremot såg vi att flickor, men inte pojkar, som hade dålig impulskontroll hade högre risk att vara proaktivt aggressiva.

Barnen fick även värdera sina kamratrelationer, något som även föräldrar och lärare gjorde för varje barn. Denna del är ännu inte analyserad. Sedan tidigare vet man att det finns en stark koppling mellan aggressivitet och sämre kamratrelationer.

– Det nya bidraget med vår forskning kommer, när analysen är gjord, att bidra till förståelsen av hur aggressivitet och sämre exekutiva funktioner tillsammans påverkar framtida kamratrelationer. **F**

KONTAKT

carin.marciszko@psyk.uu.se

Former av aggressivitet (som även kan förekomma i kombination)

FYSISK AGGRESSIVITET: Uttrycks i kroppsliga handlingar. Exempel: sparka, riva, slåss, knuffa och kasta saker.

RELATIONELL AGGRESSIVITET: Uttrycks i sociala och verbala handlingar. Exempel: Reta eller håna, frysa ut eller ignorera.

IMPULSIV AGGRESSIVITET: Personen reagerar på en händelse, ofta kopplat till ilska eller

hämnd. Exempel: Ett barn blir av med en leksak, tar tillbaka den och slår den i huvudet på den som tog den.

PROAKTIV AGGRESSIVITET: Oprovocerad aggressivitet där personen använder aggressivitet för att nå sina personliga mål. Exempel: Om du inte gör som jag vill så så slår jag dig.

EFTER SEXÖVERGREPP

Förövarens skam och förnekelse

Eländigt och dystert. Så beskriver psykologiprofessor Inga Tidefors livet för majoriteten av de unga vuxna som i tonåren begick sexuella övergrepp.

TEXT: JENNY RYLTIENIUS

»JAG VET ATT jag har gjort något av det värsta man kan göra mot en annan människa. Nu när jag har gjort det, vad kan jag göra mer? Har jag inga gränser? Det är en skrämmande tanke.« Orden kommer från en 25-årig man som, tillsammans med 19 andra män, har blivit intervjuad i Inga Tidefors tioårsuppföljning av tonåringar som begick sexuella övergrepp i mitten av 2000-talet.

Trots att tonåringar, enligt brottstatistiken, står för omkring hälften av alla sexuella övergrepp mot barn finns det inte mycket forskning på vad som händer med dem som begår brotten när de har blivit vuxna. Redan när Inga Tidefors samlade in data till den första studien, mellan 2003 och 2007, väcktes hennes intresse av att fortsätta följa ungdomarna i vuxen ålder.

– Jag ville ta reda på vilka konsekvenser det får att vara identifierad som förövare av sexuella övergrepp under tonåren, men också titta på hur många som återfaller i sexuellt relaterad brottslighet, säger Inga Tidefors professor i psykologi vid psykologiska institutionen, Göteborgs universitet.

Gravt försummade som barn

I den färskaste studien ingår 20 av de 45 pojkar som var med i den ursprungliga studien. En studie som, likt tidigare forskning, bekräftade att svåra uppväxtförhållanden är en riskfaktor för att bli en sexualbrottsling.

– Så gott som alla, 43 stycken, var försummade av sina föräldrar. I bland i kombination med fysiska och/eller sexuella övergrepp och flera hade sett sin egen pappa begå övergrepp. Många, särskilt bland de tonåringar som begått övergreppen mot ett syskon, var placerade i familjehem, säger Inga Tidefors.

Bilden som framträder tio år senare sammanfattar Inga som övervägande dystert. Hon konstaterar att de begångna övergreppen fortfarande påverkar människans erfarenhet av intima relationer och sexualitet.

– Att ha blivit upptäckt som ung sexuell förövare påverkar hela identiteten. Några berättar hur skamkänslor och äckel fått negativa konsekvenser

»Så gott som alla förövare var försummade av sina föräldrar.«

på deras liv, säger Inga Tidefors.

Förminskar sina handlingar

Men det finns också de som har ett motstånd mot att förstå vidden av brotten. Så här säger en av de intervjuade »Jag var inte världens trevligaste kille, men jag våldtog henne absolut inte. Jag var hård och manipulativ, men jag tvingade mig inte på henne med våld.« Av de 20 som ingick i uppföljningen har två återfallit i sexualbrott som de har avtjänat fängelsestraff för.

I en artikel av Inga Tidefors som kommer att publiceras i den vetenskapliga tidskriften Sexual Aggression, beskrivs männen som »osäkra och depraverade«. När det gäller deras sexuella relationer framträder olika förhållningssätt. En kategori är de som har ett stort behov av att skydda sig själva. Här återfinns de som har, eller har haft, längre relationer trots en ständig rädsla att komma »för nära«.

– En tydlig tråd är att de har gått in och ut ur relationer och flera av dem har blivit pappor tidigt.

Rädda för närhet

Oron över att komma för nära botten i skrällen att bli avslöjad. Endast en av männen i studien hade berättat för någon annan om de sexuella övergrepp han begått i tonåren.

I gruppen som vill skydda sig ingår även de som aktivt undviker att ha tillfälligt sex. »Jag har bara sex i förhållanden. Att träffa någon i en bar existerar inte för mig« säger en 26-årig man.

Andra beskriver sex som oviktigt och ointressant. Det finns även de som undviker relationer helt och säger sig inte behöva en partner. En 27-årig man har inte haft sex på flera år. »Jag bryr mig inte längre«. Liknande resonemang har en jämnårig som dessutom funderar på om det egentligen inte är lika bra att han lever ensam.

I framtida forskning kommer Inga Tidefors låta göra en samkörning av myndigheters register för att få en fördjupad bild av männen och eventuella återfall i brottslighet. **F**

KONTAKT

inga.tidefors@psy.gu.se

»Man föds anhörig, man förblir det.«

FOTO: SARA MAC KEY

MER INTEGRERAD I allmänbildningen än vad Selma Lagerlöf är går det knappast att vara. Vi vet allt från att hon föddes 1858 på Mårbacka i Östra Ämterviks församling i Värmland, till att hon led av en höftskada och att debutromanen heter Gösta Berlings saga. Vi vet också att hon kom från en litterär familj och att hon tilldelades nobelpriset.

Jag har besökt Mårbacka flera gånger. Upplevt vardagsrum, sällskapsrum, kök. Känt den hisnande atmosfären i arbetsrummet. Guiden berättar och berättar. Men när berättelsen kommer till gården, som gick i arv mellan kvinnorna i släkten, nämns inte att fadern, före detta löjtnant Gustav Lagerlöf, omvittnat glad och charmerande, körde gården i konkurs eftersom han utvecklade alkoholism. När jag frågar bekräftar guiden att jo, så var fallet. Varför är det så svårt att tala om konsekvenserna av missbruk? Mårbacka-händelsen, herregud, det var på 1800-talet.

Erfarenheterna är de samma oavsett om vi är 9 år eller 50 år. Oavsett tiden vi lever i. Sårn lika djupa. Skammen lika stor. Förlusterna lika omfattande. Allt missbruk leder succesivt till eländes elände.

Ack dessa anhörigvittnen, som hört av sig till mig likt en sorgesång genom åren:

Min pappa var också alkoholist.

Min mamma.

Mormor dog ensam i sin lägenhet. Hon var gravt alkoholiserad.

Min son dog av en överdos.

Min bror befinner sig i dimmorna.

Min syster dog i levercancer.

Farfar, morfar, kusin, man, maka.

När jag var barn blev få nyktra. Eller man blev nykter genom »vita knogar«, med hjälp av kyrkan eller länkarna. »Jag ska hålla mig nykter, jag ska, jag ska«. Det höll en tid, men allt för ofta briserade nykterheten i ett skuldfyllt återfall. Man läkte

liksom inte. I dag är det annorlunda. Vi hör den ena efter den andra rakryggat deklarerat: Min pappa är nykter alkoholist, min bror, min syster. Mamma. Jag är nykter alkoholist. Än är det mer skamligt med narkotika än med alkoholmissbruk. Men också detta hör vi: Jag är nykter narkoman. Stolt nykter narkoman.

Man är inte alkoholist, man blir det.

Man föds inte till narkoman, man blir det.

I dag talar vi om missbruk som en sjukdom som med rätt hjälp går att bota. Äntligen talar vi också om anhörighet. Vem blir jag när pappa super ihjäl sig? När mamma somnar under bordet? Vem blir jag, när syrran knarkar bort blodband och födelsedagar? När sonen eller dottern befinner sig i drogträsket? Vem blir jag när dagarna går åt till att huller om buller sakna, hata, älska? När jag tvingas ge upp, och kanske vända ryggen åt människan jag älskar?

Att leva nära beroendesjuka är att alltid utgå ifrån hur »den andre« mår. Det är att leva med den ständigt möjliga döden som en snubbeltråd. Tänk om pappa kör av vägen? Vi anhöriga utvecklas till kaospiloter, som fattar beslut först när vi måste. Vi blir skickliga på att parera. Vi präglas av att dölja. Men vi yrkesarbetar och är ofta ansvarstagande, samtidigt är vi och förblir vi ledsna. Vi lär oss konsten att avveckla oss snarare än att utveckla oss. Stumheten är vår arvedel eftersom vi vet att detta pratar vi inte om. Alltså anhörighet.

Man föds anhörig, man förblir det.

Hur tar vi hand om anhörigsorgen? De anhöriga jag känner har kämpat, gjort så gott de har kunnat. Men många av oss har ändå levt i obalans. En del har svårt för mellanlägen, ser tillvaron i svart och vitt. Andra kom att hata ordet lagom, och uttryck som det rullar på. Vi utvecklar värk, migrän, stresskänslighet. En del får rusande hjärtan. Eftersom våra erfarenheter är orimliga saknar ordet rimlighet innehåll. En del söker hjälp för att de

SUSANNA ALAKOSKI debuterade med den uppmärksammade romanen *Svinalängorna* som vann Augustpriset och har blivit både film och teaterföreställning. 2015 utsågs Susanna Alakoski till hedersdoktor vid fakulteten för hälsa och samhälle vid Malmö högskola. Anhörighetematiken utvecklas även i boken *April i anhörigsverige*, som nyligen blivit pjäs på Kulturhuset Stadsteatern i Stockholm (premiär i januari 2016).

skriker på barnen. Andra för att de drivit sig själva till vansinne. En del blir pessimistiska, förbittrade. Skrämda och märkta. Några lider av övermod, andra av isolering. Ty missbruk framkallar i sin tur sjukdom också hos oss anhöriga. Men våra symptom är diffusa och just ingen läkare sätter vår värk i förhållande till den verklighet vi levat, eller lever i.

Det tar cirka 8–12 år innan man ställer diagnos för alkoholister. Betänkt, detta är en livstid för ett barn. De 8–12 ihjältagna åren blir sedan barnens diagnos. Barn till beroendesjuka föräldrar är såklart dödskoncentrerade på något annat än skolarbetet.

Ofta när drogrelaterade frågor diskuteras är det brukarnas åsikter som kommer till tals. Det borde vara tvärtom. Varje gång drogrelaterade frågor diskuteras ska självklart anhöriga tilltalas, tillfrågas om åsikter.

Jag har personligen inte hört en enda anhörig önska narkotikan fri. Inte en enda anhörig önska haschet fritt. Inte någon anhörig jag känner drömer om en mindre restriktiv alkoholpolitik än den vi har. Jag har inte heller hört anhöriga önska alkoholbutiker som är öppna 0–24 som exempelvis i Polen. Välling, blöjor, ja. Men inte alkohol. Det jag däremot vet står högt på önskelistan är att våra, ofta för jävligt jävliga erfarenheter, ska få existera. Hur blodiga och skamliga de än är. **F**

Susanna Alakoski

FÖRFATTARE

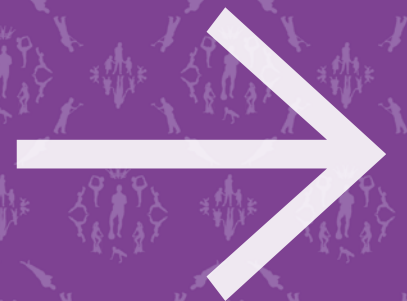
På forte.se/publikationer kan du ladda ner eller beställa alla våra publikationer gratis.

Forte pratar psykisk ohälsa på gymnasieturné

För andra året i rad kommer Forte i vår att delta i Sveriges största hållbarhetsprojekt för unga – we_change – som arrangeras av Ungdomar.se. Under den uppskattade turnén, där Forte är huvudpartner, besöks gymnasieskolor runt om i landet. Eleverna delas in i grupper och får träffa de medverkande organisationerna, myndigheterna och företagen i varsin workshop. I Fortes workshop ligger fokus på social hållbarhet när vi diskuterar psykisk ohälsa med ungdomarna. **F**

DIGITALT

NYA MÖNSTER FÖR KOMMUNIKATION:

Männen tar över familjekontakter

TEXT: MATS FAHLGREN

I vårt digitala samhälle, där Facebook och Skype i allt högre grad ersätter traditionella vykort och brev, är männen bättre på att hålla kontakt med släkten. Men de gömmer det gärna bakom coola, tekniska termer.

FOTO: CARLUS FRIDLUND

SHUTTERSTOCK

JAG TROR ATT de gör så för att inte förlora sin manlighet, en retorik för att inte tappa ansiktet när de plötsligt måste göra det här sociala släktarbetet, säger Lina Eklund, forskare vid sociologiska institutionen, Stockholms universitet.

Hon studerar hur familjers vardagliga liv påverkas i det nya nätverkssamhället. Inte bara digital teknik, utan stora samhällstrender som globalisering och individualisering – allt skapar nya kommunikationsmönster.

– Framför allt inom familjen är det tydligt hur individualisering och nya teknologier gör att vi kommunicerar mellan individer i stället för mellan familjer, säger Lina Eklund.

Person i stället för familj

Hon tar vykortet som exempel, det skickas oftast från en familj till en annan. Eller den fasta hemtelefonen som går till en adress, en familj. Vem som helst kan svara i den.

– Med mobiltelefonen däremot, ringer man ju direkt till den person man vill prata med, var än den personen befinner sig. Det är en helt annan grej att ringa till broderns hem och höra hur det står till med familjen än att ringa till broderns mobil när han sitter på bussen på väg hem från jobbet.

De nya kommunikationssätten »från person till person« förändrar uppdraget att hålla kontakt med familjen, det som på engelska kallas *kin work*.

– Förr var det väldigt tydligt kvinnornas uppgift, numera är det inte så. Eftersom vi inte kommunicerar från familj till familj längre, blir männen tvungna att ha kontakt med sin sida av familjen, kvinnorna sköter det inte åt dem.

Tre generationer intervjuas

– Det emotionella arbetet kring släktskapet öppnas nu upp för männen. Tekniken är så klart också en bidragande orsak, liksom förändrade genusnormer, det vill säga vad vi förväntar oss att kvinnor respektive män ska göra.

I delstudien »Kin Work in a Network Society« intervjuar Lina Eklund familjer från tre olika miljöer: svensk landsbygd och storstad samt familjer som flyttat från Sverige till USA.

– De här familjerna har olika behov av olika

»Det emotionella arbetet kring släktskapet öppnas nu upp för männen.«

kommunikationsteknologier. För dem som flyttat till USA blir det extremt tydligt, men även de som bor i en svensk storstad har andra möjligheter socialt än om man bor på landet.

Lina Eklund är noga med att intervjua tre generationer i varje familj, för att se hur deras kommunikationsvanor förändras med tiden.

– Bland pensionärer och äldre är det väldigt tydligt att kin work är kvinnornas jobb medan det har förändrats ganska drastiskt bland medelålders och yngre.

Frågar om julkort och Facetime

Hon tycker att det ibland är svårt att intervjua människor om kommunikationsvanor eftersom det är något de flesta av oss gör nästan utan att tänka.

– Så jag frågar ganska specifikt om julkort, födelsedagar, mobiltelefoner och videosamtalsprogram som Skype och Facetime. Och då kommer mycket annat upp.

– Det är kul att se att många familjer har sina egna lösningar för att till exempel kunna inkludera de äldre i vardagskontakten. Att kunna dela vardagslivet står hela tiden i centrum.

Lina Eklund berättar om en 85-årig dam på landsbygden som hade en dator. När Lina undrade om hon hade internet fick hon motfrågan »Hur vet jag det?«

– Okej, tänkte jag, hon håller nog inte på med teknik så mycket. Men sedan kröp det fram att hon hade en läsplatta med internetuppkoppling. På den hade ett av barnbarnen installerat ett strömmat flöde av foton, så att alla familjemedlemmar kunde skicka foton på sina liv till den här plattan. Hon visste inte att hon jobbade i ett trådlöst nätverk, men hon var superduktig på att sköta plattan.

En samhällstrend är att traditioner blir allt mindre värda, ett offer på individualismens altare. Det påverkar också familjen som i allt högre grad är något »gjort« än något som bara »är«.

– Traditioner formar och skapar inte våra liv på samma sätt som förut, vi har mer individuell frihet.

Om familjen inte aktivt försöker upprätthålla sina relationer tappar man lätt kontakten. Vuxna

människor som inte regelbundet håller kontakt med sina syskon kan förlora en nära relation som var viktig under barn- och ungdomsåren.

– I dag bor syskonen inte på samma ställen, har inte samma yrken och inte lika många fasta traditioner där man träffas regelbundet och umgås.

Nya urbana mönster

– Folk som verkligen vill ha stora familjer ägnar i dag mycket mer tid åt att upprätthålla kontakten med släkten. Man ringer och umgås för att bibehålla familjerelationerna.

Men är det resultatet av ny teknik?

– Nej, snarare ett resultat av ändrade urbana strukturer. Vi bor på olika ställen och vi flyttar dit jobben finns. Individualiseringen gör att vi i dag tycker att vi har rätt att umgås med dem vi själva väljer, inte dem vi *förväntas* umgås med. Samtidigt ger den nya digitala tekniken en massa möjligheter, så helt plötsligt är det mycket lättare att hålla kontakten med till exempel sina vuxna syskon.

Brorsan på Facebook

Människor som tidigare kanske inte hade så bra kontakt med sina vuxna syskon har i dag möjlighet att ta del av varandras liv, tack vare sociala medier. Det ser vi tydligt i mina data: De postar ett inlägg på Facebook, ser vad som händer hos de andra, och därför blir steget inte så långt till att ringa, för man behöver inte börja med frågan »Vad har du haft för dig senaste året?« Det vet man redan från Facebook.

Man kan undra om den nya tekniken är enbart

positiv för våra sociala relationer. Eller tränger den istället undan fysiska möten och andra kontakter som vi av tradition värderar högre än att umgås via nätet. Är den digitala tekniken ett mervärde eller ett hinder?

– Jag tänker att den är varken eller. Det är definitivt en förändring. Om den sen är positiv eller inte är nog inte så viktigt. Faktum är att mänsklig samvaro alltid har förändrats när våra verktyg och samhället förändras.

Vykort passar inte längre

Lina Eklund tar det gamla vykortet som exempel igen. Eller julkorten, en kär och mysig tradition som är på väg ut, trots att den säkert sörjs av många.

– Vykort och julkort håller sakta men säkert på att dö ut. Det är en kommunikationsstruktur som inte passar i vårt nuvarande samhälle, i vår nya kommunikationsteknologi.

Men i stället för julkort får vi en massa andra saker, som är bra på många olika sätt, inte bara för att hålla kontakten, berättar Lina Eklund:

– Vi har till exempel fått Skype som gör att farmor och farfar kan sitta och leka med sina barnbarn via nätet varje vecka, även om de bor långt ifrån varandra. Så jag tänker att det viktiga är vad som händer i alla de här olika processerna och hur vi förändras, snarare än om förändringen är positiv eller negativ. **F**

KONTAKT:

lina.eklund@sociology.su.se

4

FYRA FRÅGOR & SVAR OM FORTE PÅ DEN INTERNATIONELLA ARENAN

Tove Hammarberg är internationell koordinatör på Forte. Hon är också invald som representant i europeiska styrgruppen för JPI More Years Better Lives.

Berätta om ditt nya uppdrag?

– JPI står för Joint Programming Initiative, eller gemensam programplanering på svenska. Det är forsknings-samarbeten mellan EU-länder men ibland är även länder utanför Europa med. Länderna har gått samman för att göra gemensamma satsningar inom utvalda områden där det finns stora behov av ny kunskap och innovationer. Det handlar både om kraftsamling och om samordning av nationella program. More Years Better Lives adresserar utmaningar och möjligheter till följd av den ökande andelen äldre i vår befolkning. Att sitta i styrgruppen innebär att man är med och driver det strategiska arbetet både på kort och längre sikt.

Vad är det viktigaste du kommer föra fram där?

– Jag hoppas kunna bidra till att More Years Better Lives utvecklar vårt sätt att samordna satsningar på forskning och innovation som görs, eller kan göras, nationellt och regionalt. I Sverige finns en förhållandevis stor medvetenhet och höga ambitioner inom forskningspolitik och innovation när det handlar om att se fördelarna av det europeiska samarbetet.

Jag ser det som en viktig uppgift i styrgruppen att se till att More Years Better Lives undersöker och prövar nya möjligheter för att stärka vår samordning.

Forte har precis inlett ett unikt forskningssamarbete med Sydafrika. Vad innebär det?

– Forte har kommit överens med det Medicinska forskningsrådet i Sydafrika om att göra gemensamma forskningssatsningar inom två prioriterade områden: Ojämlighet i hälsa och Hälsosystem och policyfrågor kring hälsosystem. Sydafrika är ett intressant land för svenska forskare att ha samarbeten med inom dessa områden, dels för att det finns många duktiga forskare där, dels för att många av de klyftor och utma-

ningar som finns globalt är så tydliga i Sydafrika. På Forte är vi mycket glada över att MRC i Sydafrika delar vår syn på vikten av forskning inom de här områdena och jag hoppas att satsningen blir början på en längre samverkan.

Hur ser Fortes internationella arbete ut i övrigt?

– Huvuddelen av vårt internationella arbete sker av naturliga skäl i Europa. Forte deltar aktivt i det svenska arbetet i Horisont 2020, som är EU:s ramprogram för forskning och innovation. Vi deltar i arbetet i två programkommittéer, där vi för in svenska prioriteringar i utlysningarna. Forte vill uppmuntra och stärka svenska forskares internationella samarbeten och ett sätt att göra det är att erbjuda forskningsmedel för samarbetsprojekt genom gemensamma utlysningar med andra länder. Forte deltar därför i flera europeiska partnerskapsprogram och nätverk utöver More Years Better Lives. Aktuella bilaterala samarbeten med länder utanför Europa har vi för närvarande med Sydafrika och Indien, men vi undersöker möjligheterna för andra länder också, och då prioriterar vi de länder som Sverige har avtal med. **F**

Sociologen Lina Eklund började forska om data-spel och virtuella världar 2007. Hennes avhandling 2013 baserades på spelet World of Warcraft och slog hål på myten om den typiske dataspelaren som en manlig enstöring som spelar med främlingar i andra länder.

Lina Eklund visade att mer än 40 procent av den svenska befolkningen över 12 år spelar digitala spel och att de vanligaste medspelarna är vänner och familj.

Nu är hon mitt i Forte-projektet »Sociala relationer i nätverkssamhället«, som verkar vara på väg att avläsa fler fördomar, till exempel att unga killar som spelar mycket online inte har så många vänner i skolan för

att spelandet tar för mycket tid. Hennes och Sara Romans delstudie »Do gaming youths have fewer friends in school?« kommer att besvaras med ett klart nej. Intervjuer med ettor på gymnasiet ger bilden av spelande ungdomar med ganska avancerade strategier för att få plats med allt önskvärt i livet – kompisar, skola, spel. Som ett slags identitetsarbete och en förberedelse för det ansvarstagande vuxenlivet jobbar ungdomarna medvetet för att få ihop livspusslet.

NY BILD AV BRANSCHENS JÄMSTÄLLDHET

Hälften av data-spelarna är kvinnor

Den svenska dataspelsbranschen är en jätteindustri som håller på att ömsa skinn, från teknik till kultur. Det kan leda till ökad jämställdhet, visar en studie i Göteborg.

TEXT: MATS FAHLGREN

IDAG ÄR DATASPEL långt mycket mer än krigsspel som Call of Duty. I dag finns appar med spel i var och varannan mobiltelefon, till exempel den svenska jättesuccén Candy Crush. Och i dag är nästan hälften av dataspelarna kvinnor. Ändå är mansdominansen i branschen fortfarande tung; 85 procent av de anställda är män. Än så länge.

– Det pågår flera stora förändringsprocesser inom dataspelsbranschen som har potential att förbättra jämställdheten, säger Anna Maria Szczepanska, forskare vid institutionen för tillämpad IT, Göteborgs universitet.

Kulturell vändning

Anna Maria Szczepanska medverkar i forskningsprojektet »Genusperspektiv på öppen innovation i datorspelsindustrin« som fått stöd av Forte. Hon berättar att det numera är mer diversifierade produkter bland storsäljarna, inte bara traditionella »grabbiga« actionspel. Det finns också en blomstrande alternativscen som bidrar med helt nya spelupplevelser.

– Det har skett en kulturell vändning inom spelbranschen som är mån om att tvätta bort IT- och high tech-stämpeln. Dataspel förstås alltmer som en kulturprodukt och det är i kultur- och underhållningsfälten som

branschen vill positionera sig. Det tror jag är en viktig förändring som kan få positiva konsekvenser.

FOTO: MATS ERBLAD

Åren 2013–2015 har hon intervjuat ett 50-tal personer i och nära branschen: spelutvecklare, entreprenörer, speljournalister, utbildare och andra, hälften av dem kvinnor.

Grabbighet en akilleshäls

Under tiden som Anna Maria Szczepanskas intervjuarbete pågick exploderade #gamergate, en uppmärksammat hatkampanj mot kvinnor i spelbranschen. Det ledde till en uppmärksam debatt om sexism och diskriminering, hot och näthat.

– Jag kan se att det blev en förändring där. Gamergate ledde till en sund och viktig debatt om villkoren för kvinnliga spelutvecklare och speljournalister. Jag tror att den blev en väckarklocka för branschen. Man var tvungna att uppmärksamma hatet mot kvinnor och ta ställning.

Den ökade medvetenheten lever kvar. Att jätteindustrin har en akilleshäls – grabbighet och sexism – är inget man förnekar.

– Nej, inom spelindustrin är man väldigt reflekterande kring problemen. Man beklagar att det är så få kvinnor i branschen och de flesta anser att ökad jämställdhet och mångfald vore bra för företagen, att det ger konkurrensfördelar och bättre arbetsmiljö.

Hyr in genuskonsulter

– Några företag jobbar aktivt med frågorna och har anlitat genuskonsulter för att få fram idéer om hur jämställdheten kan förbättras.

Det låter inte som mediebilderna av en sexistisk, våldsfixerad bransch?

– Nej, jag kan tycka att dataspelsbranschen i dag är vad hårdrocken var på 80-talet, att medias rapportering präglas av nåt slags moralpanik. Helt klart är spelutveckling en mansdominerad värld och det finns mängder av spel som presenterar både kvinnor och män på könsstereotypa sätt, ibland sexistiskt och enfaldigt. Och det är ett problem. Men hon tycker också att det är ett

problem när detta blir den dominerande bilden, eftersom den inte är representativ.

– Den svenska dataspelsvärlden delar inte unkna värderingar och den är så stor, mångfacetterad och diversifierad att den inte får reduceras till en pojkrumssysselsättning.

Ny spelvetenskap?

Hon pekar på att det pågår mycket proaktivt arbete för jämställdhet och mångfald i branschen, till exempel lobbyorganisationen Diversi och Donnanätverket på Högskolan i Skövde, en av flera högskolor som utbildar spelutvecklare.

Forskning om dataspel finns på många håll i landet, men den är splittrad och än så länge finns ingen spelvetenskap. Anna Maria Szczepanska tycker att det kan vara läge nu.

– Vi har ju konst-, musik- och litteraturvetenskaper. Att etablera en spelvetenskap som en form av kulturvetenskap tror jag skulle stödja den här kulturella vändningen som branschen gör, säger Anna Maria Szczepanska. **F**

KONTAKT

anna.szczepanska@ait.gu.se

MALLA: GAME DEVELOPER INDEX 2015. FRÅN DATASPELSBRANSCHEN.

År 2014 omsatte dataspelsbranschen nästan nio miljarder kronor, vilket är mer än den hyllade svenska musikbranschens cirka åtta miljarder.

Under 2014 tillkom 43 nya företag, totalt är de nu 213. Mer än hälften av företagen är yngre än fem år.

Hela branschen sysselsätter drygt 3 000 personer. Det innebär att varje anställd omsätter i snitt nästan tre miljoner kronor.

Antalet anställda kvinnor ökade under 2014 med 39 procent, att jämföra med 17 procent för männen.

Ung teknik, äldres vardag

TEXT: MATS FAHLGREN

Svenska pensionärer har ganska nya surfplattor och smarta telefoner,

men klart äldre datorer, visar en pilotstudie bland 300 Växjöbor över 65 år.

Men 16 procent av dem hade ingetdera.

DET VERKAR SOM att de äldre hänger med bäst i den nyaste typen av teknik, bättre än på bärbara och stationära datorer, säger Tobias Olsson, professor i medie- och kommunikationsvetenskap vid Lunds universitet.

– Och det är intressant, för en surfplatta eller smartphone placerar dig mer som konsument än som producent.

Tobias Olsson har följt internets utveckling i 20 år och tror att pensionärerna i Växjö passar rätt bra in i den successiva utvecklingen av det globala nätet:

Från det tidiga 90-talets »cyberspace«, ett vilda västern som skapades av de första användarna, till att i dag vara ett nät som ger tillgång till oändliga mängder information i en telefon i fickan. Men så

mycket producent är man inte längre.

– En klar tendens är att vi successivt positionerar oss mer som användare än producenter. Vi använder tjänster och information som andra tillhandahåller, säger Tobias Olsson.

– I det mönstret passar det rätt väl att den teknik som de äldre satsar mer på är just surfplattor och smartphones. De ger oss stora mängder information i vardagen, men i huvudsak som konsument, inte som särskilt aktiva deltagare.

Digitalt utanförskap störst hos äldre

Tobias Olsson är nu mitt inne i en studie som tar avstamp i att Sverige är ett av världens mest uppkopplade länder. I nio hushåll av tio finns en dator med internetuppkoppling.

Men samtidigt finns en miljon svenskar som i praktiken inte har tillgång till den nya tekniken, och bland dem är personer över 65 år överrepresenterade. Hur detta digitala utanförskap ser ut vill forskarna ta reda på mer i detalj.

Pilotstudien i Växjö visade att hela 54 procent hade tillgång till en smart telefon och 45 procent en surfplatta. Men 16 procent av de äldre hade inget alls, de står utanför det digitala informations-samhället.

Efter studien i Växjö gick forskarna ut med en stor enkät via SKOP. Den gick till 2 000 svenskar äldre än 65 år med ett 50-tal frågor om internetvanor, teknisk utrustning, kunskaper och möjligheter att få hjälp.

Enkäten samlades in i höstas och ska bearbetas under 2016. Utifrån enkätens resultat ska forskarna sedan välja ut 20–30 hushåll med olika digitala profiler och på olika orter för att djupintervjua dem i två omgångar.

– När vi har sett de breda mönstren i enkäten och valt ut hushåll som är intressanta att titta

närmare på, vill vi försöka förstå de vardagliga mekanismerna bakom besluten att använda eller inte använda tekniken, att köpa eller inte köpa, säger Tobias Olsson.

Vilja och kunnskap att hantera tekniken

Utanförskapet avgörs inte enbart av vem som har och vem som inte har bredband och digital teknik.

– Det är bara en dimension. En mer finstilt dimension av utanförskapet handlar om kunskaper och resurser: I vilken mån är man kunnig nog att utträtta vardagliga ärenden med hjälp av tekniken?

Förmodligen väljer många äldre aktivt att stå utanför, de vill helt enkelt inte vara digitala.

– Absolut, och det är ett intressant val i sig, så jag hoppas att vi träffar på sådana hushåll också, säger Tobias Olsson.

Frågan är vad samhället ska göra för dem. Ska det alltid finnas ett icke-digitalt alternativ?

– Exakt, det är en mycket spännande fråga. Kommersiella företag och offentliga sektorn, inte minst hälsosektorn, vill alla skapa olika e-lösningar. För dem är det ett mer effektivt sätt att hantera sina kunder, medborgare och patienter.

– Men då förväntar de sig användare därute som är både villiga och kunniga nog att använda de här lösningarna. Men hur säkert är man på att de vill och kan göra det? Och särskilt då äldre personer, som till skillnad från yrkesverksamma inte har tillgång till IT-support och ständiga uppdateringar i datorn.

– Det är en viktig bakgrund till att vi har intresserat oss för de här frågorna, säger Tobias Olsson.

F

KONTAKT

tobias.olsson@kom.lu.se

Studien Ung teknik, äldres vardag: Domesticeringsforskning för digital policy

Tobias Olsson gör studien tillsammans med kollegorna Dino Viscovi vid Linnéuniversitetet i Växjö och Ulli Samuelsson, Jönköping University. Den ska vara klar i slutet av 2017.

Forskarna har också gjort ett tiotal intervjuer med handledare inom **Seniornet Sweden**, ett nätverk som bland annat ordnar IT-utbildningar och internetkaféer för äldre. Seniornet Sweden har närmare 9000 medlemmar.

Roligare, mer stimulerande värld för äldre på nätet

För den som har svårt att gå ut, finns »hela livet« på internet:

läkarbesök, bokcirkel eller dans på distans! Men äldre svenskar är dåliga på att använda nätet. En webbportal för äldre kan vara en hjälp.

TEXT: MATS FAHLGREN

ATT HA ett socialt nätverk och inte bli sittande ensam är viktigt för hälsan, inte minst på äldre dar. Men många äldre tvekar inför att ha sociala kontakter på nätet, eller att använda det alls. Faktum är att det är mycket vanligare att 3-5-åringar använder internet varje dag än att de som är äldre än 76 år gör det.

Portal för äldre

På nätet finns så mycket service, information och social samvaro som äldre personer av olika anledningar inte har tillgång till och det innebär faktiskt en diskriminering, säger Ingeborg Nilsson, docent vid Institutionen för samhällsmedicin och rehabilitering, Umeå universitet.

I Umeå har tre forskargrupper inom omvårdnad,

teknologi och rehabilitering skissat på en ny, digital plattform för äldre. Den skulle ha stora möjligheter till personlig anpassning, support, motiverande stöd samt tips och idéer om vad som finns på nätet. En äldreportal.

Jag ser det som en dörr för att nå internet, och när man väl är inne har man möjlighet att få personlig anpassning och tillgång till många olika tjänster och service.

För att få mer kunskap om behov och förutsättningar gjorde forskarna en förstudie. Den består av intervjuer, både enskilt och i grupp, med ett 60-tal äldre personer i Ålands skärgård och i Norrlands inland samt observationer av deltagarnas internetanvändning.

Långt till service

Forskarna valde glesbygd eftersom det är där, med stora geografiska avstånd, som nätet kan innebära

stor skillnad för en åldrande befolkning.

Vi tror att man kan överbrygga geografiska avstånd så att många äldre kan bo kvar i de här områdena och fortsätta vara aktiva om de bara får tillgång till modern teknik med bra service.

Ingeborg Nilsson poängterar att även en äldre person på Södermalm i Stockholm kan bli isolerad av något så triviellt som att hissen går sönder.

Men i Norrlands inland har man kanske tre mil till centralorten med apotek. Då påverkas du ganska uppenbart av en influensa när du inte orkar skotta fram bilen.

Vi har försökt identifiera vilken service de potentiella slutanvändarna ville ha tillgång till för att kunna bo kvar, leva ett gott liv och vara delaktiga även om de skulle bli mindre pigga än i dag.

Behov som deltagarna förde fram var till exempel säkerhet i hemmet, hälso- och sjukvård, hemleverans av mat och andra inköp, tillgänglighet till samhällsrelaterad service och till patient- och intresseorganisationer. De ville också kunna delta i kreativa aktiviteter som målning, dans, teater, konserter och opera. Kanske genom att konsultera målarlärare på distans eller dansa med andra hemifrån!

Social interaktion

Redan i dag finns aktiviteter på distans men oftast bara som envägskommunikation; deltagarna sitter hemma och tittar och lyssnar utan att själva delta.

Vi vill ha en interaktiv miljö. Om man deltar i en författarafton på biblioteket ska man kunna ställa sin fråga och vara delaktig, inte bara observatör. Just den sociala interaktionen tror vi är viktigast av allt.

Många äldre väljer bort digital teknik för att de inte ser nyttan av den eller för att teknikkranget överväger nyttan. Motiverande stöd är därför en viktig pusselbit – och stödet kan ligga inbyggt i tekniken.

Tack vare de personliga anpassningarna vet ju systemet vad man är intresserad av och kan ge tips.

Parallellt med förstudien undersökte Ingeborg Nilsson och kollegan Ellinor Larsson om en arbetsterapeut kunde fungera som motiverande stöd för ett 30-tal äldre personer i Umeå.

De fick stöd med sin internetanvändning i tre månader. Efteråt såg vi signifikanta förbättringar

KONTAKT

ingeborg.nilsson@umu.se

ANDEL AV SVENSKARNA som använder internet hemma dagligen

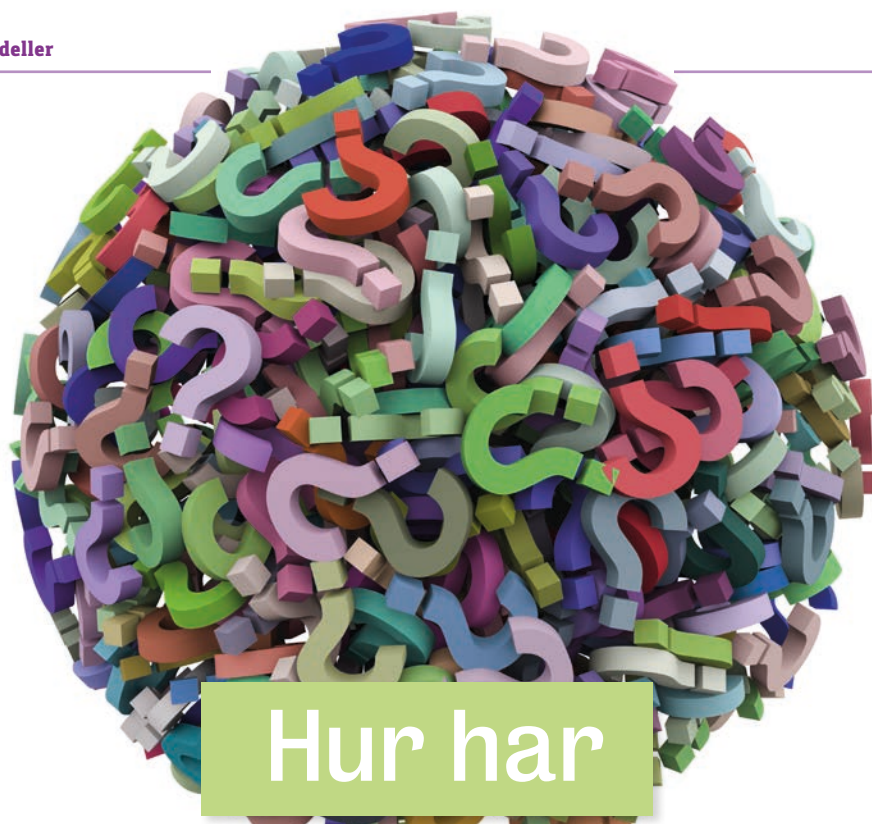
3-5 år	32 procent
6-8 år	46
9-11 år	77
12-15 år	93
16-25 år	88
26-35 år	89
36-45 år	90
46-55 år	79
56-65 år	71
66-75 år	56
76+	24

Bland de yngre pensionärerna (66-75 år) ökade den dagliga användningen av internet från 52 till 56 procent mellan 2013 och 2014.

Bland de äldre pensionärerna har motsvarande siffra legat i stort sett stilla de senaste fyra åren, mellan 22 och 24 procent.

KÄLLA: SVENSKARNA OCH INTERNET, OLLE FINDAHL, 2014.

Hur har

internet påverkat

våra beslut?

Aldrig tidigare har människor kunnat få så mycket information inför viktiga beslut. Internet

flödar över av *Köp!*, *Sälj!* och *Tyck så här!* Klarar vi att hantera allt?

TEXT: MATS FAHLGREN

NEJ, EGENTLIGEN INTE. Våra hjärnor kan inte sortera och värdera så mycket information, säger Neda Kerimi, fil dr i psykologi som tack vare ett resestipendium från Forte kunde genomföra ett forskningsprojekt om skillnader mellan online- och offlinebeslut.

Traditionellt har vi lärt oss att rationella beslut är bäst, att vi ska ha så mycket information som möjligt. Men när vi väl har informationen använder

vi bara en liten del, berättar Neda Kerimi:

– För att kunna slå oss till ro med att vi inte kan hantera allt, använder vi mentala genvägar. På så sätt kan vi känna oss tillräckligt nöjda men ändå slippa gå igenom all tillgänglig information.

Internet gör oss mer ytliga

Hon tror att internet har gjort oss mer ytliga när det gäller att söka information.

– Redan i dag utnyttjar företag och organisationer möjligheten att styra våra beslut på nätet. Samtidigt går vi omkring och tror att det är vi själva som fattar beslutet: »Jag har all information på nätet, jag är en mycket bättre beslutsfattare nu än tidigare«. Och det oroar mig, för sådan styrning – till exempel baserad på tidigare köp eller åsikter – kommer att bli mycket vanligare i framtiden.

Neda Kerimi doktorerade i psykologi vid Stockholms universitet 2011 och har forskat om hur människor fattar beslut och bearbetar information.

Under 2013 studerade hon vid Harvard University i Cambridge utanför Boston med hjälp av stipendiet från Forte. På Harvard finns Daniel T Gilbert, en av världens mest framstående forskare inom socialpsykologi. Honom ville Neda Kerimi gärna samarbeta med.

Två olika sätt att söka

På Harvard kunde hon slutföra en studie hon påbörjat i Uppsala om hur lägenhetsköpare söker information både online, på nätet, och offline, i broschyrer, tidningar eller på mäklarkontor.

Cirka 1 000 personer deltog och sökte bland fejkade lägenhetsobjekt, specialsydda efter spekulanternas önskemål. För varje lägenhet fanns ett antal attribut: pris, läge, storlek med mera.

Eftersom deltagarna var tvungna att klicka på varje attribut för att få fram till exempel priset, kunde forskarna följa precis hur de gick till väga.

En del sökte attributbaserat; de kollade pris för varje lägenhet och valde ut dem med bra pris. Sedan tittade de på nästa viktiga attribut, till exempel storlek, för alla lägenheter tills en lägenhet stod ut som den mest attraktiva.

Andra deltagare granskade varje lägenhet som en helhet och gick sedan vidare till nästa lägenhet, så kallad alternativbaserad sökning.

Enklare att söka attributbaserat

Studien visade bland annat att deltagarna använde sig mer av attributbaserad sökning i onlinemiljöer, medan det i offlinemiljöer var vanligare med alternativbaserad sökning.

–Att söka alternativbaserat kräver mer energi, till

»De som är mer rationella och målorienterade passar bättre att göra val på nätet.«

exempel att bedöma hur man ska ställa sig till att lägenheten är billig men liten. Att skapa sig en helhetsbild kräver mer arbete. Det är mycket enklare att söka attributbaserat.

I grunden är de flesta av oss lata människor som egentligen inte vill fatta beslut, berättar Neda Kerimi.

– Vi vill att det ska vara enkelt att söka. Vi använder hellre jämförfunktionen på ett sökverktyg än jämför olika alternativ manuellt.

Pusselbit för framtida forskning

En huvudpoäng i studien är att människor kan dra stor nytta av den kognitiva avlastning som onlinemiljöer erbjuder, till exempel via sökmotorer som

Google och Pricerunner. Och precis som vissa produkter passar bättre på internet – i princip allt man inte behöver klämma på – passar även vissa persontyper bättre där.

– De som är mer rationella och målorienterade passar bättre att göra val på nätet, de har mer kontroll över informationen själva.

Neda Kerimi hoppas att hennes studie i USA kan bli en liten pusselbit i framtida forskning om människans beslutsmodeller.

Har startat företag

I dag har Neda Kerimi tagit paus från forskarvärlden och arbetar bland annat med att skapa en stor psykologisk testdatabas på nätet.

– Där ska vanliga människor kunna testa sig, få avancerade profiler på sig själva och även självhjälpssystem för att till exempel komma över fobier eller sluta att skjuta upp saker hela tiden.

Hon tycker att fler forskare borde starta företag utifrån sin forskning.

– Det finns en negativ bild av att vi forskare säljer vår själ när vi startar företag. Men vi forskar väl för att människor ska få praktisk nytta? Det betyder mycket mer om min forskning kan förändra människors liv än att några professorer på en konferens läser mina artiklar, säger Neda Kerimi. **F**

KONTAKT

neda.kerimi@gmail.com

FACEBOOK GER POLISEN BÄTTRE STATUS

Försäkringskassan är strikt och informativ, polisen lekfull och populär. Två myndigheters olika stilar för att bygga förtroende på sociala medier studeras nu av forskare i Göteborg. TEXT OCH FOTO: MATS FAHLGREN

POLISEN PÅ FACEBOOK har snabbt blivit ett populärt fenomen. I dag finns mer än 100 poliskonton på Facebook, några av dem har fler följare än det finns invånare i distriktet. – Facebookpoliserna är hjältar för att de får många följare, säger Jan Ljungberg, professor på institutionen för tillämpad IT, Göteborgs universitet.

Fick polisens autograf

– Ingen av dem skulle nog erkänna att det viktigaste är att bli populär,

men helt klart får de en status som inte bygger på formell grad, roll i organisationen eller hög upplärningsprocent – utan på popularitet.

I artikeln »The Playful Police: The Role of Social Media in Public Institutions' Legitimacy Work« berättar Jan Ljungberg och hans kollegor om en ung tjej som blev jätteglad när hon fick böter av en känd Facebookpolis. Hon fick ju hans autograf!

I dag kan alltså utåtriktade poliser bli starka informella ledare via sociala medier. Kanske får de lika mycket

makt som befälen i hierarkin.

– Det är väldigt intressant. Polismyndighetens uppdrag kommer ju ytterst från medborgarna. Traditionellt har polisen tänkt i termer av kontroll och effektivitet, vilket ibland lett till att de hamnat i det som kallas »räkna pinnar« och som kritiserats, säger Jan Ljungberg.

Varning för ironi

Han ser Facebookpolisernas popularitet som ett nytt sätt att skapa legitimitet. Men det får inte gå till överdrift, då kan det få motsatt effekt och istället undergräva legitimiteten. – Den balansgången är svår. De som är väldigt populära hos allmänheten är kanske inte lika populära hos Rikspolisstyrelsen, även om det inte sägs rakt ut.

Är detta en stor konfliktfråga inom Polisen idag?

– Inte en konflikt, men en viss spänning. Många chefer säger uttryckligen att Polisen inte ska använda ironi och vara försiktig med humor. Även kollegor kan vara kluvna till dem som blir mycket populära, en del tycker att de går för långt medan andra beundrar dem.

Franska sociologer

Göteborgsforskarnas teoretiska utgångspunkt är de franska sociologerna Boltanskis och Thévenots tankar om institutionella logiker, alltså vilka principer och krafter som styr förhållandet mellan myndigheter och medborgare. Frågan är om det bygger på effektivitet och kontroll eller på en känsla av samhörighet och det allmännas bästa.

– Marknad, stat, religion och familj är exempel

på krafter som styr på en väldigt hög metanivå i samhället. Nu tycks vi ha fått ännu en – populariteten – och den har en väldig kraft. »Fame« är den överordnade principen i den här mediologiken, säger Jan Ljungberg. En av de mest populära Facebookpoliserna, Scott Goodwin i Växjö, har samlat sina bästa alster i en bok. Han och en kollega har också blivit JO-anmälda för olämpliga uppgifter på Facebook. De blev dock friade.

Svår balansgång

– Växjöpoliserna fick starkt stöd av sin ledning men sådana anmälningar ställer saken på sin spets. Det visar hur svår balansgången är mellan polisens formella myndighetsnatur och den mer informella med sociala medier. Det kan lätt bli en kollision.

Forskarna började med att studera polisen och har ännu inte kommit så långt med försäkringskassan, men en grov jämförelse vågar Jan Ljungberg göra:

– De är väldigt olika. Hos försäkringskassan ser vi mer av »New Public Management«. Där tycks det fortfarande vara effektivitets- och kontrolllogiken som är dominerande.

– För försäkringskassan är sociala medier en kundkanal bland flera andra för att ge service. Polisen rapporterar från fältet, där de rör sig ute bland medborgarna, vilket gör att de når ut på ett helt annat sätt. **F**

KONTAKT:

jan.ljungberg@gu.se

Studien

Studien »Digitaliseringens paradoxer – sociala medier i myndighetsarbete« består av intervjuer med nyckelpersoner inom Polisen och Försäkringskassan samt granskningar av policydokument och flöden på Facebook, Twitter och Instagram.

Om

Polisen och försäkringskassan på Facebook

Både polisen och försäkringskassan började använda Facebook 2011.

I dag finns 115 polissidor, varav en nationell.

Försäkringskassan har olika sidor för bland annat föräldrar, bostadsbidrag och lediga jobb.

Polisen i Växjö: "Ett litet tips till berusad och inte särskilt vi går för du åtmin vad som inatt Ett utrustning eller att hämta hono Lästes av ner gilla-klick och ledde till att ue

Polisen Tynnered, sade personer, sjukdomsfall, ungdomar på rskad, falskt och mycket ska för ikväll. ger godnatt men ga fler. Ha en riktigt kar Tobbe, Jocke o anders n.fl." av 224 och gav 24 kommentarer.

FÖRÄLDRAR PÅ FACEBOOK, SNALLA KOM IHÄG EN ENKEL REGEL:

Fråga först och dela sedan!

Till att börja med, jag är trött på teknikfientlighet bland folk över 40 i allmänhet och tonårsföräldrar i synnerhet. Det är bara så omodernt. Låt oss lämna den fientligheten på stenåldern, där den hör hemma, och gå vidare med att prata om verkligheten i termer av nutid och framtid.

NY TEKNIK OCH STÄNDIG uppkoppling är naturligtvis inte oproblematiske saker för barn och unga. Men vad i livet är det? Tack vare tekniken är det lättare än någonsin att träffa vänner. Färre barn behöver vara ensamma. Samtidigt gör tekniken det enklare än någonsin att vara taskig och trakassera – och där måste vuxna ta ett större ansvar. Framför allt genom att föregå med gott exempel. Det gäller för övrigt allt vuxna gör online, tycker jag. Bildpublicering på sociala medier är ett intressant exempel, som vi på Kamratposten (KP) undersökt.

Sociala medier är en del av vardagen. Alla är där. Vuxna och barn. Det är inget problem i sig. Men det är vanligt att vuxna visar upp sina barn på sociala medier utan att be om lov eller tänka efter först. Och det är riktigt illa av flera anledningar. Vi på KP gjorde en läsundersökning om saken. Det visade det sig att mer än var fjärde förälder regelbundet lägger upp bilder av sina barn på Facebook, Instagram och bloggar, utan att fråga om lov. Då handlar det om barn mellan 8 och 14 år. När barnen är så stora har de faktiskt rätt att bestämma själva vilka bilder av dem som ska läggas upp, och vilka som ska stanna i mammas/pappas smartphone. Dels tycker jag att sunt förnuft säger det, dels menar jag att det strider mot Barnkonventionens artikel om rätt till privatliv att inte fråga så stora barn om lov innan man delar bilder av dem. Att ställa en fråga alltså – inte så svårt.

Hilda, 11, är ett av barnen i vår undersökning. Hon upptäckte massor av bilder på sig själv när hon till slut fick lov att skaffa Facebook. Så här berättar hon: »Det kom som en chock när jag

upptäckte bilderna. Mina föräldrar har flera hundra vänner och släktingar som ser. Till och med några av mina kompisar kan se! Det känns pinsamt och jobbigt. Jag har börjat ta min pappas telefon i smyg och radera bilder av mig som jag inte vill ha på Facebook eller i hans blogg.«

Men hur gör man med de yngre barnen då? Många föräldrar (däribland jag själv) vill ju dela med sig av det finaste de har till vänner och släktingar; verkligen visa upp det man är allra stoltast över. Det behöver inte vara något problem. Så här sa Barnombudsmannen när jag frågade hur småbarnsföräldrar bör tänka: »För små barn har föräldrarna hela ansvaret. Det är deras ansvar att tänka på framtida konsekvenser som en bildpublicering kan få.« Att tänka lite alltså, inte heller något orimligt krav.

Att bilder från uppväxten finns på internet kommer i framtiden att vara en självklarhet för de allra flesta som är små barn nu, till exempel mina barn som är 4 och 2 år. Men i vilken utsträckning och vilka bilder det blir är helt upp till oss föräldrar. Det innebär ett stort ansvar. Och det ska man ta på allvar. Är 50 likes i morgon verkligen värt en potentiellt skitsur eller tokledsen 10-åring år 2023? Jag tycker inte det. Det är som sagt inte svårt att be om lov, det är knappt ens besvärligt. Istället visar det att du respekterar ditt barns åsikter och rätt till privatliv. Dessutom är det en viktig signalhandling. De flesta av oss vuxna vill nog att barn ska tänka efter och be om lov innan de delar bilder av varandra? Då måste vi helt enkelt föregå med gott exempel.

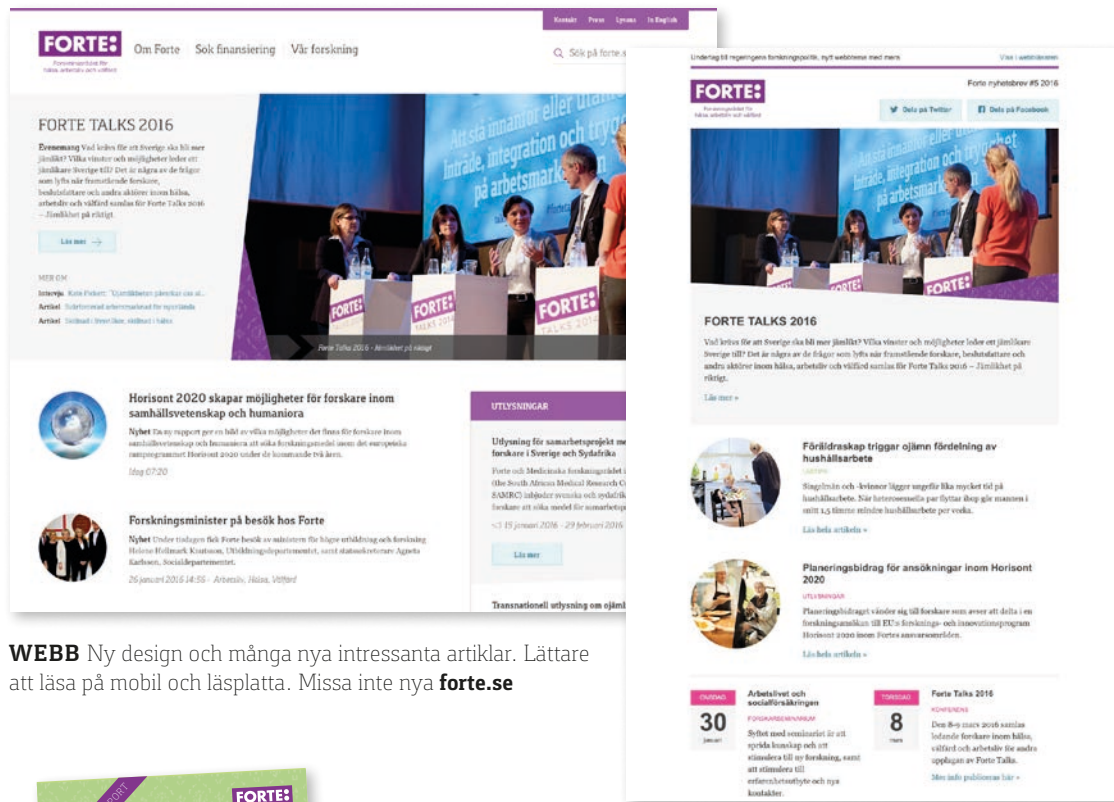
Uppmaningen från nutidens och framtidens KP-läsare till alla föräldrar är enkel: Be om lov och tänk efter innan du delar bilder av oss! **F**

Lukas Björkman

KAMRATPOSTENS CHEFREDAKTÖR

MER SPÄNNANDE OCH TANKEVÄCKANDE LÄSNING

WEBB Ny design och många nya intressanta artiklar. Lättare att läsa på mobil och läsplatta. Missa inte nya forte.se

NYHETSBRIV Prenumerera på Fortes nyhetsbrev och få löpande nyheter, evenemangstips, utlysningar och forskningresultat via e-post. Gå in på forte.se för att anmäla dig som prenumerant.

PUBLIKATIONER På vår webb kan du ladda ner eller beställa alla våra publikationer gratis. Gå till www.forte.se/publikationer

SEMINARIER, KONFERENSER OCH EVENEMANG

Varje år arrangerar Forte, på egen hand eller i samarbete med andra, ett flertal intressanta seminarier och konferenser inom hälsa, arbetsliv och välfärd. Se våra aktuella evenemang på www.forte.se/evenemang

TA DEL AV EVENEMANG I EFTERHAND!

Vi filmar ofta våra evenemang för att fler ska få möjlighet att ta del av dem. Titta in på vår Youtubekanal och botanisera bland massor av spännande föredrag, debatter och intervjuer.

youtube.com/forteforskning

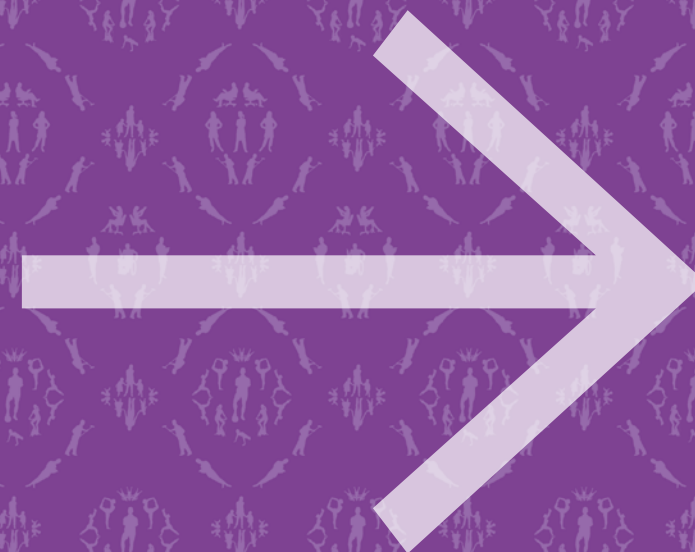
SOCIALA MEDIER Följ oss i sociala medier för nyheter och diskussioner om vad som händer i Fortes värld. Vi finns på:

facebook.com/forteforskning

twitter.com/forteforskning

linkedin.com/company/forteforskning

HÅLL DIG UPPDATERAD

www.forte.se

UR INNEHÅLLET

4

Bra att maska på jobbet

Nya samband mellan minne och aggressivitet

Sämre hälsa bland unga homo- och bisexuella

Facebook ger polisen bättre status

Föräldraskap triggjar ojämn fördelning av hushållsarbete

Vänner påverkar attityden till invandring

Så formas och utvecklas papparollen

Stora klasskillnader i alkoholrelaterad dödlighet

Kvinnliga chefer mer stressade

Hur minskar vi risken för demens

Splittrade familjer i ett gränslöst Europa

Hur har internet påverkat våra beslut?

FORTE

Forskningsrådet för
hälsa, arbetsliv och välfärd